

RIIGIKOGU

IV koosseis.

V istungjärk.

87. koosolek.

10. oktoobril 1930.

Sisu:

1. Läbirääkimised Riigivanema seletuse puhul praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta.

Koosoleku avab teine abiesimees **R. Penno** kell 17.15 min.

Sekretäri kohal sekretäri teine abi **O. Gustavson**.

1. Läbirääkimised Riigivanema seletuse puhul praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta.

A. Schulbach (töer): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Üks minu eelkõnelejatest, rkl. härra Johanson, arvas tarvilikuks käesolevate läbirääkimiste juures peatuda muu seas ka kevadel vastuvõetud Avalikkude algkoolide seaduse muutmise seaduse teostamise juures ja sellejuures puudutada ka õpetajate lahtiregistreerimise küsimust eriti ühes maakonnas, Läänemaal, tehes sellejuures teatud etteheiteid meie rühmale ja sellele ajalehele, kelle toimetuses mul on au töötada, nagu ei oleks meie poolt küllalt õieti valgustatud neid asjaolusid, mis on seotud õpetajate lahtiregistreerimisega, ja nagu langeks vastutus selle eest, et teatud maakonnas, Läänemaal, massiline õpetajate lahtiregistreerimine ette on võetud, meie peale, kuna aga tegelikult ajakirjanduses olevat püütud sünnitada niisugust muljet, nagu oleksid selles süüdi teised, nagu oleksid selles süüdi sotsialistide esindajad Lääne maavalitsuses. Ma olen väga rõõmus, et see küsimus siin päevakorrale tõusis. Kevadel, kui need sündmused olid, oli mul au Riigikogus välja astuda, siis ei saanud ma neid sündmusi lähemalt puudutada, arvates, et sügisel oleksid need uuesti mõne teise küsimuse juures üles kerkinud. Kuna aga nüüd selle asja ülesvõtmine on rkl. Johanson'i poolt sündinud, ei ole mul põhjust vaikides sellest mööda minna. Ma luban endale sellepärast peatuda tema juures.

Mäletavasti võttis Riigikogu kevadel vastu Avalikkude algkoolide seaduse muutmise seaduse, millega, riigikassa seisukorda silmas pidades ja meie eelarvet arvesse võttes, Vabariigi Valitsusele koos kohapealsete omavalitsustega anti võimalus, kooli-

võrku kokku tõmmata, ühtlasi sellega õpetajaskonna koosseisu vähendada, mis riigikassale pidi teatavat kokkuhoidu andma. Nüüd on kokku võetud need andmed üle terve maa, palju selle tagajärjel on õpetajaid vallandatud. Kardan, et eksin, kui ma üldarvu nimetama hakkan, igatahes teeb see 20—25 inimest maakonna peale. Läänemaa peale, mida tahtsin puudutada, oli hariduseministeeriumi andmetel kohti, mis kuulusid koondamisele, 23. Tähendab, seaduse põhjal oli Läänemaal lahtiregistreerimisi, see on, omad kohad pidid tegelikult kaotama 23 inimest. Teada on aga, et Läänemaal on üldiselt lahti registreeritud umbes poolteistsada õpetajat. Täpsed andmed peetakse miskipärast saladuses, isegi maavolinikkudele ja maarevisjonikomisjoni liikmetele ei taheta neid välja anda. Kuid ligikaudu on nad teada, nad on ajakirjanduses avaldatud, nende vastu ei ole vaieldud, ja sellepärast võib arvata, et nad ligikaudu õiged on. Võib ju olla, et tõepoolest väike vahe on, kuid see ei tee suurt viga.

Kes oli siis lahti registreeritud Läänemaal, ja kas nõudis avalikkude algkoolide seadus nende kõigi lahtiregistreerimist? Kõigepealt pean ütlema, et enne, kui avalikkude algkoolide seadust teostama hakati, andis Hariduse- ja sotsiaalministeerium ringkirja kõigile koolivalitsustele, kus ta tähelepanu selle eelseisva õpetajate koondamise peale juhtis ja ühtlasi üles luges, missugused õpetajate liigid tuleksid eeskätt vallandada. See ringkiri saadeti välja 9. mail 1930 nr. 3584 all, ja selles Hariduse- ja sotsiaalministeerium juhtis tähelepanu, et tulevad lahti registreerida nüüd vajaduse korral õpetajad järgmises järjekorras.

Esimeses järjekorras — kutseta õpetajad. Kui neist lahtiregistreerituist ei peaks jätkuma koondamise katteks, siis lahti registreerida üks ühes ja samas koolis alluvuse vahekorras teenivatest abikaasadest. Näiteks, kui üks abikaasa on koolijuhataja ja teine — õpetaja, siis tuleb üks neist lahti registreerida. Kui ka sellest ei peaks jätkuma, siis 3. järk — lesed, kes saavad pensioni mehe teenistuse eest. 4. järk on õpetajad, kes pensioni välja teeninud ja kes 60 a. vanad.

Nagu mäletame, anti selle seaduse teostamine kohapealsete koolivalitsuste kätte.

Mitte hariduseministeerium ise ei hakanud õpetajate lahtiregistreerimist määrama, vaid selle teostamine oli kohalikkude koolivalitsuste mure. Ja meie näeme, et selle seaduse teostamine ühtlane ei ole üle terve maa, vaid üksikutes kooliringkondades on see koondamine läinud läbi ilma suurema valuta või täiesti ilma valuta. Võiksin näiteks tuua Tallinna kooliringkonna. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Ma võin ka teisi näiteid tuua, kuid esiteks tahtsin Tallinnast tuua. Seal tuli ligemale 10 õpetajakohta koondada, kuid sellepeale vaatamata ei tulnud ühtki õpetajat uulitsale paisata, vaid kes seni olid ametis olnud, neile võimaldati teenistus ka edaspidi. Nii et Tallinnas mitte ükski õpetaja teenistusest ilma ei jäänud, vaid koondamine viidi läbi 4. punkti arvel, mille Hariduse- ja sotsiaalministeerium oli ette näinud, nimelt vanade õpetajate arvel, kes pensioni olid välja teeninud. Ühesõnaga: Tallinnas läks see reform enam-vähem valuta läbi. Niisamuti teame mitmest teisest maakonnast; Virumaalt ei tea meie ühtki kaebust. Harjumaal jäi kohata ainult 8. Kuid teiselpoolt kuulsi eespool, et Läänemaal on aset leidnud massiline õpetajate leivast ilmajätmine. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Ma nimetan Teile, kui Teie soovite, üksikud juhtumised, ja palun siis tulla vastuväitega. (Vahelhüüe pahemalt poolt.) Tallinnas ei jäänud, aga Läänemaal on jäänud ilma leivata. (E. Kingu, stp vahelhüüe.) Kui Teie kannatate natuke, härra Kink, siis ma tahan Teile matemaatikast arusaamise natuke selgemaks teha. (Naer.) Kui meie kõigepealt vaatame, kes olid need 150 õpetajat, kes Läänemaal lahti registreeriti, ja kas oli vajadust neid lahti registreerida, siis leiame seal 3 liiki. Esiteks õpetajad, kes ei olnud kohaliku omavalitsuse poolt valitud, vaid koolivalitsuse poolt ametisse määratud, teiseks kutseta õpetajad ja kolmandaks kutselised õpetajad, kes olid kohaliku omavalitsuse poolt ametisse valitud, kelle kutse oli korras, aga kes siiski lahti registreeriti.

Mis puutub neisse, kes olid kohaliku omavalitsuse poolt valimata ja kohaliku koolivalitsuse poolt ametisse määratud, siis nende arv oli umbes pool üldisest lahtiregistreeritud õpetajate arvust. Siin ei maksa vaidlema hakata, kas oli tarvis neid lahti registreerida või mitte. Mina olen mõne hariduseministeeriumi juhtiva jõuga kõnelelenud, kes arvavad, et on küsitav, kas oli neid tarvis lahti registreerida. Siin on mõeldav seisukoht, et kui omavalitsus määratud õpetajate vastu ei protesteerinud, siis võivad nad

edasi jääda. (M. Mihkelson'i, stp vahelhüüe.) Aga, härra Mihkelson, ma ei taha Teiega vaidlema hakata, vaid ütlen, et koolivalitsus võis neid lahti registreerida ja seda ta tegi.

Natuke raskem on lugu teiste õpetajatega. Kõigepealt need, kes on küll kohaliku omavalitsuse poolt ametisse valitud, kuid kellel ei olnud vastavat kutset. Nendel on seisukord hoopis teine, nemad langevad kahte liiki: üks osa neist on kui kohustetäitjad, teine osa kui õpetajad ametisse registreeritud. Ma ei hakka selgitama küsimust, kas omalajal oli õigus neid õpetajatenä ametisse registreerida, kuid ütlen, et terve rida on neid õpetajatenä ametisse registreeritud, nad on õpetajatenä töötanud kogu Eesti iseseisvuse kestuse aja, ja neid ei ole enne mitte lahti registreeritud, kui alles nüüd. Siin ei võinud neid õpetajaid vallandada, sest nendel oli õigus õpetajatenä edasi tegutseda. Seda näitab Taebla õpetaja kohtuprotsess õpetajateliidu kaudu. Ta oli kutseta, kuid õpetajatenä ametisse registreeritud, mitte kui kohustetäitja, nüüd taheti ta aga lahti registreerida, ja ta võitis kohtuprotsessi. Tähendab, kõiki neid, kes olid ametisse registreeritud õpetajatenä, ei ole koolivalitsusel õigus lahti lasta, kuna neid, keda ei ole ametisse registreeritud õpetajatenä, vaid registreeritud õpetaja kohustetäitjatenä, neid võib kohalik koolivalitsus ametist lahti registreerida. Kuid see on ainult koolivalitsuse õigus, mitte kohus. Ka selle üle olen hariduseministeeriumi juhtivate jõududega läbi rääkinud, ja seal on arvamist avaldatud, et mingisugust vajadust kohalikul koolivalitsusel nende lahtiregistreerimiseks ei ole, kui omavalitsus nende lahtiregistreerimist ei nõua. Nagu teame, ei ole Läänemaa koolivalitsus seda arvesse võtnud, vaid on kõik kutseta õpetajad, olgu nad registreeritud kohustetäitjatenä või õpetajatenä, ametist lahti registreerinud. Ma juhin teie tähelepanu sellele, lugupeetud Riigikogu liikmed, et hariduseministeeriumi juhtnõõride järgi koolide koondamise korral oleks võinud esimeses järjekorras kutseta õpetajaid vallandada, neis koolides, kus koondamine ette võetakse. Kus seda aga ette ei võetud, seal ei ole vajadust kutseta õpetajaid vallandada. Kuid kohalik omavalitsus seda ei teinud. Läänemaa koolivalitsus, kelle eesotsas seisab sotsialist Tänav, paiskas kõik need õpetajad ühekorraga uulitsale. Aga mina võiksin ka, lugupeetud Riigikogu liikmed, selle omaks võtta, et kuigi härra Tänav ei olnud kohustatud õpetajaid lahti registreerima, siis tema oli õigustatud seda tegema, ja kuigi

meie seda heaks kiita ei saa, peame siiski asjatuks selle küsimuse juures pikemalt peatuda. Kui meie nüüd vaatame kogu seda asja, siis näeme, et nende kahe esimese kategooria järgi on Läänemaal lahti juba registreeritud 130 või 140 õpetajat. Minu arvates peaks sellest arvust jätkuma, et katta need 23 kohta, mis tulid koondamisele. Igatahes oleks võimalik olnud katta 140 või 130-ega need 23 kohta, ilma et oleks tarvis olnud teisi õpetajaid lahti registreerida. See oleks võimalik olnud seda enam sellepärast, et vastuvõetud avalikkude algkoolide seadus annab kohalikule koolivalitsusele õiguse õpetajaid ümber paigutada. Ja kui neil kohtadel, mis koondamisele kuulusid, oleksid olnud kutsega õpetajad, siis oleks võidud kutsega õpetajaid ümber paigutada teise koha peale, nii et vajadust ei olnud Läänemaal nimetatud õpetajaid lahti registreerida. Aga seda on tehtud! Mul ei ole täpselt see arv teada, kuid umbes 10 või 20 ümber on see arv. Kui rkl. Johanson tuleb arvamist avaldama, nagu oleks süüdi Läänemaa õpetajate lahtiregistreerimises see seadus, mis kevadel Riigikogu poolt vastu võeti, siis on see arvamine ekslik. Seadus ei nõua sugugi seda, et tuleks kutsega õpetajaid lahti registreerida, ja sellepärast ei ole süüd vaja veeretada seaduse peale, vaid süüdi on seaduse teostajad. Selle juhtumise puhul tuleb vägisi meelde kuulud Krõlov'i valm, kus karu oli pandud meest kaitsema kärbest eest. Karu arvas kõigeparemaks kaitseabinõuks selle, kui ta võttis kivi ja sellega kärpse ühes mehega maha löi. Mul on tundmus, et niisugune lugu oli ka Läänemaal. (L. Johanson, stp: Kes seal süüdi on, et Teil on niisugune tundmus?) Teie igatahes. (M. Mikhelson'i, stp vahelhüüe.) Selle üle võib vaielda, härra Mikhelson. Kui arvate, et sel juhtumisel, kui Riigikogu liige teatud elukutse kaitseks üles astub, ja kui selle järelendusena nagu kiuste veel uusi inimesi lahti registreeritakse, ja kui sotsialistid sellest kahjurõõmu tunnevad, (L. Johanson, stp: Kes tunneb kahjurõõmu?) — siis peab ütleva, et see lugu on eriti korruptiivne, mis Läänemaal sündinud. Mis nüüd neisse kutseta õpetajatesse eriti puutub, siis härra Johanson oma kõnes pidas tarvilikuks selle peale tähelepanu juhtida, et Läänemaal üks kutseta õpetaja oma elukutse poolest kingsepp olnud ja 8 aastat kutseta õpetajana töötanud. Mina arvan, see üksik näide ei tõenda midagi. Meil on vaimlikke kingseppe küllalt kõrgetel kohtadel olnud. (L. Johanson, stp: See on kõrgem koht, kus Teie olete, väga õige!)

Mis nüüd puutub üksikjuhtumistesse, siis mul ei tarvitse nende juures pikalt peatada. Tuleksin meelde ainult mõne iseloomustava juhtumise, millest ka ajakirjanduses on juttu olnud. Näiteks seda, kuidas Massu vallas visati puu alla õpetaja, kes oli 32 aastat õpetajana teeninud, 17-aastasena õpetajaks hakanud, nüüd 49 aastane, seega pensioni veel mitte välja teeninud, inime, kellel 7 last, kellest kõige noorem 9 kuune, ja ta visati koha pealt ära. Ma tootsin vast veel mõne teise näite ainult seepärast, et iseloomustada, missugust politikat Läänemaal aetakse, keda seal asemele pannakse ja kuidas seal teatud sihilikku politikat sellega aetakse. See on härra Mikhelson'il väga hästi teada, et Keinas koolijuhatajaks on härra Sakkeus, kes kahtlemata kuulub selle hariduseministri ringkirja p. 4. alla. Ta on pensioni välja teeninud, ta on üle 60 aasta vana, seepärast poleks keegi võinud pahaks panna, kui härra Sakkeus oleks olnud üks neist, keda koondati, kui tõesti kohtadest suur puudus oli. Aga meie näeme sellejuures huvitavat vahejuhtumist, et siis, kui see suur vallandamine oli, siis härra Sakkeus'e vallandamist läbi ei viidud. Aga nüüd sügisel, kui vallas enam võimalust ei ole valimisi ette võtta, nüüd korraga hakkab koolivalitsus ägedasti sellele koolijuhatajale peale käima, et ta ajaviitmata peab komisjoni ette minema selleks, et nüüd, kus vald oma valimisõigust enam teostada ei saa, ta pensionile saata. Kohapeal teatakse väga hästi, mis selle tagajärg. Kohapeal on sotsialistide poolehoidja härra Öispuu kooliõpetaja, kelle härra Tänav selle koha peale määrab, kui härra Sakkeus vabastatud on. Mina isiklikult härra Sakkeus't ei tunne, ei tea, missugused poliitilised vaated tal on, aga mind huvitab see küsimus kui inimest.

Suuremõisa kooliõpetaja härra Toomingas, kes ka poliitiliselt minust kaugel, ta kuulub paremale poole, on vana õpetaja, kellel puudub pensionisaamiseks 1—1½ aastat. See õpetaja vabastati kohalt ja asemele toodi härra Palm, kes oli Heltermaa koolijuhataja. Ta pidi saama Massu kooli peale, kuid sinna teda ei valitud, ja siis nimetati ta Suuremõisa kooli peale. (L. Johanson, stp: Tervelt 4 tükki on seal omavalitsuse tegelasi vangistatud.) Kus on teie Kaisma valla sekretär Jaanson, kes ka siin Riigikogus teie keskel istus? Missugune teie rühma liikmetest peaks teda nüüd varjama, kus ta kuskil põranda all on?

Paladele määrati... (L. Johanson, stp: Kooliõpetajad peavad olema sotsialistid!) See vahelhüüe on väga iseloomustav. Härra Johanson kinnitab, et kooli-

õpetajad peavad olema sotsialistid. — Edasi. Paladele määrati õpetajaks keegi härra Pits, ka sotsialist, kuna kohapealne kutsega õpetaja, proua Kaev, lahti registreeriti. Samuti registreeriti lahti kohalt Helttermaa kooliõpetaja preili Tobias ja toodi kohale jällegi üks sotsialistlik tege-lane j.n.e. j.n.e.

Härra Johanson'i rõõmuks tahaksin puudutada seda juhtumist, mida ta siin... (V a h e l h ü ü d e d.)

J u h a t a j a: Rkl. Johanson, ma kutsun Teid korrale.

A. S c h u l b a c h (töer): Edasi tahaksin puudutada seda juhtumist, mida härra Johanson'gi puudutas, see on Kärkla algkoolis, kus lahti registreeriti kutsega õpe-taja härra Minneste. Registreeriti tema lahti koondamise seaduse põhjal, aga kohta talle loomulikult mitte ei antud. See juhtumine on niivõrt iseloomustav, et ma selle juures natukene peatuda mõtlen. Ma tähendan siia juurde, et härra Minneste on Läänemaa maavolikogu liige. Lääne maa-volikogus on tema sotsialistidele-maa-valitsetajatele vastasrinda teinud, ja üks sotsialistide tegelane on avalikult kõnelenud, et kui härra Minneste koha pealt lahti saab, siis on selles süüdi politika, et ta ei ole olnud sotsialistide poolehoidja. (M. M i h k e l s o n, stp: Kõnelege konkreetsemalt, et saaks vastutusele võtta.) Härra Mikhelson, ma kirjutan sellest ajalehes, ja Teie võite minu võtta vastutusele. See on minu mure, mida ma ette kannan.

Härra Minneste registreeriti koha pealt lahti enne, kui vastav seadus Riigikogus vastu võeti. See on ka huvitav, et see lahtiregistreerimine nii rutuline oli. Hariduseministeerium tühistas selle lahtiregistreerimise, ja kui see tühistamine kohaliku koolivalitsusse jõudis, siis härra Minneste'le tuli ühtlasi uus teade, et ta uuesti lahti registreeritud, ja mitte üksi, vaid üht-lasi ka tema abikaasa. (A. T u p i t s, põl: Ta oli ju poissmees.) Ta oli abielus. (M. M i h k e l s o n, stp: Poissmees!) Härra Mikhelson, Teie olete Kärklas küllalt käinud ja teate väga hästi, et ta seaduslikus abielus on. Juhtisin tähelepanu sellele meelega, et hariduseministeeriumi juhtnõ-ride järgi võimalik oli lahti registreerida ainult üht õpetajat, kui kaks õpetajat on ühe ja sama kooli peal üksteisele allu-vuse vahekorras. Siin on aga mõlemad õpe-tajad vallandatud. Need kooliõpetajad olid lahti registreeritud, kuid varsti selgus, et järelejäänud õppejõududest ei jätku, et kõiki tunde ära anda. Sellepärast on ot-

sekohe ajalehte antud kuulutus, et Kärkla kool vajab üht uut õppejõudu. Tähendab, inimene registreeritakse lahti ja otsekohe tema lahtiregistreerimise järele võetakse uus õppejõud. Sellejuures pean ütleva, et sellel uuel õpetajal ei ole küll täit komplekti tunde, 1 tund puudus. See 1 tund leitakse juurde, kui uus inimene sinna juurde on tulnud, ja see on soovitav ini-mene. Tähendab, seda seadust on ära ka-sutatud selleks, et mittesoovivat tege-last, oma poliitilist vastast lahti lasta ja poliitilisi sõpru asemele panna. Ja niisugu-seid juhuseid on palju, neid lugema haka-tes võib nimekirja pikaks teha. Nagu asja-olud näitavad, on uued kohalemääratud sotsialistid, kellel erakonna liikmekaart taskus. Kui Minneste lahti registreeriti, siis imestab mind see iseäralik asja valgusta-mise viis, mis härra Johanson enesele lu-bas siit kõnetoolilt ette tuua, kus ta ütles õpetaja Minneste kohta, et Kärklas tahe-takse seda läbi viia, et kohale saaksid töö-erakondlased ja lahti lastaks need, kellel liikmekaarti taskus ei ole. Siin oli aga just Minneste see, kes lahti lasti ja kelle ase-mele tahetakse panna teine inimene, kellel ehk liikmekaart taskus. Härra Johanson on siin tõelikult asja sootu pea peale pöö-ranud. Kui härra Johanson pärast seda kaevates ütleb, et tema koosolek on Kär-dlas väga kehvasti läinud, et seal ei ole võe-tud heatahtlikult tema ülesastumist, siis pean ütleva, et kui härra Johanson ka seal enesele lubas tõsiasju pea peale pöörata, nagu Riigikogu kõnetoolis, siis on ka täiesti loomulik, et teda seal sõbralikult vastu ei võetud. Meie võime ju kahetsust avaldada, kui härra Johanson'il nii halvasti on läinud, aga arvan, et see Riigikogu teistsugusele otsusetegemisele ei saa sun-dida. Pean ütleva, kui seal nii järjekind-lalt murdmise tööd tehtud, sihikindlalt ta-litatud, kõik isikud, kes ei ole sotsialistid, kohtadelt lahti tehtud ja asemele sotsialis-tid määratud, siis ei ole imelik, et koha-peal ekstsessesse on tekkinud. Niisuguseid ju-huseid, nagu teada, on rohkem kui üks. Näiteks Emmaste kooli peal on üks noor sotsialistlik tegelane, kellele rahva jutu järgi on tahetud koht alal hoida sellega, et naabruses on kool suletud, kuid lastevane-mad on ümbruskonnas niivõrt teadlikud ol-nud, et nad ei ole tahtnud oma lapsi sot-sialisti juurde kooli saata, on astunud sam-me selleks, et erakooli asutada, ja nüüd on selle erakooli politsei pidanud sulgema. See on üks ekstsessidest. Teiseltpoolt teame, et Kärklas on tekkinud koolistreib, kus vanemad oma lapsi kooli ei saatnud.

Minu asi ei ole seda streiki valgustama hakata, kui härra Johanson tahab, siis võin selle juurde tagasi tulla. Kui aga siin tuleb härra Johanson insinuatsiooniga välja, nagu oleks streigi läbiviimiseks kuskilt poolt näpunäiteid antud...

Juhataja: Rkl. Schulbach, leian, et Teie väljendus on ebakohane.

A. Schulbach (töer): ...siis pean sarnase Teie väljaastumise Teile tagasi saatma.

Ma lubasin natukene pikemalt peatuda Läänemaa vahejuhtumiste juures sellepärast, et see meie koolipoliitikas mitte ükskõik ei ole, mis Läänemaal sünnib, ja see on ühenduses kõige selle aktsiooniga, mis meil pahemalt tiivalt viimasel ajal on meie koolide suhtes ette võetud. Meie teame, et seni on meie kool töötanud väljaspool erakondi. Õpetajate liidus on kokku võinud puutuda kooliõpetajad mitmesugustest ilmavaadetest, sotsialistlikust pahemast tiivast alates kuni parema tiivani on õpetajad seal liikmeteks olnud ja töötanud seal kogu aeg ainult kooli arendamise huvides. Aga meie näeme, et viimasel ajal on liikumine ellu tekkinud, mis tahab poliitikat kooli viia ja kus sotsialistide algatusel on asutatud sotsialistlikkude haridusetegelaste ülemaaline ühing, kelle ülesanne peab selles olema, et koondada kõiki sotsialistlikult mõtlevald õpetajaid, ja kes tahab teiselt poolt neile ka teatud juhtnõure anda selle kohta, kuidas nad koolides peavad tegutsema. Ja meie näeme, et esimesel kongressil on sotsialistide tegelased juba vastu võtnud juhtnõured, mis mõttes tuleb sotsialistlikkudel õpetajatel koolis tööle hakata, nad peavad hakkama lastele selgitama nende proletaarlikku päritolu, ühesõnaga — sedasama tegema, mis praegu meie idanaabri juures tehakse. Üksikud õpetajate liidud on juba selle tegutsemise vastu protesti avaldanud. Meie teame näiteks, et Võrumaa õpetajate liit on selle vastu protesti avaldanud. Igatahes on see õieti tähelepanuvääriv nähtus. — Sotsialistid on alustanud teatud pealetungi meie koolile, ja ka härra Johanson on kinnitanud, et tema arvates on see õige, kui õpetaja ainult sotsialist tohib olla. Meie võime varsti seda aega näha, kus kooli alal peale kooli juhtivate organite, ministeeriumi, tekib mingisugune kõrvaline jõud, kes hakkab andma meie koolile niisuguseid sihte, mida meie oma koolis näha ei tahaks.

Läänemaal on esimene samm juba tehtud, et seal õpetajateks puhastverd sotsialiste läbi viia. Arvan, et Riigikogu peaks mõtlema selle nähtuse üle järele, samuti

Hariduse- ja sotsiaalministeerium, et siit ei tekiks liikumine, mis kord üle pea võiks kasvada.

M. Mihkelson (stp, fakt. märk.): Olles Lääne maavolikogu liige ja ühtlasi Riigikogu liige Läänemaa valimisringkonna nimekirja järgi, olen täiesti asja kursis. (V a h e l h ü ü e.)

Juhataja: Ma palun rahu!

M. Mihkelson (stp): Ma olen täiesti kursis neis asjus, mida ette kandis eelkõneleja härra Schulbach. Peatun küsimuse juures üksikasjalikumalt edaspidi. Praegu aga tahaksin tagasi lükata jämeda kallale tungi iseloomu kandva sihiliku valefaktide ettekandmise, mis aset leidnud härra Schulbach'i poolt.

Esiteks väitis härra Schulbach, et tahtakse Keinas lahti kangutada vana õpetaja härra Sakkeus ja asemele panna sotsialist Õispuu. Pean tähendama, et Õispuu ei ole kunagi sotsialist olnud ja meie parteil pole selle isikuga kunagi tegemist olnud.

Edasi tõrjun kategooriliselt tagasi väite õpetaja Pitsi kohta, nagu tema oleks sotsialistliku partei liige praegu või ialgi enim olnud. Mina teda üldse ei tunne. Kui ta oleks sotsialist, siis peaksin vähemalt mina teda ometigi tundma, sest kui keegi on sotsialistliku partei liige, peab ta kuuluma mõnda ühingusse, ja siis tunneksin teda ka mina. Samuti pole ka õpetaja Kaev kohata jäetud. Toominga ja Kopli vallandamine oli möödapääsmatu, samuti on ebaõigelt valgustatud Kärkla õpetajate lood. Ajalehis on küll avaldatud kuulutused õpetaja valimise kohta Kärklasse, kuid õpetaja pidi omama keskkooliõpetaja kutse, kuna Kärkla algkooli juures asuvad täienduseklassid, kuhu ei saa valida algkooliõpetaja kutsega inimest. Härra Minneste'l aga puudub keskkooliõpetaja kutse, ja pealegi ei ole ta avaldanud soovi ega esitanud palvet, et ta kusagile määrataks. Kuidas saab siis kedagi õpetajaks määrata, kui asjaomane ise soovi ei ole avaldanud.

Samuti härra Schulbach kõneles sellest, et Läänemaal on määratud terve rida kutsetuid õpetajaid, ja need olevat sotsialistid. Mul on au ette kanda ametlikke andmeid kooliosakonnast, milliste järgi on Läänemaal määratud üldse 21 kutsetut õpetajat ametisse, neist suurem osa rootslasi, kuna nende hulgas kutsega õpetajaid peaaegu ei ole. Ja nende 21 inimese hulgas on üksainuke sotsialist, kuna on määratud ka härra Ohtra, kes kuulub asunikkude ridadesse, ja E. Veidermann — tuntud tööera-

kondlane. Sellepärast Teie väited ei pea paika, nad on valed ja vassitud, nagu „Vaba Maa“...

Juhataja: Ma leian Teie viimase üteluse haavava olema... (J. Teemant, põl: See oli „Vaba Maa“ kohta.)

M. Mihkelson (stp): Nii et need väited, mis härra Schulbach on siit kõne-toolilt ette kandnud ja millega ta püüab sotsialistidele kallale tungida, ei vasta tõe ja näitavad, milliste võtetega püütakse meeolu luua, kasutades „fakte“, millised on vastolus tõeliste asjaoludega.

Juhataja: Teie kõneag on läbi.

J. Tõnisson (rhv): Austatud Riigikogu liikmed! Juba välisilma pärast peame meie hoiduma liialdustest, kui meie kirjeldame oma olukorda, eriti meie majanduslikke raskusi. (J. Teemant, põl: Kas siin liialdada üldse võimalik on?) Katastroofiliseks ei taha meie sellepärast praegusel silmapilgul oma majanduslikku olukorda mitte veel nimetada. Kuid selge on kõigile, kes silmad lahti peavad ja olukorda objektiivselt hindavad, et seisukord on väga raske. Seisukord ähvardab ühtlasi kujuneda järjekindlalt järjest raskemaks.

Iseloomustuseks võiksin siin tähendada, et ülele oli mul jutuajamine ühe maaharilasega, objektiivse auliku isikuga, kes kunagi ei kõnele sihilikkusi; kes tunneb oma ümbrust täielikult; kes niihästi majandusliku kui ka kultuurielu alal esiletungivaid nähteid oskab hinnata. Tema kinnitas seda, mis mulle muidugi juba teada oli, et kui lugu nõnda edasi läheb, siis tuleb katastroof! See on üks kõige jõukamatest nurkadest meie kodumaal. Seal on aga 80% kõigist taludest hädas iseäranis oma võlgade pärast. Otsekuu pilkeks on see, kui meie seda kuuleme kahe aasta järele, kus lõikus on meil olnud kaugele üle keskmise, otse kõige parem, mida meie oludes enestele võime ette kujutada. Kui nõnda, siis on kõigepealt tarvis, et meie, aru andes enestele seisukorrast, endid mitte ei katsu petta, — endile olukorda mitte ei katsu teisiti ette kujutada, kui see tõepoolest on, — ühtlasi, et meie siis ka kõiki arvustusi kui ka abinõude otsimisi hindame tõsiselt. Sellelt seisukohalt ei saanud mina mitte sellega leppida, et neid probleeme, mida avalikkuses oli puudutatud, meil võidaks kergemaks teha sellel läbi, et neist üle katsutakse libiseda.

Kapitali vähesuse ja kalliduse probleem ei vaeva meil mitte ainult põllumajandust, kus üldine produktsioon paremates olukor-

dades säärast rüüstuseprotsenti, nagu meil praegu laenuprotsent, kusagil välja ei kannata, vaid isegi tööstuse- ja ärialal ei saa soliidseid ettevõtted 13 kuni 14% kõrguse laenuga mitte töötada. Tõelikult tõuseb aga praegu laenuprotsent 15 kuni 16-ni; ja kui uskuda üsna auväärilisi isikuid, siis leidub mõnel pool rahaasutusi, kus kõiksuguste komisjonide ja maksude kujul protsente kuni 20 välja võetakse. Ei ole siis mitte võimalik kapitali kalliduse probleemi sellega üle saada, et meie kõneleme sellest, kuidas meil tuleb kokkuhoiu teel oma rahvuslikku kapitali tõsta, et sel teel ka kapitali protsent edaspidi alaneks. See on lausa illusioon, millele meie majanduseelu alal, eriti aga majandusepoliitika alal anduda ei tohi.

On selge, et kui 60 aasta eest hakati ennastsalgavalt kokkuhoidmises tööd tegema, siis olid eeldused sootu teised. Nooremad ei tea seda mitte; vana härra Martna puudub ka. Meie, vanemad, aga teame, kuidas siis tuli töötada ja kuidas võis töötada niisuguste alamääraliste nõuetega, nagu meie põlv seda ei saa endale ettegi kujutada. Kõik, mis vahepeal on olnud, mitte üksi hariduse tõus, vaid koguni uus psühholoogia ei luba nõnda tegutseda, nagu endistes oludes. Siin ei aita ükski manitsus, ükski tagasihoid. Inimesed valguvad maalt ära. Kõik sellepärast, et ei saa kultuuri ja psühholoogia nõudeid, mis inimestel on, rahuldada. Seda vähem saame mingisuguste deklaratiivsete oletustega seisukorda parandada. Sellepärast ei ole lootat, et niipea saaksime oma rahvuslikku kapitali nii tõsta, et meie reguleeriksime hävitavaid vahakordi omal jõul. Nii on ka lootusetu, kui ennast trööstiksime teatavate vaadete finantspoliitika alal ja otsiksime julgustust dogmast, et põhimõttelikult ei saa välislaenu mitte pooldada. (A. Oinas, stp: Niisuguseid dogmasid ei ole!) Igasuguseid dogmasid on olemas, ainult on küsimus, kes neid valmistab. Sellepärast on selge, et meil tuleb kõiki teid ja abinõusid kasutada selleks, et seda probleemi kiires korras lahendada.

Ei ole mina kunagi kõnelenud ainuüksi riiklikkudest laenudest sel kujul, nagu see tehtud Rahvasteliidu abil. Olen mõõda minnes juhtinud tähelepanu ka teistele aladele. Nõnda on tähendatud kommunaallaenule, nagu seda oli linnadelaen. Meil on võimalus oma väärtvabereid realiseerida — mitte ainult hüpoteege, vaid ka maapanga ja Pikalaenu panga pabereid. Meil on võimalik tööstuselaenusid reguleerida, ilma et see

kõik sünniks puht riigilaenu kujul. Meil on majandusepoliitiliselt võimalus loodud selleks, et meie põllumajandus kui ka tööstus saaksid kergemini rahvusvahelisi kapitali oma nõuete kohaselt kasutada. Neid võimalusi tuleb siis ka tõsiselt silmas pidada. Kui selle küsimuse juurde asuda, siis ei saa temast mitte nii kergesti üle.

Nõnda ei maksa ka meie põllumajanduse ettevõtete finantseerimise juures rõhutada just niisuguseid vähemtähtsaid momente, mis avalikkuses ja teatavate ringkondade keskel teatavat huvi ärataksid. Ei maksa seda teha selleks, et teataval määral meeolelu luua, nagu seda eile ka üks kõnelejatest on ära kasutanud, kes tähendas, et teatav ringkond olevat meie põllumajanduslike ühistegeliste ettevõtete finantseerimise vastu riigi abil. Mitte sellest ei ole juttu, vaid hoopis ümberpöördukt. Iseenesest mõista on kõige tähtsam finantseerida neid põllumajanduslike ettevõtteid, mis meile tarvilikud on, ka riigi abil. Kuid see ei peaks sündima just eelarve korras. Meie eelarve on suuremalt osalt pantserdatud. (J. T e e m a n t, põl: Polegi muud kui pantserdatud eelarve!) Meil ei ole mitte ainult kultuurikapital, meil on ka mitmesugused fondid. Kõik need fondid nõuavad enesele eelarve kulul suuri summasisid, nii et vabu summasisid eelarve korras ei ole niipalju järele, kui see normaalne oleks. Teiselt poolt ei tule selle pantserdatud süsteemi tagajärjel harilikud eelarve-summad riigi tuludesse, vaid need on juhitud väljaspoole eelarvet teatud fondidesse. Kuigi need summad sealt otseteed kuskile määratakse, on nad tegelikult ikkagi eelarve-summad. Kui need summad riigi tuludesse arvatakse, siis ei jääks meie kodanikkudele kaudselt ja otsekohe nii suuri maksusid kanda. Kui meie rasketel aegadel, kus meil väliskrediiti ei olnud, kus välis-rahaturg meile oli suletud, pidime suure maareformi üksinda läbi viima omal kulul, siis oli see loomulik. Meil tuli ikkagi tegutseda. Niipea aga, kui meil on avanenud võimalused väliskapitali juurde tõmmata, siis ei ole meie põlvel ei moraalselt, ei ka „reasonable“ kohustust, et meie kõik need suured reformid, suured riigi ülesehitamise ülesanded suruksime oma kaasaegsete õlgadele, nii et meil kõik tuleks selle põlve kokkuhoiuga ja töötulemustega katta. Meil peab võimalik olema niisuguseid ülesandeid, mis tuleviku teenistuses on, nõnda korraldada, et kulusid aitaksid ka tulevased põlved kanda! Muidugi ei tohi mitte ülearu laenusid teha, aga siiski tuleb ülearust maksukoormat ära hoida praegustel aegadel, kus meie sellega

oma majandusliku edukuse küsitavaks teeme, nagu nüüd selgub, kus meie, oma viimast kapitalijõudu kinni pannes investeerimiste peale, inimestele järjest raskema koorma peale veeretame. Ühtlasi võtame neilt võimaluse kapitali kasutada oma päeva-ülesannete peale. Siin ei saa ainuüksi vormaliselt neid küsimusi käsitada. See pärast ei arva mina mitte ülearuseks siin veel kord selle peale tähelepanu juhtida.

Muidu on siin ka aina vormaliselt käsitatud Narva kose küsimust. Esiteks juba sellepöolest, et siin rõhutatakse, nagu ei oleks ülepea see asi suurema kõne väärt, sest et sealt ei ole suurt saada, ja teiseks, — et see on — võõras varandus!?

Kas see on $\frac{1}{40}$ või $\frac{1}{20}$ meie põlevkivilademet väärtusest, see on tähtsuseta. Mõlemad on väga suure väärtusega. Põlevkivi väärtus ükski on öieti suurem, kui meil seda tahetakse uskuda. Narva kose veejõud ei ole aga ka mitte ainult absoluutselt suur, vaid ühtlasi ka võrreldes selle kasutatavusega ei ole see meil sugugi ülearune, nagu arvatakse.

Kui aasta 6—7 eest valitsuse poolt määratud komisjonis pidi valmistatama teatav kava selle kohta, missugused võimalused meil oleksid Narva kose veejõu ärakasutamiseks, siis oli nooremaid inseneri, kes väga skeptiliselt suhtusid ühe majanduse-teadlasega sellesse küsimusesse. Seal vaadati järele, kui suur on elektrikasutamise koeffitsient üksikutes maades, iseäranis Saksamaal. Juba siis tuli selle vastu väelda, et andmed olid võetud paar aastat tagasi. Neid tuli parandada paar aastat edasi. Tuli vaadata, kuidas uued ettevõtted veejõu abil töötama hakkavad ja kuidas siis elektritarvitamine tõuseb.

Kõigist katsetest hoolimata ei ole meil ikkagi valmis saanud üldine elektrifikatsiooni kava, nagu seda teistel maadel tunatakse, nagu see näiteks olemas ka Läti-maal. Kui tehnikeride seletuse järgi võtaksime ühe kolmandiku sellest, kuipalju väikese-põllupinnalise Norra oludes elektrit tegelikult ära tarvitatakse ja kuipalju seal elektrifikatsiooni kava järgi tarvitusele tuleb, siis ei arva ma iga hektaari peale mitte 210 hobusejõudu, vaid võtame ühe kolmandiku sellest. Siis ei jätku meile isegi kahest Narva kose jõust mitte!

Selge on aga, et kuigi meil ei ole tegelikult palju elektrijõudu maal kasutamisele võetud, on tulevikus elektrijõu kasutamine ometi kindlustatud. Meie näeme, kuidas Ulila kõrgepingeliini piirkonnas kõik talud, kes on hakanud elektrijõudu kasutama, ei taha üldse kõneldagi sellest, et see jõual-

likas kaoks. (A. Tupits, põl: Aga vabrik ise läks pankrotti. See on ka üks oluline asi.) Ulila elektriijaama asutamise ja esialgse kasutamise lugu on nähtus omaette. On olemas elektrijõu tarvidus, aga kuidas seal vahest mõned inimesed midagi ülejõu ette võtsid ja ei saanud kõiki lõpule viia, seda ei saa tõenduseks tuua asja enese tarvilikkuse kohta üldse. See on natukene ajalugu, mille järgi ei saa mitte õiget otsust anda elektrijõu vajalikkuse kohta. Kui meie sellepärast tahaksime Narva kose tähtsust alla hinnata, siis oleks see ekslik.

(Sekretäri kohale asub sekretär A. Schulbach.)

Teiseltpoolt on see põhjalikult ekslik, kui meie Narva koske käsitame ainult kui „võõrast vara“. Sest Vene ajutise valitsuse seadusega 1917. a. tunnustati kõik veejõud, mis üle 300 hobusejõu ulatusid, riigi omaks. Kui keegi tahaks neid veejõude hakata kasutama, siis peab temal selleks jällegi luba riigilt olema. Järelikult ei ole meil mitte mõne „võõra varandusega“ tegemist, kui riik siin oma õigusi maksma paneb Narva kose suhtes. Ei ole tarvis seda kose veejõudu ülepea võõrandada. Sest see on juba riigi päralt seaduse järgi. Kui võõrandamisest juttu on, siis käib see Narva kose pindala ja kallaste kohta. Selle kohta kokkuseatud seaduseelnõu ei tohiks Riigikogus viibida. Siin peab küsimus lahendamata, sellepärast et vahekord Narva kose kalda omanikkudega tuleb selgeks teha! Muidu ei saada Narva kose veejõudu edaspidi mitte kasutamisele võtta, vaid meie võime koguni selle kasutamise võimaluse täielikult kaotada. Lugu on nõnda, et Vene ajutise valitsuse seaduse järgi on neil, kes veejõudu kasutavad, õigus nõuda, et kui riik võtab kasutamisele veejõud suuremal hulgal või täies ulatuses, siis peab senistele veekasutajatele kindlustatama senine veejõuhulk seniste kuludega. Seda seaduslikku alust ära kasutades ongi Narva kose kalda omanikud nõudnud, et kui kontsessioon veejõu kasutamise kohta antakse, siis neile senine veejõuhulk või veejõuhulgast saadav jõud kindlustatakse nii odavasti, et seda kindlustust keegi kontsessioonäär oma peale võtta ei saa, kui ta pärast hätta minna ei taha! Nii nõuti, et Inglise elektritööstuse ühing, kellel oli huvi Narva kose kontsessiooni vastu, kindlustaks Narva vabrikutele senise veejõu 0,3 sendiga. Mõne kombinatsiooni järgi oleks see võinud ulatuda 0,75 sendini. Ettevõtjatel oli aga selge, et alla 3 sendi ei saa seda jõudu vabrikutele kindlustada. Selle otsas puru-

nesid ja puruneksid ka edaspidi kõik kontsessiooni kavatsused ja kokkulepped. Sellepärast ei ole see mitte mõni põikpealisus, kui meie nüüd lausa rõhutame, et edaspidiseks peab seisukord selgeks tehtama. Meie nõuame seda, et kaldaomanikud edaspidi ei saaks tühjaks teha kõiki neid kontsessiooni-soovisid, mis tulemas on, vaid et juba kindel alus oleks, mille järgi kindlaks määratakse see veejõuhulk, mis kasutamisel on olnud, kui ka veehulgast saadav jõud ja tema kulu.

Selles mõttes on siis nõutud, et kui antakse Narva vabrikutele või kiviõli elektriseltsile kasutada jõud Narva kosest, siis peab kindlaks tehtama, et edaspidi kui tarvis on suuremal hulgal kose veejõudu kasutada kontsessiooni alusel, siis erapooletu ekspertiisi või riigivõimu esindajate poolt määratakse kindlaks, kuipalju vett kasutamisel on olnud ja kuipalju on maksma läinud iga kilovatt, mis saadakse veest. Siis on ka selge, mis tuleb igal kontsessiooni-soovijal kulude poolest oma peale võtta. Ei saa tulla „inimliku sabotaashi“ kaldaomanikkude ja vabrikantide poolt. Kui meie seda nõuame, siis ei ole see liialdatud, ei ole ka alusetu. Kui tõesti Narva vabrikute grupp tahab tulla ja veejõudu osalt võtta üle, siis võidakse neile kontsessioon anda ka terve kose kasutamiseks tingimusel, et teatud aja jooksul, olgu 10 või 15 aasta jooksul, see on kaalumise asi, terve kose jõud ära kasutatakse.

Sellel läbi kindlustaksime meie oma rahvamajandusele selle suure jõuallika kasutamise, et ta mitte ei jääks seisma tarvitamata, ja et meil kaotsi ei läheks odava tööjõu saamise võimalus kogu meie rahvamajanduse edukuse tõstmiseks, iseäranis meie tööstuse ja põllumajanduse võistlusevõime kindlustamiseks välisurul. Sest kui meie ei saa odavat tööjõudu rakendada oma rahvamajanduse, eriti põllumajanduse ja tööstuse alal tegevusesse, siis ei saa meie tooted nõnda odavaks minna, et meie välisurul võiksime nende abil võistlusesse astuda.

Sellelt seisukohalt on igatahes natuke arusaamata, kuidas meie praegusel ajal, kus rahvuslikud jõukomiteed kõigis maades töötavad, peame tegutsema õieti nagu teatavas vastolus või tülis valitsuseaparaadiga. Siin peaks ometi võimalik olema ära kasutada ühiskondlikku algatust ja vaba kaastööd, mida pakuvad inimesed, kellel asja vastu huvi, oskust ja tundmist, et mitte ainult üldist elektrifikatsiooni kava läbi viia, vaid lahendada ka üksikuid eriküsimusi selle suure rahvusliku veejõuallika ärakasutamise suhtes.

Kui nüüd valitsus või valitsuseasutused, üksikud ministeeriumid, oma seisukohavõtmissi näevad õigustatavat veekomitee otsustega, mida nüüd oodatakse, siis peab siin juhtima tähelepanu sellele, et Vene ajutise valitsuse seaduses nähti ette veekomitee nõnda, et seal õieti asjatundjad ja eriteadlased valitsuse nimetamisel töötamas oleksid juba teatavas kindlustatud seisukorras, neil oleksid oma töötamisvõimalused j.n.e., nii et sel asutusel oleks teatud autoriteet ehk mõjuvõim oma otsuse tegemisel. Nüüd on aga meie oludes, osalt eriseaduse tagajärjel, lugu nii välja kujunenud, et sinna nimetatakse esindajad rohkem juhuslikud ja üksikute heaksarvamisel. Nõnda on komitee juhatajaks selle asja arutamisel olnud Majanduseministeeriumist ministri abi, tööstuseosakonna juhataja ja tema abi, — nii siis on kolm isikut veekomitee tegevust juhtinud ühe ja sama küsimuse arutamisel! Seal peab küsima, kas saab see asutus küllalt teatava kontinuiteediga töötada ja koosolijate vaateid kooskõlastada?! Teiseks, — kas need ametnikud, kes sinna juhtumisi nimetatakse, saavad iseseisvat arvamist avaldada?! Nõndasama on seal liikmeteks ametnikud ja üks kaubandus-tööstuskoja esindaja, kes on ühtlasi suurtööstuse organisatsioonis ametnikuks ja vist peab nõnda laulma, kui kuskil tarvis! Selle veekomitee otsustele ei saa siis mitte niisuguse enesetundega vaadata, nagu see vastu paistab.

Kui seal nüüd asja tähtsust arvesse võttes katsutaks ka nende puudulikkude abinõudega asja lahendada, siis peaks meil võimalik olema Narva kose küsimust nõnda lahendada, et ei oleks vaja kellelegi erilisi etteheiteid teha. Kui aga lugu nõnda kujuneb, et valitsus ütleks, nagu siin ka on kuulnud: kõik ei ole mitte sündinud täpselt, seaduse järgi, inimesed on omapead asju ette võtnud ja peavad ka riisikot kandma, — siis tundub see esimesel silmapilgul rahustusena. Kuid ligemalt vaadates ähvardab sellest käsitlemisviisist tekkida pahandusi, mis kaugemale võivad ulatuda, kui üksiku valitsuseasutuse või valitsusekoalitsiooni enesetunne vahest seda lubaks. Nimelt on eraviisil kuulda, et kõrgepingeliini ehitamine ja sellega ühenduses ka muud tegutsemised ei sünni sugugi ilma loata, nagu arvatakse, vaid on ministri poolt, kelle alla küsimus kuulub, nõusolek avaldatud, et põlevkivi kontsessiooniga on teataval grupil olemas juba kõrgepinge elektriliinide tõmbamise õigus kogu maal! Selle nõusoleku ehk loa põhjal on siis teine minister sõlminud lepingu, mille järgi kõrge-

pingeliin tõmmatakse. Selle lepingu tegemiseks oli teisel ministril esimese nõusoleku põhjal täielik õigus! Siin ei saa mingisuguseid etteheiteid teha. Ja ma kardan, kui nüüd tahetakse tagantjärele öelda: asi läheb täbaraks, siin on nüüd igapäev tegemist oma riisikoga, — siis võib tekkida väiteid, mis väljapoole kantakse, nagu meil ei oleks kindlustust, et valitsuse lubadused ja töötused lõpule viiakse. Kui väljaspool tekib sarnane umbusaldus, siis see meie sugugi armas ei ole!

Sellepärast peab selge olema, et siin niisuguste tõsiste küsimuste juures vastustus tuleb võtta oma peale täies ulatuses ja läbi viia see, mis on seaduslik! Tuleb aga muidugi selle peale vaadata, et sellejuures riigi ja meie rahvamajanduse huvid kindlustatud oleksid!

Kui meie oma seisukorra tõsidust hinnates nüüd tahaksime vaadata, kuidas üldiste raskuste kõrvaldamiseks tegutsetakse, siis ei ole mitte juhuslik, et meie suhtumine meie majandusepolitikasse on sügavalt arvustav. Meie ei ütle mitte kiusuviisi, et meie nõuame aktiivset majandusepolitikat positiivsete abinõudega raskuste kõrvaldamiseks ja seisukorra lahendamiseks. Meie oma rahvariiklusega oleme riigivõimule ka oma majandusliku elu alal nii avarad piirid avanud, et majandusepoliitiline mõjutus siin igal sammul võimalik on. Ühtlasi annab aga meie omariikluse võimaluse suuremate probleemide lahendamiseks raskemate ülesannete täitmisel oma rahvuslikku jõudu riigivõimu abil mobiliseerida, rohkem kui seda üksikud suured organisatsioonid teha suudaksid, liiati veel üksikud ringid omal algatusel.

Kui aga lugu nii on, siis järgneb seal kohustus, et meie majandusepolitika peab ära kasutama igat võimalust selleks, et asju mitte ainult minna lasta, nagu need lähevad, vaid et aktiivse majandusepolitika abil luua neid võimalusi ja eeldusi, mida vaja läheb eraalgatusele, rahva töötajatele, töövaimustusele ja tööjõule selleks, et viljakalt ja edukalt tegutseda! Ainult koondamise, ainult kärpimise, ainult liikmete amputeerimise teel ei saada siin edasi. See tasub ennast nii valusalt, nagu kõik, kes tegelikule elule ligidal on, enestele tunnistama peavad, et seisukord võib minna hädaohtlikuks! Niisamuti on aga tunne, et meie praegune kultuuripolitika kujuneb meil tulevikus saatuslikuks, kui meie deformeerime ja koost ära kismume meie kultuuriorganisatsioonid, algkoolist kuni ülikoolini, halvame neid ainult teatavate päevahuviliste lähtekohtade järgi, — kui meie oma

kultuurpoliitilisi ülesandeid hindame ainult teatava kokkuhoiupoliitika seisukohalt! Minule ei saada siin etteheiteid teha, nagu kõneleksin ma lautamisest, mida vaja kokku tõmmata, lihtsustada ning kärpida. Tehtagu seda! Kuid need näited, mis tänagi siin vaieleuste juures ette toodi, panevad mõtlema, kas oleme õigel teel, kui võimaldame niisuguseid asju, mis püsti ajavad vähesedki karvad! Kuhu ulatuvad need juured? Mis mõjud need seal on, mis tegutsevad? Seda peab selgitama ja selle eest peavad vastutama need, kes selles on süüdlased! Ühtlasi jääb aga vastutus ka nende peale, kes lubavad niisugust olukorda, et sääraseid jõud ennast avaldada saavad! Kui nüüd lugu nii on, siis on vist nii paljudelgi võimalik pilgates öelda: mis pärast sa ainult arvustad, mis pärast sa ei tõmba lõputulemust sellest ja mis pärast sa ei otsusta nii, nagu eeldused nõuavad!?

Siiski, pilgatagu, — seda jõuame meie ära kanda! Rahvaerakondlased ei nõua mitte ainult põhimõtete teostamist ja ei katsu mitte ainult ideede järgi käia, vaid neil on ühtlasi hüüdsõnaks positiivne töö meie rahva ja riigi elunõuete teenistuses ka siis, kui suuremat ei suuda. Meie oma 9% oleme tõesti teguvõimetus selles mõttes, et meie ei saa ennast maksma panna! Ei saa öelda: noblesse oblige, vaid ultra posse nemo obligatur — üle võimise piiride ei ulatu kellegi kohustus! Olgugi meie seisukord täbar iseene ees ja nende ees, kes sõbralikult suhtuvad neisse püüetesse, mida meie taga ajame, aga praegu rohkem teha, kui meie kandejõud lubab, ei suuda meie!

Sellepärast võtame meie ka pilke oma peale ja katsume edasi töötada niipalju, kui võime positiivselt ja niikaua, kui vähegi võimalik, ilma et meie saaksime enestele tunnistada: kui teisiti teeksimine, siis muutuks olukord! Kui seisukord ei parane ja meil tegutsemiseks võimalused avanevad, meie aga siiski neid võimalusi ei kasuta, — siis võidakse etteheiteid teha! Pealegi: võib-olla, et meie hädal siiski ka omad headused on. Olen varemgi avalikult rõhutanud, et otse saatuslik on see, et meil ühtki valitsuse kombinatsiooni ja koalitsiooni ei ole lastud peaaegu kunagi lõpuni töötada. Ikka on tulnud poliitilisi intriige või lihtsalt juhuslikke mõjutusi, mille tagajärjel valitsus on enneaegu töölt ära aetud. Selle tagajärjeks on, et meil ükski valitsuse kombinatsioon ei ole end lõpuni ära iganud, ei ole aega antud selleks, et ta lõpulikult „valmis“ oleks! Selle tagajärjeks on aga edasi, et kui kodanikud tulevad Riigi-

kogu valimistele, siis ei saa nad kätte vastutajat. Üks kui teine ütleb, et ega mina selles süüdi ei ole, see on enne, või aga pärast mind tehtud! Ja seda vist tahtaksegi, et valijad ei saaks otsustada, kelle üle tuleb kohut mõista!

Kui aga igaüks saab oma töö lõpule viia... (V a h e l h ü ü e: Absurde teha!) Kui elu nõuab, siis viib niisugune kombinatsioon ka välja absurdumini, — mis mina sinna võin teha! Siis on aga kodanikudel näha, mis asi väärt!

Muidugi kui asi niisuguseks kipub minema, mis rahvuspoliitilise südametunnistuse vastu käib, siis ei tohi seda lasta lõpuni minna! Kui aga üheltpoolt võimalus puudub oma tahet läbi viia, teiselt poolt hädad tulevad oma nõudmistega, — mis meie siis oma hädadega ära teeme?!

K. A s t (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! On õieti raske astuda kõnetooli pärast neid pessimistlikke avaldusi, mis kuulsime meie vanemalt seltskonnategelaselt härra Tõnisson'ilt. Raskem seda enam, et ka minul ei ole optimistlikke noote kaasa võetud; jätsin nad meelega koju.

Mis puutub härra Riigivanema eelviimasel koosolekul antud seletuste ja esinemise hindamisse, siis on minu sõbrad Martina, Oinas ja Johanson selle töö ära teinud. Nad on avaldanud meie seisukoha härra Riigivanema seletustele ning peatunud üldise olukorra juures. Loomulikult ei ole minul mõtet seda enam korrata, mis juba nende suust kuuldud. Minu kõne on lühike, tahan käsitada ainult paari asja. Ma algaksin nimelt sellest, millega algas härra Riigivanemgi oma seletusi, nõndanimetatud „Eesti Lapuast“. See nimi ei ole kõige õnnestunud; meie oleme võtnud selle Soomest mingi näilise paralleeli tõttu, aga sisuliselt ei ole see „Lapua“, millest meil räägitud, veel sugugi ühevääriline tõeliku „Lapuaga“. Aga kuna see sõna on ajakirjanduses ja ka muidu juba maksvusele pääsenud, siis luban minagi endale sama nimetušt tarvitada.

Austatud härrad Riigikogu liikmed! Meie kuulsime juba enne Riigikogu kokkuastumist, et ühed peavad karistust, mis meie nõndanimetatud „Lapua mehed“ härra siseministrilt või sisekaitse ülemalt saanud, väga karmiks, teenimatuks ja õigustamatuks; teised leiavad jälle, et see pole mingi karistus, iseäranis sel juhul, kui arvesse võtta siseministri seletust ajakirjandusele. Aga karistamise küsimus on ju kahtlemata kõrvalise ja kõige vähema tähtsusega osa küsimuses. Mina pean seletama, et meie,

sotsialistid, ei ole kunagi pooldanud administratiivset karistust. Uhegi tõelise demokraadi südametunnistus ei saa leppida administratiivse karistusega, mis tihtilugu võib osutada ülekohtuseks. Aga teiselt poolt peab ütleva, et meie niivõrt puritaanlikud ka ei saa olla ja igapäevase elu mitmesuguseid külgi tähele panemata jätta, et võiksime absoluutselt öelda: riigivõim ei või kunagi administratiivse karistamise teele asuda. Võib ju seisukordi olla, kus paratamata on administratiivne karistus. Kas käesoleval juhul see paratamata oli, ei jaksa mina otsustada, sest selleks puuduvad kõik vajalikud andmed. Härra siseministri seletuse järgi otsustades on käesoleval korral administratiivses korras karistamine liiga puudulik, kui üldse karistama pidi; teiselt poolt aga võiks seletada, et on sündinud lausa ülekohus. Meie ei suuda otsustada, kas oli administratiivsel teel karistamine õigustatud või mitte. Aga nagu öeldud, pole see küsimuse tähtsam osa. Halb on, et kogu see asi on jäänud liiga kauaks kaane alla, nii et riigi kodanikud enam öelda ei tea, kuidas lugu tõepoolest oli, ja kuidas viisi peame hindama neid nähteid, mis Lõuna-Eestis ilmsiks tulid. Mingit võimalust ei ole ei ajakirjandusel, ei Riigikogu liikmetel, ega teistel kodanikkudel süveneda sellesse küsimusse ja sellest järeldusi teha.

Teine asi, mis väga halb, on see, et selle karistamise korra juures ja üldse selle tegutsemisviisi juures, mis valitsuse poolt asja likvideerimise puhul ilmsiks tuli, asi ise likvideerimata jäi.

Loo hulka on kistud kaitseliit, relvastatud jõud, kes peab kaitsma Eestis demokraatlikku korda. Heideti väga halb vari meie kaitseliidu peale. Teadupoolest oli „Lapua“ loosse segatud 4 kaitseliidu pealikut. Neid lubati tagandada. Avalikkusele jäi aga tunne, et ei ole tagandatud.

Peale selle teame, et Tallinna nõupidamise kordaminekuks, eriti just kaitseliidu tegelaste keskel oli meeoleolu õhutatud ja kuulsime, et koosolekust, mis Tallinnas peeti, kaitseliitlased osa võtsid. Muu seas kasutati paraadi selleks, et mõningaid ergutusi „Lapua liikumise“ kasuks käima panna j. n. e.

Kas on see külg asjast avalikult selgitatud ja kas on pärast selgitamist astunud tarvilikke samme, et kodanikkude südamed võiksid rahul olla? Kahjuks, härra Riigivanem, ei ole seda sündinud. Meil ei ole seda tunnet, et küsimus oleks auväärselt likvideeritud — niiviisi, et kaitseliidule ei võiks keegi etteheiteid teha ja et kodanikkude südamed võiksid täitsa rahul olla. Mitmel

põhjusel sündisid samal ajal veel teisedki, tekkisid päevakorda teisedki asjaolud, mis ühenduses pealikutega, kes „Lapua liikumisse“ segatud, süvendavad kodanikus seda tunnet, et kaitseliit, kes on kutsutud demokraatlikku korda hoidma ja riiklikku iseseisvust kindlustama, — et selles kaitseliidus mingisugused, tahaksin öelda, mädaseened on tekkinud. Isegi nende ringkondade poolt, kelle mehed kuuluvad kaitseliidu juhatusse, seletati, kuidas kaitseliidust on välja heidetud inimesi lubamata jahipidamise ettekäändel, jahiseaduse rikkumise eest, kuna aga tagantjärele selgus, et nende inimeste kaitseliidust kõrvaldamise puhul ometi seda motiivi ei nimetatud, vaid et see motiiv alles tagantjärele otsiti, väljaheitmine või kõrvaldamine ise oli sündinud poliitilise meelsuse pärast. (M. Martinson, põl: No mitte sugugi!) Nii sunnivad kõik kõrvalised asjaolud hindama ja sellesse küsimusse suhtuma. Ei ole mitte ühegi sulekriipsutusega, mitte ühegi sõnakeselega seda ümber lükatud, mis tõsistes ajalehtedes ilmunud ja mis iseenesest nii tähelepanu vääriv fakt on, et valitsusevõim sellest vaikides mööda minna ei tohiks.

Teine fakt on, et kaitseliitu astuda soovijatest tagasi on lükatud need, kelle kohta teada, et nad pahempoolse meelsusega. Neid juhtumisi on olnud mitmeid ka varem. Need härrad, kellest varem jutt ja keda kaitseliidust välja heideti, olid ka nõndanimetatud pahempoolsed, kuid nad ei kuulu sotsialistide hulka, vaid keskrühmadesse. Inimesed, kes vabadusesõjast osa võtnud ja kelle meelsus, nii kaua kui Eestis lubatakse demokraatlikult mõelda, ühtki kahtlust ei võiks äratada, heidetakse kaitseliidust kui kõlbmatud välja! Nende puhul ei tohiks üldse küsimuski tärkata, kas nad on „pahempoolsed“, kas nad on praeguse kaitseliidu juhatuse ja tema vanematekoguga poliitiliselt ühemeelsed või mitte. Selles küsimuses ei tohi maad anda poliitilise meelsuse proovimisele, sest niipea kui lähiksime poliitilisele pinnale, oleks kaitseliit põhimõttelikult tõmmatud poliitilisele alusele, ja loomulikult selle põhimõtteliku aluse kohaselt hakataks ka tegelikus elus samme astuma.

Lugupeetud Riigikogu liikmed! Ma mõtlen, teie kõik ometi teate seda, et eriti sotsialistid Eesti Vabariigis, aga ka teistes maades, ei eita põhimõttelikult riigikaitset. Sotsialistidel võib ju olla lahkuminekuid riigikaitse küsimuse üksikasjades teiste erakondadega. Et põhimõttelikult sotsialistid kuskil riigikaitset eitaksid, seda imet ei ole veel kuulnud. Vastuoksa, sotsialistid on võib-olla oma patsifistliku põhimõtte vastu,

mis kahtlemata nende ilmavaate hulka kuulub, sagedasti patustanud. Nägime nimelt ilmasõja lahtipuhkemise ajal, kuidas tolleaegne teine sotsialistlik töölisinternatsionaal ära lagunes just sel põhjusel, et ka sotsialistid ei suutnud oma kodumaa kaitsmise huvidesse teisiti suhtuda, kui tollekordne situatsioon seda neile peale sundis. Põhimõttelikult ei saa sotsialist olla lõpuni mingisugune patsifist; ta ei saa olla lõpuni niisugune inimene, kes jääks oma teoreetiliste tõekspidamiste juurde ega jaksaks neist üle astuda. Eesti sotsialistid on algupeale, oma erakonna asutamisest saadik, mis sündis teadupärast väga raskes olukorras, sõja õhkkonnas, leidnud kindla seisukoha, mis puhul Eesti riiklikult mõtleavad hulgad neile kõige vähematki ette heita ei või. Samuti teate, austatud Riigikogu liikmed, et sotsialistid nii Eestis kui mujal on veendunud demokraatliku korra kaitsjad. Eestis on juhtunud koguni see koormiline lugu, et sotsialistid on kõige konservatiivsem element riigi põhiseaduse küsimuses. See tähendab, sotsialistid on ainukesed, kes täiel jõul ja kindlal käel alati on valmis nii põhimõttelikult kui tegelikult kaitsma maksvat riigi põhiseadust. Õelge siis minule, millise õigusega tõrjutakse tagasi kaitseliidust sotsialistid, koguni inimesed, kes neist paremal pool seisavad? Millise õigusega on juletud mõningates mallekondades sotsialistide liigistumist kaitseliitu võimatuks teha? Ma arvan, see iseloomustab kaitseliitu ja tema korda halvates valguses. Kas ei teki kahtlus, et demokraatia ja riigikaitsmise nimel mingisuguste kõrvaliste inimeste ja kõrvaliste mõjuavalduste teel on hakatud kaitseliitu kandma seda vaimu, mis meie demokraatlikule korrale enam sallitav ei ole? Ma räägin seda ühenduses „Lapua“ küsimusega, näidates, et „Lapua“ puhul suur küsimuste kompleks päevakorrale kerkis, ja et Vabariigi Valitsus ei ole siitsaadik veel leidnud rahuldavat lahendust neile küsimustele.

Austatud härrad Riigikogu liikmed! Võib-olla on veel tähtsam küsida, mispärast on võinud meil üldse tekkida riigis meeoleolu, mille pinnal tärkavad niisugused iseäralikud lillekesed, nagu see „Lapua“. Millest on see kõik tingitud? Põhjusi on kahtlemata palju. Peamine põhjus on muidugi see, et meil valitseb majanduslik depressioon ja et selle majandusliku depressiooni eest palju süüid arvatakse langevat riigi enda majandusepoliitikale, või ütleme täpsemalt, meie Vabariigi Valitsuste majandusepoliitikale. See depressioon pigistab õieti kõike kihte ja ringkondi meie riigis,

kõige rohkem muidugi proletariaati ja teisi kehvikuid. Aga nagu meie korduvalt oleme kuulnud, nagu ikka on tõendatud, ei ole ka põllumeeste seisukord kuigi hea. Ei saa isegi ärimehed öelda, et neil päev õitseks. Kõigile on andnud depressioon ennast tunda. Seal, kus majandusliikud olud viletsaks lähevad, seal tekib pind ekstravagantseteks algatusteks ja ekslikkudeks tegudeks. Eks ole kommunistliku liikumise esilekutsumiseks põhjust andnud needsamad olukorrad, eks ole Itaalia fashistlik liikumine tingitud samadest oludest? (M. M a r t n a, stp: Lapua Soomes.) Jah, Lapua Soomes ka. Peale selle on veel teisi põhjusi.

Meie oleme hakanud oma põhiseaduse vastu sellisel kujul sõna võtma, et diskrediteerime mitte ainult maksvat põhiseadust, vaid Eesti demokraatlikku riiklust üldse. Vähe on muid instituute, mida nii põhjalikult ja nii halvaks panevalt Eestis hinnatud oleks, kui meie valitsemiskorda ja seaduseandlust, sellega kaasas ka meie rahvaesindust. Võib-olla on rahvaesindus põhjust andnud mõneks kallaletungiks. Lõpuks on ju meie parlamentliku valitsemise iga väga lühikene; meie käest ei või nõuda suuri kogemusi, suurt vilumust ja suuri teadmisi. Ma mõtlen, Riigikogu liikmed, kui käe südamele panete ja tagasi vaatate, siis õlete sunnitud tunnustama, et meie kõik oleme endi võimetekohaselt ametis olnud ja neid kohuseid, mis meie peale pandud, täitnud. Kui rühmadevaheline olukord Riigikogus on kujunenud halvaks, nii nagu peaaegu kõigis Euroopa riikides, välja arvatud mõned vähesed erandid, siis on see küllalt raskest olnud Riigikogu seaduseandlikule ja muule tööle, eriti raske just meile, sest meil, nagu nimetasin, ei ole neid kogemusi, mis vanematel demokraatlikudel maadel. Aga nii hull, nagu paljud vastutusetundeta sõnavõtjad rahvakoosolekutel seda on püüdnud kujutada, nii hull meie olukord tõepoolest mitte ei ole. (K e s k e l t: Õige!) Väga sagedasti ja tihtilugu on kõneldud ainult südametunnistuse puudumise pärast, on kõneldud sedavõrt demagoogiliselt, et kõneleja ise väga hästi teadma pidi, et ta luiskab ja tõsiolusid pea peale pöörab. Võib-olla ainukene väljendus härra Riigivanema seletustest, millega mina ja minu parteisõbrad nõusse ja ühte arvamisse võisime jääda, oli lühikene osa seletusest, mis Riigivanem pühendas põhiseadusele. Ta näitas, et ka need riigid, kus presidendid riigi eesotsas seisavad, ükskõik kas Prantsuse riigile omasel alusel või puhtpresidentsiaal korra alusel, nagu Põhja- ja Lõuna-Ameerika riikides, — et ka

neis riikides on parteipoliitiline võitlus terav samuti kui meie juures, ja tihtilugu teravamgi veel. President ei ole neis maades suutnud mingisugust imet korda saata.

Meie põhiseaduse arvustajad on teinud oma ülesande lõpmata kergeks ja serveerinud selle asja rahvale nii lihtsalt, nagu seisaks küsimus ainult presidendis, millise instituudi ellukutsumine kõik hädad nagu iseenesest peaks kaotama. Aga võimu, kes põhiseaduse muudaks ja presidendi instituudi ellu kutsuks, seda võimu ei ole kuskil. Algatused on olnud, aga need algatused seisavad, edasinihkimist selles küsimuses ei ole olnud. Selle asemel hakatakse lõppima paremale ja pahemale poole, hakatakse arvustama. See on olnud teiseks väga tähtsaks põhjuseks, mispärast võisid tekkida lapuataolised meeleolud. Üheltpoolt tuntakse majanduslikku raskust, teiselt poolt kõneldakse, et raskuses peab süüdi olema riiklik kord. Kolmandaks: keegi ei usu, et läheks korda kõrvaldada seda riiklikku korda ja seada tema asemele paremat. Ja nii hakatakse otsima sootu uusi teid. See ongi, mis loob pinna lapualisteks kavatsusteks ja algatusteks.

Vaheaeg kl. 19.10 min. — kl. 19.48 min.

K. A s t (stp, jätkab kõnet): Austatud Riigikogu liikmed! Ega siis põhiseaduse muutmise algatamine või selle küsimuse päevakorrale tõstmine ei ole hukkamõistetav tegu. Aga teine asi on, kuidas seda teha. Peaks sellesse küsimusse heatahtlikult suhtuma, nii et demokraatlikku korda ennast maha ei lammutataks, nii et ei teki demokraatliku korra vastu umbusk ja õigustamata alahindamist. See on peaasi.

Kolmas põhjus, mis meil õhku mürgitab, inimsüdameid ja inimhingesid rüvetab, on see asjaolu, austatud Riigikogu liikmed, et meil ei ole enam korralikku valitsemist. See on õieti sama tõsiasi, millest kõneles minu eelkõneleja, lugupeetud rkl. Tõnisson. Tema nimetas samu asju pisut teiste sõnadega, lõpetades oma kõne äärmiselt pessimistliku akordiga. Tema kõne mõte seisib samas, ta konstateeris sama, et meil ei ole enam korralikku valitsust. Muidugi mitte tänu põhiseadusele. Põhiseadus ei ole siin vähematki süüdi, vaid siin on mingisugused muud põhjused, mispärast meie ei suuda enam korralikku valitsust luua, kellel oleks sihikindel arusaamine ja tegutsemine majanduse- ning muus politikas. Võtke näiteks praegune valitsus. Kui palju oleme meie juhuslikku näinud selle valitsuse päevil, järjekindlust aga absoluutselt

mitte. Lubage näiteks nimetada Teravilja kaitseadust. Sel puhul tuli ilmsiks, et meie valitsused omavad rohkem võimu rahvaesinduse suhtes, kui teistes riikides, kus president seisab riigi eesotsas. Kurdetakse, et Eesti valitsusel olevat vähe võimu, kõik võim olevat rahvaesinduse käes. Aga Teravilja kaitseaduse juures tuli ilmsiks, et meie Riigivanem ja valitsus hoopis rohkem abinõusid mõistavad enda kätte võtta rahvaesinduse mõjutamiseks, kui paljudes teistes maades. Teravilja kaitseadust, sel puhul, kui see Riigikogus vastu võeti, ei pooldanud ükski rühm peale Riigivanema enda rühma. Võib-olla ka koondus.

Põllumeeste kogud, kes tagantjärele küll tunnustavad seda seadust ja näitavad, et sellel mõnesugune tulu olnud põllumajandusele, olid vastuvõtmise ajal ometi seaduse vastu. Aga Riigivanem ja valitsus oskasid ometi sundida Riigikogu seda seadust vastu võtma, kuigi rahvaesindajad oma parema arusaamise ja südametunnistuse järele seda ei pooldanud.

Aga nüüd, mis on tagajärjeks? Kõigepealt 30% elukallidus. Tulevikus tõuseb see veel. Seadus on väga puudulik ning osa neid summasid, mida riigikodanikud leivahinnale on sunnitud juurde maksma, ei lähe mitte põllumeeste taskutesse, vaid hoopis teistesse taskutesse, millest põllumajandus absoluutselt huvitatud ei ole.

Vaadake, kui suureks pidid tõusma kõrvalised kulud. Kahjuks ei ole mul andmeid käepärast, et saaksin täpselt näidata, kui suured just need kõrvalised kulud on. Aga, austatud rahvasaadikud, teie teate, et viljaostjad on sunnitud kümned miljonid tagavaraks hoidma ja välja maksma vilja eest, ning valitsus maksab neile nende summade pealt 12%. See on iseenesest kolossaalne kõrvalkulu, mis leivahinnale juurde tuleb panna.

Siis võtame vedamise kulud. See kvantum leiba, mis maa enne on tarvitanud, see osa vilja tuuakse nüüd Tallinna ja siit veetakse ta jälle maale tagasi. Kui palju nõuab see ülearust tööjõu kulutust ja millised ülearused koormatused langevad sellega riigi ja tarvitaja peale. Need kõrvalkulud on kõige ülekohtusamad, ülearused, mis teravilja seadus kaasa toob. Aga kuhu lähevad kasud, võimalikud kasud, ülespuhutud kasud, mida lihtsama põllumajanduse kaitse korralduse juures ei oleks olnud? Neid taskuid ei saa ma siin nimetada, aga me teame, see ei ole riigikassa ega üldse säärane kassa, millest Eesti riiklus ja Eesti majanduslik elu huvitatud võiksid olla. Aga seadus viidi läbi! Kõik need

puudused olid teada Riigikogu liikmetel ja toodi ette seaduse arutamise puhul. Aga valitsus pani rahvaesinduses oma tahtmise maksma.

Või lubatagu nimetada Narva koske. Härra Riigivanem ütles, et valitsuse poolt luba ei ole antud, lepingut pole sõlmitud, aga tööd lähevad. Kas oleks ilma valitsuse nõusolekuta niisugust omavoli võimalik tarvitada? Kas valitsus ei ole sellele omavoli teele liikanud ettevõtjaid, kes seal tegutsuvad? Kas valitsus ei ole teadlik selles, mis seal sünnib? Kas valitsus ei ole võimaldanud lepingute sõlmimist raudteega, mis ometi üks valitsuse organitest? Seda on valitsus teinud! Kuidas näib see väljapoolle? Mida peavad riigikodanikud sellest arvama? Kui ka asi ise õigustatud oleks, kui ka sisuliselt põhjust poleks etteheideteks, siis on tegutsemise viis ometi niisugune, et ta meid kõiki hämmastab. Meid sunnitakse arvama, et valitsemise praksises on sääraseid võtteid, mis sunnivad riigikodanikku jubestuma. Teie teate, kuidas suhtutakse praegusse valitsusse. Kas on koalitsiooni ridades peale Riigivanema enda ja tema rühma neid, kes valitsust täiel määral kaitsesid? Vaadake koalitsiooni erakondade häälkandjaid, siis näete, et seal valitsuse tegevust mõistetakse hukka. Mõistetakse hukka mitte ainult valitsuse üksikud sammud, vaid ka üldine politika. Mida peab riigikodanik mõtlema, kui ta seda näeb? Ma ei tahaks haavata härra Riigivanemat. Ma ei tahaks haavata valitsuse liikmeid. Ma ei taha kellegi peale üksikult varju heita. Aga ma pean ometi konstateerima tõsiasja, et meil niihästi ajakirjanduses kui ka publikus on tunne tekkinud, mida aga väga sagedasti lausa sõnadega avaldatakse, et valitsemine Eestis ei ole enam aus töö. Oleks nagu mingisugune kõrvaline jõud, mis meie valitsuse peale mõjub. Minu rühmakaaslane rkl. Johanson rääkis eile lükatavast vankrist. Kuna valitsusel kindlat politikat pole, siis tuleb üks rühm, annab tõuke, vanker läheb pisut edasi, tuleb teine rühm, annab tõuke, vanker läheb veelgi edasi. Kõik need tõuked olenevad ainult tujust, olenevad silmapilgu huvidest. Aga asi ei oleks veel nii hull, kui need tõuked, mida meie niipalju näinud oleme, kui kõik need tõuked ainult erakondade ja rühmade poolt oleksid; aga kahjuks on meil kõik aeg tunne, vaadeldes Narva kose küsimust, vaadeldes Teravilja kaitseseaduse asja, vaadeldes tollipolitikat, vaadeldes sadasid ja tuhandeid muid asju, — on see tunne, et need tõuked ei tule üksi poliitiliste inimeste poolt, rühmade poolt, vaid kusagilt mujalt.

Need tõuked pole alati vankrile tagant, vaid koguni alt ja külje pealt. Kuidas siis nõuda, et riigi majandusepolitika selliselt imevärselt rakendatud valitsuse juures oleks sirgejooneline? Oleks ime, kui ta seda oleks. Siin peitub peamine põhjus, miks meil tekivad „lapuad“, miks meil meeelolu on mürgitatud, miks meil inimesed käega hakkavad lööma ja ütlevad, — ega paremust tule. Ja pole ime, kui koguni diktatuuri järele hakatakse igatsema. Meil ei ole veel keegi avalikult diktatuuri nõudmisega esinenud, aga küllap südames leidub nii mõnelgi inimesel selliseid ihasid. Eesti „Lapua“ puhul näis see ka otse välja purskavat.

Küsimine nüüd, kas tõesti diktatuur tooks parandust, kas diktatuuri kaudu saaks parandada majanduseelu ja poliitilist olukorda? Mina isiklikult ja kahtlemata suurem hulk minu parteisõpru nii Eestis kui ka välismaal ei tee põhimõttelikku vahet kommunistliku ja fashistliku diktatuuri vahel. Praktilises elus võib vahet teha, aga hingeline põhialus on mõlemil ühine.

Vaatame Saksamaad. Mis ütlevad Saksa lehed marurahvuslaste kohta, kelle eesotsas seisab Hitler? Konstateeritakse, et nemad käsikäes töötavad kommunistidega, et Moskva toetab rahadega Hitler'i liikumist, et Moskva pretendeerib Hitler'i päranduse peale.

Diktatuur, see on mürgitatud õhkkonna sünnitus, see on sõnnikutaim ja sõnnikuõis. Seepärast ei või temast midagi head teha. Küsimine, kas diktatuur tõi Leedu tulu, kas parandas see Leedu majanduslikku seisukorda, kas tõi vabaduse, töörohku? Diktatuur on hoidnud kammitsas Leedu majanduseelu ja Leedu politikat. Kui diktatuuri eesotsas seisis Voldemaras, siis tunnustati teda; nüüd aga, kus ta kukutatud, on ta vaimlikult täitsa diskvalifitseeritud. Millest see tuleb? Kas on ta vahepeal niisuguseks muutunud? Minu arvates mitte. Ainult suhtumine on muutunud. Nüüd on aru saadud, et see mees ei kõlvanud riiki juhtima. Kas see asjaolu siis midagi ei maksnud, et Leedu, tänu diktaatori jonnakusele, oma lähema suurema naabriga läbikäimises ei võinud seista? Millal langes Leedu krediit rahvusvahelises elus? Kas mitte Voldemaras'e päevil? Nüüd öeldakse olevat Voldemaras'e paras koht hullsärkis, sest ta ei ole enam diktaator, aga kui ta diktaator oli, siis oli ta ideaalne riigimehe kuju, geenius. Mida on toonud fashism Itaaliale? Kas Itaalia ei ole praegu maid, kus märatseb militarism? Kas Itaalia ei ole rahvusvahelises elus saanud

ähvarduseks tema lähedalolevatele kui ka kaugematele riikidele, kes teda suure ettevaatusega kohtlevad. Või on Itaalia majandust tõstetud seitsaadi, kui Mussolini on pukis. Ka seda ei saa konstateerida. Seal on küll algatatud monumentaalseid ehitisi; teie võite Naapoli linnas leida suure fashistliku avenüü sammastega j.n.e. Aga mis ütleb Itaalia riigikassa? Itaalia riigikassa on äärmises seisukorras. Kunstlikude abinõudega hoitakse praegu rahakursi üleval. Ta on Euroopa suurriikidest kõige vaesem ja kõige suuremas rahakitskuses. Meie ei tea, millega fashism Itaaliale kord veel kätte maksab, meie ei tea, milline on siis Itaalia seisukord, kui Mussolini langeb. Aga et see katastroofiline on, see peaks meile selge olema. Kas võib väikesel riigil olla fashistlikku ideoloogiat, kas see ei oleks talle hukatuseks, sest fashistlik ideoloogia on sõjaideoloogia.

Lubage peatuda Nõukogude Vene juures. Vene diktatuur on kahtlemata kõige aktiivsem. Meie näeme, et vana kord on lammutatud, mis võib-olla on ometi kommunismi hinnatav teene Vene vastu. Edasi näeme, et Nõukogude Vene äärmiselt suure pingutusega tahab majanduslikult tegutseda, luua. Ma ei ütle, et ta loob, ta tahab luua. Meie kuuleme tema nõndanimetatud „pjatiletkast“, viieaastasest ülesehitamise kavast. Suure energiaga püütakse püstitada niihästi Euroopa-Venemaal kui ka Aasia-Venemaal, see tähendab Siberis, kolossaalsed ehitised. Ongi püstitatud Uuralis kolossaalsed ehitised, ka Siberi mineraalraioonides. Kahtlemata Vene tsaristlik valitsus, või kui seal oleks püsinud demokraatlik kord, ei oleks suutnud algata seda tööd. Neid töid teevad kümned tuhanded inimesed, kes kümnetesse tööstustesse rakendatud. Aga kõige selle juures peab nägema, et Venemaa elu on armetult haige. Need jõupingutused, mis seal on ette võetud, on ülejõukäivad pingutused. Näeme, et seda jõupingutust võidakse teostada ainult Vene rahva orjastamise teel. Vene hirmuvalitsejad ehitasid endile suuri paleesid, suuri püramiide, nagu Egiptuses. Nad võisid seda teha orjastatud rahvaga. Sel tööil ei olnud loovat ilmet, Vene diktaatorid aga arvavad, et nende töö annab edu, kuna nad ei ehita püramiide, mida keegi ei saa kasutada, vaid rajavad vabrikuid, kaevandusi. Aga kõik see sünnib niisugusel teel, et Venemaa ei saa seda kasutada. Mis kõige hirmsam, on orjastatud hulk rahvast. Siberis ja Baikalis on suurte riiklikkude vabrikute ehitamisel 40 tuhat inimest, kes elavad talvisel ajal maa alla kaevatud muld-

onnides, koguni presenttelkide all; neil ei ole töölepinguid, neil ei ole võimalust palka juurde tingida ega paremaid töötingimusi nõutada; need inimesed on tõpraks muudetud ja õigustest paljaks riisunud. Need ei ole selle juures mitte karistatavad poliitilised süüalused, mitte väljasaadetud, vaid niisama vägivaldselt mobiliseeritud. Mõne päeva eest lugesime, kuidas 30 tuhande naise mobilisatsioon toime pandi. Olgu kommunistide ideoloogia ka kõige parem, aga nende ideede ellukandmine on niisugune, et mingit tulu ei ole Venemaal sellest, ja kokkuvarisemine on paratamatu. (A. Tupits, põl: Aga sotsialismi lõpustiht on ju ka diktatuur.) Teie ei tea sotsialismist midagi. Ma ei hakka siin sotsialismi põhimõtteid seletama. Diktatuuri tulemus Nõukogude Venes on seda katastroofilisem, et seal diktatuur sirgejooneliselt teostatakse.

Teie ei oska nimetada mulle ühtki maad, kus diktatuur oleks rahvale toonud paremust, tervendanud riigielu või riigimajandust. Eriti peame meie — väikeriigid — valvel olema, et meil diktatuuri meeoleu ei saaks tekkida ja et meie diktatuuri teele ei kalduks. Aga nagu ma nimetasin, seisab suur õhumürgitus selles, et meie — ma ei tea millistel põhjustel, mis meil puudub, kas meil ei ole tarvilikku tajumist või oleme laisad mõtlema — et meie millegi pärast ei ole suutnud kujundada valitsust, mida terve maa tunnustaks ja kelle kohta võiks öelda: see on tõesti riigivalitsus. Kuigi tema poolt antaks majanduseelu korraldusi, sihtjooni, mis meile vastuvõetavad ei ole, siis peaks selle juures ometi teadma, et töötatakse kindlajõuliselt, sihikindlalt, hea usuga ja parema tahtmisega. Meil ei ole seda mitte. Meie teame ainult üldiselt, et praegusel Riigivanemal on kaks majandusepoliitilist alustala: tollide tõstmine üheltpoolt ja laenude kinnilitsumine teiselt poolt. Sellega ühes elukalliduse tõstmine. Nende abinõudega ei saa ometi majandust rajada. Aga kui Riigivanem ja ta valitsus sellegi juures püsiksid! Ei, meie näeme, et seegi, mis ta nendel lihtsatel ja labastatud põhimõtetel teostada tahab, teostatakse tujukalt. Niisugune on tollide korraldus, Narva kose küsimus, millest palju räägitud, niiviisi astutakse edaspidigi hulk samme, nii oli odratolliga ja paljude muude valitsuse sammudega, — kõik tuleb ootamatusena ja üllatusena! Neid tagantjärele hinnates peab tahes-tahmata ütleva, need on vildakad olnud.

Vaadake, kui meie lubame maa eesotsas seista valitsusele, kes on äärmiselt ebapopulaarne ja kelle juures riigikodanikkudel

on see tunne, et valitsuse politikat mõjutatakse kusagilt mujalt, et on olemas mingisugune kollase mammona Delila või mõne teise ürgjõudu esindava keskuse Delila, kes riigi peast juukseid üksikute tuttude kaupa välja kisub, — kui sellel meeolul lastakse püsida, siis meie oma riikliku korraldusega edasi ei jõua.

Härra Tõnisson lõpetas oma pessimistliku kõne veelgi pessimistlikuma akordiga. Ta ütleb, võib-olla on kurjuseski hea, kui kurjus saab ülimes astmes, kulminatsioonis avalduda. See on ka seisukoht. See on sama, millest rääkis minu parteiseltsimees rkl. Johanson eile, kui ta kõneles „mõistuse pähepanemisest“ Eesti rahvale. Riigivanem istutavat vägisi poliitilist teadvust, kuid negatiivsest lähtekohast. Tahaksin heameelega härra Tõnisson'i poolt soovitatud retsepti oma pooltki tunnustada ja öelda, lastagu ühel absurdil ajal areneda äärmiste konsekventsideni, et absurdus edaspidi korduda ei võiks. Aga kas see vast hädahohtlik ei ole? Mis siis, kui meie riikluse ohjad kaotame, kui meie tõepoolest kogu rahva lükkame sellele teele, mis mitte riiklik ei ole? Neid kaalutlusi peame ka arvesse võtma. Ja sellepärast arvan, et parem on kõrvaldada Delila Eesti elust ja öelda: anna tagasi minu juuksed. (N a e r. — K. P ä t s, põl: Ei kasva enam külge. — P a r e m a l t p o o l t: Tagasi enam ei saa.) Vastasel korral võib meie asi väga kurvalt lõppeda.

Ma ei ole naiivne inimene, kes mõtleks, et praegu peetavad läbirääkimised annaksid tarvilikud tagajärjed, et Vabariigi Valitsus nende sõnavõtmiste puhul kukuks. Meie tunneme praegust olukorda, praeguste parlamendi rühmade vahekordi, intriige, näeme, kuidas kujundatakse valitsused. Aga selle teadmise peaksime küll kaasa võtma, et kaua sarnane valitsemine kesta ei tohi. Kui meil on natuke riiklikku mõtlemisviisi ja vastutusetunnet, siis teame ka, kas tänane päev on olnud Vabariigi Valitsusele plussiks või miinuseks. Üks valitsuse erakond on sisuliselt koalitsioonist välja astunud. Mis on valitsusele armsam, kas see, kui rahvaerakonna juht härra Tõnisson oleks tulnud kõnetooli ja öelnud: ma ei saa enam sellele politikale kaasa minna, meie tahame loobuda, tahame välja astuda koalitsioonist? Või on valitsusele armsam see, mis ütles härra Tõnisson? Ma mõtlen, see on palju hirmsam valitsusele, kui tuleb erakonna juht ja pihib oma pettumust, et kõik on äärmiselt lagununud, kõik on äärmiselt ligunenud, kuid meie püsime siiski valitsuses, sest meie ei saa midagi parata. Vana

poliitiline juht tuleb traagilist poosi võttes, tahab olla viimseid mohikaanlasi, tahab olla ainuke sõdur seal, kus relvad tuleksid silmi kinni pigistades maha loopida. See on halb meeololu, see on riiklikult hädahohtlik meeololu. Ja kui niisuguse meeoluga ja niisuguse hinnanguga erakond valitsusse jääb, siis on selle jäämise motiiv, nagu täna selgus, kõige halvemaks atestatsiooniks ja kõige suuremaks hukkamõistmiseks valitsusele. Seda oskab maa ja rahvas hinnata. Nii ei tohi edasi minna. Täna selgusel ei ole oodata otsustavat tegutsemist Riigikogu poolt. Aga ma mõtlen, et teie südamesse jääb see tundmine, et väga halva mängu juures seisate. Kui meie Eesti rahvast ja Eesti riiklusest lugu peame, kui mõtet oli luua Eesti riiki, siis peame nüüd selle eest hoolitsema, et Delilad ei kitkuks juukseid Eesti Kalevi peast.

Kohtu- ja siseminister A. A n d e r k o p p: Austatud Riigikogu liikmed! Eelkõneleja ja ka teised kõnelejad on peatunud nõندانimetatud „Lapua“ küsimuse juures, ja rkl. Ast on sellejuures muu seas peatunud kaitseliidu küsimuse juures. See pärast oleks minu kohus nende küsimuste selgitamiseks öelda järgmist.

Kõigepealt on tehtud etteheiteid, et mispärast mina kui Kohtu- ja siseminister sisekaitse ülemana olen võtnud tarvitusele administratiiv-karistuse. Mis minul sisuliselt on öelda Viljandi või nõندانimetatud kodumaa „Lapua“ liikumise kohta, seda olen ajakirjanikkudele ülevaatlikus jutuaajamises teatavaks teinud, see on minu arvates kõigil teada, ja sellele ei ole mul sellepärast siin midagi juurde lisada. Lühikese kokkuvõtteks oli selle jutuaajamise sisu järgmine. See liikumine oli kerkinud esile alustel, mille tekkimist kellelegi ette heita ei saa. See liikumine oli aga sellega kord võtnud seadusevastase kuju, selleks katsuti tarvitada ebaseaduslikke abinõusid ja veel niisugusel ajal, mida kuidagi loomulikult ei saanud pidada. Peale selle paistis olevat kindel, et see liikumine tahtis kasutada osalt ka meie üldist kodukaitse aparati, meie kaitseliitu, tahtis juured sinna sisse lüüa, mida aga valitsus kuidagi lubada ei saanud, sest see aparaat on seisnud ja peab seisma väljaspool igasugust erakondlikku politikat. Kui see nõnda on, siis oli valitsuse kohus kiire korras vahele astuda, et lõpp teha sarnastele asjadele.

Küsimus seisib selles, kas on võimalik kohtu korras seda teha, ja kui mitte, kas siis tarvitusele võtta teised abinõud?

Minul ei olnud sel ajal ega ka praegu

— loodan, et ka palju teisi samas arvamis-
ses olid — seda arusaamist ega usku, et
need Karksi inimesed oleksid võinud tõsi-
selt ette võtta riigipööret, nagu mõned seda
avaldanud on. Need oleksid pidanud ole-
ma teistsugused inimesed ja teised abi-
nõud, mis riigipöörde tõsiselt kõnelda
oleksid lasknud. Ma ei usu ja arvan, et
meil ei ole ka niisuguseid ringkondi, kes
mõtlevad ja usuvad, et meie Eesti riik ja
rahvas sellega õnnelikuks saavad, kui meil
mingisugune riigipööre ette võetakse.

Sellepärast ei olnud minul ka alust
nende süüasjas näha riigipöörde katset ja
ei kvalifitseerinud nende tegu kui sarnast
Uue nuhtlusseaduse § 102. kohaselt. Üht-
lasi aga ei saanud neid inimesi vabalt lasta
edasi tegutseda. Meil on olemas karis-
tuseparagrahv, mis võimaluse annab kohtu
korras vahele astuda, see on § 124 Uues
nuhtlusseaduses, mis Venemaal 1906. a.
maksma pandi. Meie kodumaal on aga hili-
sama seaduseandluse tõttu tekkinud väike-
sed augud, ja nii tekkis siin kahtlus, kas
see paragrahv on maksev või mitte. Muu
seas on kohtuministeeriumi kodifikatsiooni
osakond arvanud omalaljal, kui uue krimi-
naalseadustiku kava esitati, et Uue nuht-
lusseaduse § 124 meie kodumaal enam
maksev olla ei saa, kuna selleks alused
puuduvad, mille järgi seda paragrahvi meie
kodumaal käsitada võiks.

Minule isiklikult tundus, et see para-
grahv peaks maksma. Aga küsimus oli täiesti
lahtine, ja oodata, kuni küsimus selgub,
kas seda paragrahvi võib tarvitada ning
lasta „Lapua“ inimesi endiselt edasi min-
na, varju heita ja isegi lõhkuda meie kait-
seliitu ning rahva meeleolu mürgitada lasta,
seda lubada valitsus ei võinud. Mina olen
sellepärast kaks teed kaalumise alla võt-
nud: kas kohe administratiiv-korras vahele
astuda või jälle hiljem seda paragrahvi ka-
sutada. Mina ei ole kunagi pooldanud nii
väga administratiiv-karistamise tarvitamist,
kuid administratiiv-karistamise viis on see,
mis valitsusele võimaluse annab kiiresti va-
hele astuda. Seekord olin ma igatahes
sunnitud administratiiv-korras vahele astu-
ma kiiresti, et sarnast kahtlast mängu riigi
ja rahva rahu kulul ära hoida. Ma võin
nüüd nende andmete põhjal, mis Kohtu- ja
siseministeeriumil onemas, kinnitada, et
meil sellelaadilisi ebaseaduslikke liikumisi
enam kodumaal ei ole. Kui inimesed taha-
vad tulevikus midagi ette võtta seaduslikus
korras seaduslike pühimõtete alusel,
siis on neil see võimalus olemas, nende
käed on vabad. Aga iga valitsus peab
nõudma, et niisugune asi seaduslikus kor-

ras sünniks. Mul ei ole praegu enam põh-
just arvata, et meil edasi sarnaseid tõsiseid
ringkondi oleks, kes kavatsesid ette võtta
laiemat liikumist, mis seaduslikule korrale
vastu käib. Meil ei ole põhjust seda karta,
ja sellepärast võivad meie kodanikud rahu-
likult oma tööd teha, õhtul magama minna
ja hommikul üles tõusta.

Teine asi, mis lugupeetud eelkõneleja
härra K. Ast ette tõi, oli see, et ühes küsi-
muses ei olevat valitsuse poolt siiski täieliku
selgust antud, — nimelt selles, et kui üksikud
inimesed, kellest jutt, kaitseleitu kuul-
susi, siis ei ole kaitseleitu nendega veel
lõpuarvet teinud. Ma võiksin selle kohta
öelda järgmist: minul olevate andmete jär-
gi — ma ei kõnele siin kui Kohtu- ja sise-
minister, sest kaitseleitu ei kuulu minu võim-
konda, vaid kui kaitseleitud vanematekogu
kauaaegne liige — ei ole olnud ühtki juhtu,
kus kaitseleitud keskorganid otsustanud, et
riigiustav kodanikud kaitseleitud poli-
tilise meelsuse pärast eemale tulevad lü-
kata. Ei ole niisugust seisukohta ka praegu
olemas kaitseleitud juhtivatel organitel.
Kohtade peal võib-olla on üksikutel puhku-
del vigu tehtud, aga kus neid on nähtud,
seal on ka katsutud neid parandada. (K. A s t, stp: Seda just ei ole.) Ja usun, et kui
vead keskorganitele teada antakse, need ka
nüüd kõrvaldatakse. Võib-olla üksikud
juhtumised on, kus eksisamme tehtud koha-
peal, aga see ei ole mitte süsteemi küsi-
mus, mida keskjuhatuse pooldaks. (O. G u s t a v s o n, stp: Just süsteemi!) Kui
meie võtame kaitseleitud üldise pildi, siis näeme
arvude järgi, kuidas seal protsentuaalselt
elukutse järgi inimesi on. Seal on inimesi
igast ringkonnast. Meie näeme, et peale
põllumeeste, kelle protsent ulatub 48, on
riigiteenijaid 7%, omavalitsuse teenijaid
2½%, eraettevõtete teenijaid 3%, nii et
teenijaid on üle 10%, ligi 13%, kooliõpi-
fasi 10%, kooliõpetajaid 2% ja linna ja
alevi jõukamaid kodanikke ainult 5%, teisi
2%. Aga üks kategooria seal hulgas, mis
peale põllumeeste suuruse poolest järgmine,
on tööliste oma — 18¼%. Loomulik
on, et tööliste hulgast suur osa ei kuulu
nende ringkondade hulka, kes meil parem-
poolse riigipöörde katse juures võiksid kaa-
sa minna. Seepärast ütelus, et kaitseleitu
on parempoolsete riigipööräjate pesa, kuhu
töölisi ei lasta, see ei anna ennast mitte
kaitsta.

Mis puutub Põltsamaal üksikute inimeste
kaitseleitud väljaheitmise kohta, siis tahtsin
ma selle juurde tagasi tulla. (K. A s t, stp: Seal on poliitilisele janditamisele mindud
kaitseleitud, ma ei tahtnud sellest just täna

kõnelda. — O. Gustavson'i, stp vahelhüüe.) Ma ei usu, kust see käsk on tulnud? Keskkohast seda käsku välja ei ole läinud. Kui seal puudusi on olnud, siis antakse nende kõrvaldamiseks vist küll käsk. Iga tahes peab ütlema, et need asjad olid ammu enne seda, kui meil nõndanimetatud „Lapua“ liikumine tekkis. Juhuslikult oli mul võimalus väikest ülevaadet Põltsamaa sündmustest saada. Seal on meie poliitiline politsei üksikute inimeste kohta kaitseliidule teatanud, et nende sealolek riigi huvides soovitatav ei ole. Selle materjali põhjal ongi kaitseliit oma otsuse teinud. Kas seal mõni viga ei ole tehtud ja mõni inimene liiksaks teistele kannatanud, selle kohta puuduvad mul andmed.

Agaga ei saa salata, et sotsialistid oma vahekorras kaitseliiduga väga palju ise süüdi on. Seda küsimust on Riigikogu ringkondades mõni aeg tagasi kaalutud, see oli siis, kui eelarve päevakorral seisis rahaasjanduse komisjonis. Minul on see sellepärast meeles, et ma olin käesoleval aastal eelarve üldaruandja ja jälgisin kõiki vaieusi. Seal tehti sotsialistide poolt etteheiteid, et nende tegelasi ei ole kaitseliidu vanematekogusse valitud. See on nõnda. Agaga meil on niisugune kord, et kaitseliitu võetakse ainult tegelikke kaitseliitlasi. (Vahelhüüe: Kõik ei olnud kaitseliidus, kui vanematekogu loodi.) Kui kaitseliidu vanematekogu loodi, siis ei osanud sotsialistid võtta seisukohta oma kongressil kaitseliidu kohta. Ühed pooldasid, teised olid vastu. Kuidas sai siis sarnaseid inimesi, kes kaitseliitu eitavad, valida? Need inimesed aga, kes on olnud jaataval seisukohal kaitseliidu asjas, nende inimeste vastu on kaitseliit oma lugupidamist näidanud, ja teie teate, et ka teie ridades inimesi on, kellele kaitseliidu kotkarist annetati.

Lõpuks võidakse minult küsida, kuidas kaitseliiduga praegu on, kas võib meie riiki kindel olla, et kaitseliit mingisuguseks poliitiliseks mängukanniks saanud ei ole? Võin kinnitada nende andmete põhjal, mis mul olemas, et „Lapua“ liikumine ei ole jätnud kaitseliidule mingisuguseid tõsiseid jälgi, ja ei ole kahtlust, et meie kaitseliit üldiselt rahulikult ja erapooletult töötab, töötada võib ja töötama saab.

Teedeminister A. Jürman: Väga lu-gupeetud Riigikogu liikmed! Tahtsin peatuda kahe asjaolu juures. Esiteks raudteetariifide juures. Siin on mitmelt poolt ette toodud, et meil raudtee alal tulud on vähenenud, vaatamata sellele, et oleme tariifi tõstnud. Sellest võiks välja lugeda, nagu oleksime meie tööpoolest tariife üldse tõst-

nud ja seega tulud vähenenud. Kõige esmalt pean üht tähendama, et alates möödäläinud aasta, see on 1929. a. jaanuarikuuga käesoleva ajani ei ole veo alal raudteetariife tõstetud. Tariifi oli tõstetud ainult reisijate alal. Veo alal on, ümberpöörduvalt, kõige selle aja jooksul tariife alandatud ja alandatud 126 korda, kuid seejuures mitte ühtki tõstmist pole ette võetud. Nüüd on tagasimineks sissetulekutes veo alal. Võib öelda, et vedu ühest küljest ei anna sellepärast seda sisse, mida ta peaks andma, et meil on tariife alalõpmata veo alal alandatud. Teisest küljest on vähem sissetulek seega seletatav, et meil ei ole olnud normaalaasta. Kevadel jäi metsavedu peaaegu ära. Kuna aga metsavedu käesoleval sügisel tagasi tuleb, siis see parandab vähema sissetuleku ära. See on osalt seletatav halva aastaga, kus metsavedu ära jäi, teisest küljest aga veotariifide alalise alandamisega. (Vahelhüüe.) Tulu saime reisijateveo alal kuni 1. septembrini k. a. rohkem kui eelmisel aastal. (A. Oinas, stp: Kuipalju?) Kuipalju — mul täpseid andmeid praegu käes ei ole. (A. Oinas, stp: Igal aastal on tõus, kas see on normaalne tõus?) Seda on praegu raske öelda, seda näeb aasta jooksul. (Vahelhüüe.) See on harilik nähtus raudteede alal, et kui tariifid tõstetakse, siis esimestel kuudel on tagasimineks. Nii ka siin — esimesed kuud andsid vähem, mõned teised kuud rohkem. Nii näiteks andis kas mai või juuni, kui ma ei eksi, ligi 10 miljonit rohkem kui eelmise aasta juuni. Kuid seda ei saa teiste kuude kohta öelda. Reisijatevedu kujuneb mõnikord selle järgi, kuidas ilmad ja väljasõidud pühade ajal. Siin ei saa öelda, et pilethinna tõstmine annaks alati negatiivseid tulemusi. Kuid raudteeveo alal on lugu sarnane, et alalise alandamise teel on küsimus viidud niikaugemale, et tõstmine on tarvilikuks kujunenud, kui tahame ka raudteelt tulu saada. Mul on andmed, mis väga selgesti näitavad, kuidas alandus veo alal on mõjunud. Enne, see on poolteist aastat tagasi, kui uued differentiaal tariifid maksma pandi, andis raudtee sissetulekut tonn-kilomeetri pealt 3,8 senti, nüüd aga annab sissetulekut 3,5. (Vahelhüüe.) Mul oli au kord varemalt Riigikogus ette kanda, et meie tariifid on võrdlemisi odavad võrreldes teiste maadega, isegi odavamad kui Lätis, kuna meil siin peaksid olema enam-vähem ühised tariifid. (Vahelhüüe.) Praegu on kaubatarifiifide tõstmine kavatsusel, sest meie teisiti ei saa, kui alalõpmata on alandatud, — ja raudtee peaks riigile sissetulekuid andma ja raudtee peab ülejääke and-

ma, — reid sissetulekuid kuidagi katta. Siis peab teatud aladel tariife tõstma, kus liiga kaugele on alandamisega mindud. Tõstmise kavatsust ei ole meil rohkem, kui viia tariifid enam-vähem Lätiga ühesugusele kõrgusele. See on praegu meil kaalumisel. Võin ainult üht nimetada, et puuda pealt tuleb tõstmine umbes 6 kuni 7 senti.

Tahaksin peatuda veel teise küsimuse juures, see on õlilepingu juures, mis Teedeministeerium on sõlminud, et raudteed osalt viia üle õlikütte peale. Siin on Riigikogus andmeid ette toodud, mis ei vasta tõsioludele. Härra Vilms peatus pikemalt õlilepingu juures ja tema andmetest selgus, et meie olevat sõlminud lepingu, mis on kahjulikum, kallimahinnalisem, kui seda oleks meie riigi põlevkivitööstusest saanud. See on üks väide, mis ette toodi. Teiseks teeks see leping riigi põlevkivitööstuse olemise küsitavaks. Peatume nende kahe küsimuse juures. Aga enne, kui nende juures peatuda, ma üldiselt puudutaksin meie kütteküsimust raudteel. Kütteküsimus raudteel on juba pikemat aega kaalumisel olnud. Küsimus seisab selles, kas minna põlevkiviilt õli peale üle. Pikemate kaalutluste järgi ja ka katsete põhjal on tagajärjed saadud, tagajärjed, mis tulid õli kasuks. Seni kütsime raudteel igalpool põlevkiviga kui tooresmassiga. See aga nõuab meilt väga suurt vedu. Kogu meie vedudest on 22% raudtee oma vedud. See on pööraselt kõrge protsent. 1928. majanduseaastal oli 22%, kuna järgneval 19%, selle ümber umbes kõigub protsent. Selle järgi võime öelda, et kõigist vedudest, mis raudtee veab, on üks viiendik raudtee oma vedu. See on loomuvastastelt kõrge. Edasi selgub, et oma vedudest 60% on küttevad, see on peaaegjalikult põlevkivivedud. See pani mõtlema, kas ei saa siin paremini korraldada. Tuleb välja, et põlevkivi massina on väga suur, seda läheb palju, vagunisi peab palju olema, rääkimata platsidest, kuhu põlevkivituhk välja loopida. Hakati kaaluma möödaläinud suvel, kas ei ole õigustatud õli peale üleminek. Nüüd selle tagajärg on käes. Andmed oleksid järgmised. Kõige enne, missugune vahekord on õlikivi ja õli vahel. Esialgul oldi arvamisel, et vahe on 3,65. Selle peale tehti kalkulatsioonid. Kalkulatsioonid näitasid, et kui õlikütte peale minnakse, tuleb see kallim. Kuid võtame arvesse kaudsed kasud, kus esimeses järjekorras võiks nimetada, et õliga küttes saame kiirema rongide liikumise, see tähendab, et lühema ajaga rohkem maad saame maha sõita. See vähendab töötunde raudteel, veduritel väheneb otsekohe personaal. Kui

põlevkiviga kütame, siis peab veduri teenistuses kindlasti kolm inimest olema, vedurijuht ja kaks abi. Õliga küttes saab aga kahe inimesega toime ja neil endil on ka kergem olla. Sellega oleks siis meeskonna vähenemine. See oleks otsekohene kasu. Kaudne kasu oleks aga see, et saab kiiremini maad maha sõita. Peale selle tuleb veel kõne alla vedurite ja vagunite parandus, mis sagedasti on rikutud suitsust ja mis ümbruskonna peale mõjub. See kõik jääks ära. Siis veel suure hulga tühjade vagunite transporteerimine. Vagunid seisavad põlevkivi all, — see jääks õlikütte juures ära.

Kui kaudsed kasud kokku võtame, mis iseenesest raske kokku võtta, siis kujuneb vahekord õli kasuks. Õliga kütisel selgus, et vahekord õlikivi ja õli vahel ei ole 3,65, nagu algusel arvati, vaid 3,9. On kindel arvamine, et vahekord tõuseb veel nelja peale. Siis võib öelda, et otsekohe tuleb kasulik õliga kütta. Kõik pahed, mis põlevkivi juures on, jääksid ära. Loomulik, kui nii on, siis tuleb järk-järgult õlikütte peale üle minna, kuna see erilisi uusi kulusid ei nõua. Vaadati ümber, kust õli saame, — enne seda olid ainult mõned vedurid õliküttega — ja möödaläinud juuni- või maikuus pöörasime kõigi meie tööstuste poole, kes põlevkivi alal tegutsevad, kas nad ei võiks raudteele õli müüa. Saime vastuse, riigi põlevkivitööstus vastas meile järgmiselt: „Riigi põlevkivitööstuse olemasolev õlivabrik võib produtseerida aastas ainult kuni 10.000 tonni toorõli. Viimase kahe aasta õlisaaduste müük, raudtee kütteõli tarvitust hulka arvamata, on keskmiselt 5—6.000 tonni vahel aastas kõikunud.“

Praegu on bensiinivabriku ehitamine käsil, mis 1930. a. jooksul käima hakkab. Seetõttu võime raudteele kütteks anda ainult 1930. aasta I poolel mitte üle 2.000—3.000 tonni õli, hinnaga Kr. 65.— per 1.000 kg netto franko sistern Kohtla õlivabriku hoovis.“ Mitte nii, nagu härra Vilms ette tõi, et meile pakutakse Kr. 46.— tonn. Sellest kirjast selgub, et nad annavad meile 65 krooni tonn ja et ei saa anda rohkem kui 2—3.000 tonni. Meil aga selle kava järgi läheks tarvis 10.000 tonni. Enne olid soodsamad tingimused, saime õli põlevkivitööstusest 46,35 krooniga tonn. Sama hinnaga andis ka a/s. „Kiviõli“. (V a h e l h ü ü e.) See oli nende esialgne hind, sest nad tahtsid oma tagavaradest lahti saada. Kui meie aga pärast tahtsime suurema kvantumi osta, siis tõstis põlevkivitööstus oma hinna Kr. 65.— peale, kuna aga a/s. „Kiviõli“ lubas seda meile anda Kr. 50.—

See on 15 krooni tonni pealt vähem — 10.000 tonni oli tuleks sellega „Kiviõlilt“ ostes 15 miljonit senti odavam —, ja loomulikult meil ei jäänud muud üle, kui sõlmisime lepingu a/s. „Kiviõliga“ 2 aasta peale. Leping on nii sõlmitud, et saame õli 1931. aastal 10.000 ja 1932. aastal 15.000 tonni, ning 1932. a. on meil õigus hinda revideerimisele võtta, kui õlihinnad langevad. Edasi on lepingus ette nähtud, et järgmisel aastal neil on eesõigus õli pakkuda. Nii siis 50 krooni on kindel hind ainult esimese pakkumisaasta peale, ja nii kui rääkimist on olnud, ei saavat põlevkivitööstus seda kuidagi odavamalt anda. Tema oma hind olevat 60 krooni tonn. A/s. „Kiviõlil“ olevat teine süsteem õliajamiseks, tema saab kõrraga õli ja osalt ka bensiini ning seepärast võib ta õli odavamalt anda.

Üldiselt on aga lugu nii, et kui tahame oma raudteede seisukorda parandada, kultuurraudteed luua, siis ei ole kohane põlevkivi küttena kasutada, kuigi ta odavam tuleks. Kui õlikiviga köetud rong linna vahelt läbi sõidab, siis ümbruskonna elanikkudel on võimata oma majades elada. Nüüd on Tallinna peajaamas kõik vedurid viidud juba õli peale, ja kui ta meile majanduslikult kahjulik ei ole ja kasu isegi annab, siis ei ole sellega midagi katki, vaid siin on õieti talitatud.

Mis puutub sellesse, kas see põlevkivitööstust üldse halvab, siis võib öelda, et mitte, sest õli saame kivist, seega on see ümbertöötatud produkt. Pealegi võib riigi põlevkivitööstus bensiini valmistamise peale üle minna.

Selles mõttes ei ole midagi katki. Nii et raudtee on talitanud hästi ja võimalikult odavalt. Seda on selle lepinguga kätte saadud.

J. Tõnisson (rhv, fakt. märk.): Ausatud Riigikogu liikmed! Vahelhüüetes rõhutati, et Viljandimaal kaitseliidu ringkondades mingisugust politilist tegutsemist üksikute liikmete ja kaitseliitlaste väljatõrjumisel ei ole.

Sel puhul rõhutan, et mina ei hakka kõnelema „Lapua“ liikumisesse segatud meeste väljatõrjumisest. Mis seal sündinud, seda on avalikult arutatud. Kui seal on, nagu rõhutatatakse, kindlad andmed olnud kaitseliidu juhatusel nende meeste kõrvaldamiseks, siis ei saa selle vastu vaielda, ei ka neid asju siin kontrollida. Küll aga on mul autentsed teated, et Viljandimaal juhtivad mehed tegutsevad lugupeetud kaitseliitlaste väljatõrjumiseks politilistel motiividel. Seal näiteks tegutses vabadusesõjast läbikäinud

kapten, kes oli algkooli juhataja. Ta oli oma ümbruses lugupeetud, oli vaimustatud kaitseliitlane ja elas oma ülesannete täitmisele. Politiliste vastolude tõttu hakati temale järjekindlalt peale käima ja mõne aja jooksul kõrvaldati ta kaitseliidu tegevusest, nõnda et ta kompaniijuhataja kohalt lahkus. (Vahelhüüe.) Ma ei hakka praegu nimesid nimetama, tahan ainult fakti konstateerida. Loodan, et kaitseliidu juhatus ise niisuguste juhtudega toime saab ja need likvideerib, ilma et seda avalikult hakkaks arutama.

M. Mihkelson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lubage mulle veidi peatuda nende asjaolude ümberlükkamise juures, milliseid ette kandis rkl. Schulbach. Rkl. Schulbach'i ettekandest käis punase joonena läbi, et Läänemaal sõtsialistidest ja põllumeeste kogudest moodustatud maa-valitsuses ei tegutsetavat küllalt erapoolelt, vaid aetavat politikat eriti hariduse alal. Selle kohta tõi rkl. Schulbach ette rea fakte. Ma pean tähendama, et need faktid ei pea paika ja ei vasta tegelikule olukorrale.

Läänemaal on omalajal aetud väga omapärast haridusepolitikat. Statistilistes andmetes, mis ilmunud statistika kuukirjas, on tähendatud Läänemaa kohta, et seal on olnud 1928./29. a. üle 30% kutseta õpetajaid, kuna samal ajal teistes maakondades kutseta õpetajaid on olnud vaid 4,5—10%. Seega on Läänemaal kutseta õpetajate arv 3 kuni 7 korda suurem kui teistes maakondades. Kui igalpool üle Eesti kutseta õpetajate protsent järjekindlat alanemist näitab — viimase viie aasta jooksul 1925. aastast alates on kutseta õpetajate keskmine protsent 25% pealt langenud 8,6% peale —, siis Läänemaal ei ole kutseta õpetajate arv vähenenud, vaid suurenenud. Statistiliste andmete põhjal oli 1928./29. õppeaastal Läänemaal kutseta õpetajaid 75, 1930. aastal aga oli neid juba 85. Seega vastandina teistele maakondadele oli seal kutseta õpetajate arv suurenenud. Täheandab, aeti mingisugust sihilikku politikat, mis kandis teatud määral politilist värvingut. Sel ajal oli hariduseosakonna juhatajaks Läänemaal isik, kes kuulus asunikude koonduse erakonda. Tema tegevuse kohta ilmus ajakirjanduses pikki arvustavaid kirjutusi, millistes väideti, et Läänemaal oli haridusealal talitatud isesuguse sihiga. Nimelt püüti õpetajaid mitte lasta valida ja seega jääda alalisteks kohtadele, vaid neid määrata ainult üheks aastaks, et nad täiesti oleneksid ja ripuksid

oma ülemusest, hariduseosakonna juhatajast. Ja tulemus oli see, et üle 50% kogu Läänemaa õpetajaist, nimelt 159 õpetajat 300-st, olid määratud, kusjuures õpetajaist oli ligi 30% kutsetuid määratud õpetajaid. Kõik need määratud õpetajad olid loomulikult hariduseosakonna juhataja käsilaisteks, keda ta võis käsutada oma äranägemise ja tahtmise järgi. Kui säärane määratud õpetaja julges vastu hakata, ähvardas teda hädaoht, et ta tuleval aastal ei saa sama koha peale tagasi. Loomulikult, et õpetaja, sagedasti perekonna-inimene, värisedes oma teenistuse eest, oli surutud kitsastesse raamidesse. (K. P ä t s, põl: Mis ta siis nii loomulikult ikka väri-seb? Üks loomulik väri-se ja muud midagi.) Ja kui nüüd uus koalitsioon, milline koosnes põllumeeste kogudest ja sotsialistidest, võttis Lääne maavalitsuse asjaajamise üle, siis leidis ta, et haridusealal valitseb ebaloomulik olukord, kuna tervelt 159 õpetajat 300 hulgast olid kui linnukesed oksa peal, iga aasta peale määratavad. Loomulikult tuli sellele ebaõiglasele seisukorrale ükskord lõpp teha. Ja kui siin kallale tungitakse ja heidetakse ette sotsialistidele, miks nad selle parandusetöö on julgenud oma peale võtta, siis selleks, et see vajalik ja möödapääsmata oli. Kõige paremaks tunnistuseks, et hariduseosakonna juhataja sotsialist A. Tänav on talitanud korrapäraselt, on see, et hariduseministeeriumi vastava osakonna juhataja on mitmel korral revideerinud tema tegevust ja on leidnud selle täiesti seadusepärase olema.

Peale selle on mitmel korral tehtud katset tungida kallale hariduseosakonna juhatajale ajalehtedes ja ka kohapeal. Seda kallaletungi on instseneeritud väga omapäraselt. Näiteks kutsuti kokku üle Läänemaa vallandatud õpetajate koosolek. Sellele koosolekule ilmus 160 õpetajast 18 inimest, ja lõpuks 3 hääle pooltolemisel ja 15 erapooletuks jäämisel võeti vastu resolutsioon, millega mõisteti hukka millegipärast just „Rahva Sõna“ teguviis. Ja selle 3 „õpetaja“ hulgas oli üks asunikude koonduse palgaline agitaator, kes pole õpetaja. Teine oli endine kutseta õpetaja ja endine koonduse-asunikust hariduseosakonna juhataja härra Aljas ise ja kolmas oli tegelikult vabastatud õpetaja. See on fakt. „Vaba Maas“ aga ilmus suure pealkirjaga artikkel, et kutseta õpetajad võtsid vastu käre-da otsuse. Nii luuakse meeleolu.

Õpetajale koha kaotamine on suur hoop ja temal on ju tõesti raske. Kuid selle teise inimese häda pealt katsutakse profiiti lüüa ja just nende ringkondade poolt, kes

selle seaduse vastu võtsid, mis õpetajate vallandamise esile kutsus. See ei ole soovitatav ja loomulik nähtus. (V a h e l h ü ü e.) Asunikude koondus ja tööerakond, kes jäid praeguse maavalitsuse moodustamisel opositsiooni, katsusid kõik teha, et rahva hulgas usaldust koalitsiooni vastu kõigutada, nii näiteks süstemaatiliselt moonutati maavolikogude koosolekute kirjeldusi j.n.e. Pöörati pea peale kõik asjaolud, et lasta välja paista, nagu just nemad on need õiged rahva huvide kaitsjad ja justkui ainult neil oleks õigus maavalitsuses olla, justkui see oleks nende monopol. Katsutakse ka kõiksuguseid nurgataguseid võtteid tarvitada.

„Vaba Maas“ ilmuvad artiklid kõmuliste pealkirjadega, nagu: „Imelugusid metsikust Läänest“, „Tänava mõistmata hirmuvalitsuse tagajärjed“, „Läänemaa kogud oma hinged sotsidele müünud“ j.n.e. Sellelaadilised artiklid ilmusid ja ilmuvad pea igapäev „Vaba Maas“ juba kauemat aega. (L. J o h a n s o n, stp: Ja siis mobiliseeriti kõik jõud ja tehti koolistreik.) Nende artiklite sisu oli tuulest võetud, nagu tänagi rkl. härra Schulbach'i esinemine. Härra Schulbach tegi rea etteheiteid ja luges ette, milles süüdi sotsialistid. Nimetas üksikute inimeste nimesid, ja püüdis väita, et on õpetajate suhtes ebaseaduslikult talitatud ja võimu kasutatud parteipoliitiliste sihtide taotlemiseks.

Süüdistada kõiges selles hariduseosakonna juhatajat A. Tänavat on lubamata ja igatahes tuleb „Vaba Maal“ selliste kirjutuste eest kohtulikku vastutust kanda. Härra Schulbach tõi näitena sotsialistide ebaõigest tegevusest Massu vallast ühe suure perekonnaga õpetaja härra Kopli vallandamise. Tähendatud härra Koppel ei kaotanud kohta mitte sellepärast, et ta oleks „lahti kangutatud“, vaid sellepärast, et tema asemele valis vallavolikogu teise õpetaja. Koplit aga teisele kohale ei saanud määrata, kuna tema üldse ei pööranud hariduseosakonna poole kohasaamise palvega. Kuidas sai teda siis kohale määrata? (Sekretär A. S c h u l b a c h: Kus see on öeldud, et ta palve peab esitama, kus seaduses see on öeldud?) Teie võiksite lugeda sedasama raamatut, see on „Seadused ja määrused hariduse alal“, ja siis tulla rääkima. Ühtki inimest ei saa kohale panna, kui ta seda ei palu. (Sekretär A. S c h u l b a c h'i vahelhüüe.) Uus eriseadus näeb ette üle 10 a. rahuldavate tagajärgedega tegutsenud kutseta õpetajatele alaliste õpetajate õiguste andmist hariduseministrilt poolt. Kui hariduseminister soo-

vib kedagi alaliseks määrata, võib ta seda teha. Pean tähendama ka, et õpetaja Kopli kohta oli koolinõunik väga halva atestatsiooni andnud, sest tähendatud õpetaja oli sagedasti nädalate viisi koolist puudunud, kuna ta kannatas alkoholi liigse tarvitamise all. Peale selle on ta mitmel korral tunnustatud ka õppetöö suhtes nõrgaks. Ja säärast nõrka õpetajat, kes nädalate viisi joob, kaitsevad „Vaba Maa“ ja tema mõtteosalised, ning juletakse isegi süüdistada sotsialiste, et nad ei ole säärast „rahvavalgustajat“ kohale pannud.

Tähendati siit kõnetoolilt ka, et küslikult Suuremõisa algkoolist olevat vallandatud mitteõiglaselt õpetaja Toomingas. Minu teada on õpetaja Toomingas kutseta ja pealegi niivõrt kurt, et harilikust kõnelusest tema aru ei saa. Tulevat ette lausa kurioosume: õpilane tuleb õpetajale vastu, räägib roppusi, aga õpetaja vaid naeratab, ja kõik on ilus. Arusaadavalt puudub õpilastel säärase kurdi õpetaja vastu lugupidamine ja sellepärast poleks õigustatud olnud säärast kutseta õpetajat kohale määrata. On ju täiesti arusaadav, et säärase kurtide ja igasuguste alkoholi-tarvitavate õpetajate eest nii väga seistakse, on ju need, nagu kuulda, nende mõtteosalised. Inetu aga on, et sellega ühenduses püüate väita, et kohtadele on millegipärast sotsialiste määratud. See isik, keda valiti Massu Kopli asemele, ei ole sotsialist, ei ole iialgi parteis olnud. Ka ei ole õpetaja Pitsil, nagu juba faktilises märkuses tähendasin, midagi ühist sotsialistliku liikumisega.

Edasi kõneles härra Schulbach sellest, et sotsialist Tänav, kes hariduseosakonda juhatab, ei oleks juriidiliselt tohtinud vabastada määratud õpetajaid. Sest näiteks olevat Taebla vallas leidnud aset säärane juhtumine, kus olevat kutseta õpetaja kohalevalimine Riigikohtu poolt õigeks tunnustatud, ja seega sääraseid õpetajaid ei saavat vallandada. Seaduse järgi meie kutsetuid õpetajaid valida ei saa sel juhul, kui on kandideerimas ükski kutseta õpetaja. Taeblas aga juhtus sääraselt, et endine hariduseosakonna juhataja härra Aljas lasi mõõda minna tähtpäeva, mille jooksul tuleb protesteerida õpetaja valimise protokollilt vastu, mispärast õpetaja õigused tunnustatud said Riigikohtu poolt. Nüüd aga härra Aljas'e „unustuse“ tõttu tuleb Lääne maavalitsusel maksta õpetajale tagantjärele aasta palk, 122 tuhat, milline summa arvatavasti nõutakse sisse härra Aljas'elt isiklikult. Härra Schulbach toob ette aga selle juhtumise näitena õpetajate õiguste kindlustusest, kuna see on hoopis teistlaadi

küsimus ja peegeldab hoopis muud. (K. P ä t s, põl: Aga pilt sellest maavalitsusest, kelle ette toote, on. — P a h e m a l t p o o l t: Mis ajast? — K. P ä t s, põl: Üldse enne ja nüüd.) Ma ei ole kahjuks kõike maavalitsusest toonud... (K. P ä t s, põl: Meie saame sellest pildi, millest Teie kõnelete.) Ma tõin näiteid ainuüksi nende õpetajate määramisest ja vallandamisest, kellest härra Schulbach kõneles, sest loomulikult tuleb oletada, et teised on seaduslikult määratud või valitud, kuna nende teiste kohta härra Schulbach'il ju midagi öelda ei ole.

Kui nüüd määratud õpetajate vallandamise küsimust vaadelda juriidilisest seisukohast, siis peab ütleva, et vastavas hariduseministeeriumi määruses on öeldud, et kutseta õpetajad võivad kohale jääda ainuüksi sel puhul, kui kaks kuud enne koolitöö algust vastav vallaomavalitsus soovi avaldab teatud õpetaja kohalejätmiseks. Sarnast soovi on Läänemaal avaldanud üksainus vallavolikogu kahe õpetaja suhtes, kes ka kohale määrati. Teised, kelle suhtes vallaomavalitsused soovi ei olnud avaldanud, ei saanud kohtadele jääda. On ometi selge, et ei saanud hariduseosakonna juhataja teistsi talitada, kuna vallaomavalitsused soovi ei avaldanud, tuli sellest järeldada, et vallad ei soovinud neid õpetajaid oma kohtadel näha, ja need tulid vallandada.

Ühenduses sellega peame peatuma ka Läänemaa õpetajaid käsitava arvustikulisel materjalil juures. Nagu ma juba enne tähendasin, oli Läänemaal 300 õpetajast määratud 159, neist oli 74 kutsetel ja 85 kutseta õpetajat. Kogu Eestis oli kutseta õpetajaid vaevalt 200. Seega oli Läänemaal 40% kogu kutseta õpetajatest, kes üldse meie riigis olemas. Sinna oli koonduvad rida õpetajaid, kellel võrdlemisi vähe ühist oli koolitööga, vaid kes sagedasti täitsid poliitilisi ülesandeid. Nende õpetajate arv aga näitas igal aastal härra Aljas'e valitsemise ajal tugevat kasvu. (K. T o n k m a n, põl: Aga üht peab alla kriipsutama, et ega praegu seal asi ikka kõik korras ei ole.) Seda tuleb Teil muidugi näidata. (K. T o n k m a n, põl: Ärge nüüd asja nii ilustage väga! — L. J o h a n s o n, stp: Põllumeeste kogudel on seal kolm erakonda! — K. P ä t s, põl: Seal on kutsetuid, terve see asi seal on kutseta.) Tuli muuta säärane ebanormaalne seisukord, kus kutsetuid ja määratud õpetajaid oli üle 50% kõigist õpetajaist, mille tõttu suurem osa õpetajaist oli tehtud olenevaks ülemusest. Õpetajate õiguste kindlustamiseks tuli muuta

senist haridusepolitika suunda, andes valdadele, omavalitsustele, õpetajate valimisõigusi, milliseid, nagu ma ennem tähendasin, eelmistel aastatel mitmesuguste ettekäänete all kärbiti. Ja selle tagajärjel suurem osa vallavalitsusi kuulutati tänava õpetajate valimised välja, ja 47 õpetajat valiti ära. Kuid kõik vallad seda valimisõigust ei kasutanud ja selle tagajärjel tuli osalt uusi õpetajaid ametisse määrata. Kutsetuist määrati peale nende, keda hariduseministeerium alalisteks määras, veel mõned, kelle määramiseks avaldasid soovi kohalikud omavalitsused. Neist 21 määratud kutsetust oli ju iga erakonna tegelasi ja kõigist üksainus sotsialist. Samas korras määrati Rootsi õpetajad. Rootslastel kutsega õpetajaid ei ole, ja kutsega õpetajate valimine oleks eepärast praktiliselt võimata. (M. J u h k a m i, tõer vahelhüüe.) Rootsi õpetajaid on kogu Lääne maakonna peale, kui ma ei eksi, 14 või 15 inimest. Praeguse seisukorra juures on nende protsent suurem, enne aga, kui kutsetuid oli 4 korda enam, oli neid protsentuaalselt vähem. Nii siis kutseta õpetajatest said kohad need, keda vallavalitsus soovitas või keda hariduseministeerium otsekohe määras. Kutselisi õpetajaid jäi kohata kogu Läänemaal kõigest 11 inimest. Neist on 2 inimest määratud tunniandjateks, kuna sel korral, kui koolis on tundide arvus ülejääki, siis määratakse selleks õpetaja, kes ei tööta täie tundide arvuga. Edasi on vallandatuist üks tunnustatud koolinõuniku poolt nõrgaks, üks on saanud koha Harjumaale, üks on läinud pensionile, 2 olid õpetajate abikaasad, keda sama ringkirja põhjal, millele toetus rkl. Schulbach, ametist vabastati, muu seas üks neist oli sotsialisti abikaasa, ja sellepärast võiks härra Schulbach sellejuures rahulikuks jääda. (Sekretär A. S c h u l b a c h: Aga on uusi ametisse võetud pärast seda, kui teised vabastati.) Peale selle oli üks õpetajaist varanduslikult kindlustatud. Neist üheteistkümnest kohata jäänud õpetajast kolme ei saanud kusagile määrata, kuna nad ei esitanud palvet uue koha saamiseks. Nende hulka kuulub ka see Kärddla Minneste juhtum. Kärddlas said klassikomplektide koondamise tõttu vabastatud hariduseministeeriumi ettekirjutusel kolm õpetajat. Üks neist esitas palve ja sai ka kohe määratud õpetaja kohale teisale nädala poolteise jooksul. Kaks Kärddla algkoolist vallandatud õpetajaist, nende hulgas ka härra Minneste, ei avaldanud soovi edasitöötamiseks koolipõllul, ei saanud vastavat palvet, ja loomulik, kui inimene ei soovi, siis ei saa

teda vastu tahtmist sundida töötama õpetajana, ja seega ka puudus seaduslik alus nende määramiseks õpetajateks. (L. J o h a n s o n, stp: Aga näe, nemad läksid „Vaba Maasse“.) Nad läksid „Vaba Maasse“ ja kirjutavad seal hiigla artikleid ja loobivad pori inimestele, oma endistele kaastöölistele ja ülemustele, keda mingil tingimisel süüdi tunnustada ei saa. (K. P ä t s, põl: Aga kuulge, see sündis kõik selles autonoomses osariigis, mille kohta meil ei ole midagi öelda.) Selles mõttes on Teil, härra Päts, täielik õigus, sest säärase kõnega, nagu härra Schulbach siin esines, on esinetud juba Lääne maavolikogus, vist küll veidi täpsemate andmetega. Aga et seal see ei andnud tagajärgi, siis lubati siin mürtsu teha. Ja tehtigi seda, varjates poliitilisi sihte, püüdes näidata, et meie kaitseme teid, vallandatud õpetajad, meie oleme teie eest väljas. Kui härra Schulbach julgeb öelda, et paisati uulitsale 160 õpetajat, siis ei ole see õige, sest, nagu ma näitasin, pea kõik neist on tagasi määratud, ja sellepärast on ilmaasjata see etteheide ja kõnutegemine.

Aga üldiselt kogu selles asjas peab konstaterima üht fakti, et selle asja ülestõstmisega siin Riigikogus tahtis härra Schulbach saavutada mingisugust profiiti. (K. T o n k m a n, põl: Härra Mihkelson, kas see on valitsuse poolt rääkimine või valitsuse vastu rääkimine?) Ta tuli otsekohe välja valefaktidega. Ja igalpool peab õiglust jalule seatama. Kui tullakse valefaktidega, siis neid valeandmeid tuleb ümber lükata. Ja selleks ma ka siin oma ettekande tegin.

Sekretäri kohale asub sekretäri teine abi **O. Gustavson**.

A. S c h u l b a c h (tõer, fakt. märk.): Ma tarvitan ainult sõna selleks, et paar fakti õiendada.

Esiteks, mis puutub õpetajate Öispuu ja Pitsi ametisse määramisse, siis on nad kohapeal tuntud kui sotsialistlikud tegelased, mul ei ole aga, mõistagi, võimalik kontrollida, kas neil on taskus tänavuaastased partei liikmekaardid või mitte. (L. J o h a n s o n, stp: Neil võib ruunapass taskus olla. — Riigivanem O. S t r a n d m a n: Sekretär, ma palun protokolleerida, rkl. Johanson ütles praegu: Neil võib ruunapass taskus olla.) Teiseks on Läänemaale väljastpoolt õpetajaid juurde toodud, kuna omad endised õpetajad on jäänud kohata.

J u h a t a j a: Rkl. Johanson, ma kuulen, et Teie olete tarvitanud ebasüüdsat

ütelust, teen Teile selle eest märkuse. (L. Johnson, stp: Riigivanem kaebas. — Riigivanem O. Strandman: Jah, kaebasin.)

A. Schulbach (töer): Kolmandaks on väga rõõmustav, kui need Läänemaa asjad kohtu poolt saavad selgitatud. Härra Mihkelson'i rõõmuks teatan ka seda, et nende juttude — nagu oleks Kärkla koolistreiki kusagilt poolt õhutatud — laialilaotajate asjad tulevad ka kohtu lahendada ja selgitatakse viimase poolt.

Neljandaks pean ütleva härra Gustavson'i vahelhüüde kohta, kes hüüdis, härra Schulbach olevat leidnud selle normaalse, et Läänemaal on 160 kutseta õpetajat, et mina ei ole kusagil seda öelnud, et see normaalne oleks olema, konstateerin vaid fakti, et see on ebanormaalne, et nad Läänemaal kõik korruga uulitsale on paisatud. Mina olen oma seisukohti kutseta õpetajate asjas avaldanud ja tegin seda ka läinud kevadel, seepärast imestan, et Riigikogus tulevad sarnased vahelhüüded.

Edasi toodi siin ette juhtumus, kus õpetaja abikaasa olevat kohalt lahti registreeritud, võin aga ka juhtumuse ette tuua, kus õpetaja abikaasa uuesti kohale määrati. See on üks neist juhtudest, kus oli tegemist parteiinimesega.

Vaheaeg kl. 21.30 min. — kl. 21.48 min.

Koosolekut juhatab Esimees **K. Einbund**. Sekretäri kohal sekretär **A. Schulbach**.

L. Johnson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Nüüd selle järele, kui on näidatud pea kõigi kõnelejate poolt, ka nende poolt, kes koalitsiooni kuuluvad, missuguse raske õhkkonna on meie riigis tekitanud valitsus, mille juhiks on tööerakondlane, kes selleks eraldi siia kutsuti neil põhjustel, mis juba enne ette tõin, nüüd, kus need läbirääkimised hakkavad selle üle lõpule jõudma, näete teie, kuidas kohapeal sama poliitiline vool tekitab läpastedu õhku. See pilt, mis meie silme ette kerkitab Läänemaalt, see on üks osa sellest vaimust, mida on püüdnud välja valada see erakond, kelle esindaja on tulnud tooma rahvale mõistust. Teie näete, kui kaugele on mindud selle mõistuse andmisega Läänemaal. Läänemaal, kus on seadust teostama hakatud, seda seadust, mille Riigikogu vastu võttis, seda seadust, mille põhjal koolisid koondati ja terve hulk õpetajaid üle riigi vallandati. Vallandati mitte ainult kutseta õpetajaid, vaid ka kutsega õpetajaid, kes selleks vaeva näinud, et

seda kutset omandada ja kelle peale riik on seminarides kulutanud, et nad võiksid tööle asuda. Nüüd aga on need vallandatud.

Läänemaal on ka neid isikuid, kes kuuluvad Riigivanema erakonda, see on tööerakonda, ja teie näete, missugune liikumine seal nüüd on tekkinud. Esmakordselt Eesti vabariigi päevil korraldati koolistreik. Streik korraldati algkoolis, mitte keskkoolis, Vene ajal oli neid keskkoolides ülemates klassides. Algkoolis korraldati streik selleks, et koha peale tagasi saada tööerakondlasi, neid, kel ei olnud suuri lootusi tagasi saada palvekirja läbi. Kuidas seda streiki korraldati? Kärkla on vaene alev, ning lapsed kannatavad alatoitluse all. Lapsi meelitati sellega, et neile, kes streigivad, kooli ei lähe, antakse 3 kg saia. Need andmed on ilmunud ühes valitsuse erakonna lehes, nii et see peaks olema ka haridusepolitika juhtidele teada. Edasi. Lastevanematele saadetakse kaebekirjad nende õpetajate peale, kes koolis on. Need, kes kaebekirju saadavad, annavad neid käekirja varjamiseks lastele ümber kirjutada. Lastevanemate juures käiakse kodus, nutetakse, kaevatakse, ning 4 lapsevanema käest saadakse allkirjad kaebekirjale, ning „Vaba Maa“ annab teada lastevanemate „suure koosoleku“ otsusest, mis nad teinud. Kärklas ei ole 4 last koolis, vaid rohkem. Et lapsed mitte kooli ei läheks, selleks seatakse täiskasvanud inimesed tänavale, kes üht või teist last meelitavad. Lastele antakse „Kave“ rullikesi, neile antakse maiustusi ja öeldakse, et ärge minge kooli, minge parem luha peale või mereäärde. Niimoodi organiseeritakse streiki, ning selle streigi leiab „Vaba Maa“ täiesti õigustatud olema. Ma ei hakka seda ette lugema, olete seda isegi lugenud. Seal öeldakse koolijuhataja kohta, kes erapooletu inimene, kes kõrgema haridusega, ülikooli haridusega inimene, sellepärast et see kool on ühtlasi ka täiendusekool, et streik on välja kutsunud koolijuhataja poolt. Niiviisi organiseeritakse streiki koolis, mille kohta Riigivanema leht kirjutab, et see on koolijuhataja süü, et lapsed streigivad. Kui ka Kärkla kohta rohkem andmeid pole kui need kaks „Vaba Maa“ numbrit, siis ka sellest on küllalt, et otsust teha, kes laste streigile õhutamises süüdi.

Valusalt on lõiganud õpetajaskonda see vallandamine. Inimesed kannatavad, kuhu parteisse nad ka ei kuulu, kes aga kannatada ei taha, need on Riigivanema erakonna inimesed. Nemad arvavad, et neil on Eesti riigis patent, monopol kohtade peale. Kõiki võib vallandada, aga neid ei

tohi, muidu lähevad nad maavalitsustesse ja hakkavad kolmandatest isikutest kõnelema, et vallandati X või Y, ta oli tubli õpetaja, ta oli vilunud õpetaja, räägitakse sealjuures iseenesest. Aga klassi minnakse, mis seal tehakse? Seal öeldakse lastele: lapsed, meie oleme demokraatlikus riigis, teie õelge mulle „sina“. Lapsed lähevad teise klassi, seal ütlevad õpetajad: võõrastele ütlevad lapsed „teie“. Ja kohe seletatakse lastele, et vaadake, kuidas teised teiega ümber käivad, aga meile, parematele õpetajatele, võite „sina“ öelda. Ja kui niisugused nähtused ilmsiks tulevad, siis juletakse seda kõnetooli selleks tarvitada. et niisugust teguviisi kaitsta ja raskeid sõnu öelda nende aadressil, kes on siin katsunud tõtt järele seada, nagu oleksid need valeandmeid ette toonud. On need siis valeandmed?

Edasi on öeldud, et, vaadake, ainult meil on vallandatud tublisid koolimehi. Nii toodi siin ette kellegi Sakkeuse nimi, kes on pensioni välja teeninud, kes olevat tubli koolimees ja keda olevat sunnitud pensionile minema. Võetagu eeskujuks Tallinn, kus on tööerakondlane kooliosakonna juhataja, siin olevat kõik korras. Miks siin kõik korras on, on igale inimesele selge. Seepärast, et linnakoolides ei antud ühele õpetajale kätte kolme klassi, vaid iga klassi peale jäi üks õpetaja. Ainult üksikud klassid kaotati ära, ja seepärast ei anna siin vallandamine ennast nii valusalt tunda. Aga siiski ka siin vallandati. Need, kes linnavalitsuse lähedal on, teavad väga hästi, et tehti ettepanek koolijuhatajale härra Kärk'ile koolivalitsuse juhataja poolt, mingi ta pensionile. See härra läks pensionile, ja selleks ei oleks teda saanud sundida. Ta oli aga solidaarne ja ütles, ma olen vanem, hea küll, ma lähen pensionile. See õpetaja võiks aga veel 10 aastat töötada. (J. Tõnisson, rhv: Iseäralik kokkuvõttepolitika, kui pensioni rohkem makstakse kui palka.) Pensioni ei maksta rohkem kui palka. Inimesele tähendab pensionileminek väga palju, tihti isegi surma. Inimene on aastate jooksul tööga kokku kasvanud, ja kui tal tööd pole, siis ei tea ta, mis teha, elu on nagu mõtte kaotanud.

Seda õpetajat hinnati, ja lastevanemad oleksid teda heameelega töötamas näinud, õpetajaskond pidas temast lugu. Ta 60-aastane, kuid tal on vähe halle juukseid.

Tõstetakse kära nende vallandatud õpetajate kohta, kes kuuluvad sinna leeri. Misugused need õpetajad on, võiksin näite tuua. Üks neist, kes arvab, et ta on vilunud õpetaja, laseb lüüa lakke konksu ja ri-

putab sinna oma mütsi. Kui temalt küsitakse, miks ta ei lase konksu seinale lüüa, siis vastab ta, et minul on Mussolini pilt ja ka Mussolini kübar ripub konksu otsas laes. (K. P ä t s, põl: Kust ta selle pildi sai, ega siin ei ole müüa?) On küll siin müüa, lehtedest on välja lõigatud ja maksab 5 senti. (Riigivanem O. Strandman: Kas Teie ka ostsite?) Ma ostan, härra Riigivanem, Teie pildi, lõikan välja, kleebin papi peale ja panen ka lauale.

Mis puutub Lääne maakonda, siis on seal poliitiline võitlus. Meil käib poliitiline võitlus üle riigi. Tööerakond on seal... (V a h e l h ü ü e.) Ja ka vangimajades. Läänemaal tööerakonna omavalitsusetegelastest on kohtu alla sattunud 4 ja üks on teiste poolt välja heidetud ja tööerakondlaste poolt, nii et kui see juurde arvata, siis 5. (Kohtu- ja siseminister A. Andersoni vahelhüüe.) Seda loetlege Teie, härra Kohtu- ja siseminister, aga Teil neid arvusid ei ole ette tuua. Kui Teil neid arvusid oleks, küll Teie juba oskaksite parajal ajal neid õigesse kohta juhtida, sellejuures ei ole meil kahtlust. Meie, sotsialistid, oleme need, keda Teie iga sammu peal püüate, ja katsute kõik avalikkuse ette tuua, mis Teil tuua on. Ja kui Teil midagi tuua ei ole, siis tähendab — ei ole. (V a h e l h ü ü e.) Kui mina hakkaksin seda nimekirja üle maa täiendama, siis võiksin paarkümmend tuua. Aga ühes väikeses maakonnas on tervelt 4 tükki. Ärgu siis selle erakonna inimesed kurtku, kui nad välja surevad, ja ärgu tulgu ajalehtedes teiste inimeste peale varju heitma.

Koosolekut asub juhatama teine abiesimees **R. Penno**.

Juhataja: Kõneleja, Teie kõne on täis.

Stenogramme järele vaadates selgus, et rkl. Mihkelson on tarvitanud järgmist ütlust: „Ta tuli otsekohe välja valemitega“, tähendades seda rkl. Schulbach'i kohta. Leian selle väljenduse ebasünda olema ja teen rkl. Mihkelson'ile märkuse.

Koosolekut asub juhatama Esimees **K. Einbund**.

L. Johnson (stp): Siin on püütud sellega nagu meeolu sünnitada, et õpetajate keskel on ka sotsialiste olemas. Mina oma vahelhüüdes juhtisin tähelepanu sellele, et see iseäralik ei ole, vaid minu seisukohalt peaksid õpetajad kõik sotsialistid olema, seepärast, et sotsialistlik vool on see olnud, mis esmakordselt on rahvakoo-

lide kohta üles seadnud nõudmise — üldine ja sunduslik. See on kõigil teada, kes rahvakoolide ajalugu Lääne-Euroopas tunneb, see on sotsialistide nõudmine, mille riik nende pealekäämisel oli sunnitud teostama. Sotsialistlik erakond kui kehvade kaitsja on alati olnud huvitatud rahvakoolist, tema arenemisest ja alati teda kaitsnud. (J. Tõnison, rhv: Rahvakool oli enne sotsialiste juba.) Moosese ajal oli ka ta idu olemas. Sotsialistid on selle nõudmise esmakordselt üles tõstnud ja niikaua toonitanud ja nõudnud, kuni see leidis riigivalitsuse poolt täitmist. See on ajalooline tõsiasi ja seda loete kodanikkude koolimeeste kirjatöödest, algkooli ajaloost, kus neid voolusid käsitatakse, see on selge. (K. Pätsi, põl vahelhüüe.) See fakt iseenesest pole tähtis ja see on ainult nii kergelt mööda minnes ette toodud. Aga meie oleme ka Eesti riigis teatud poliitiline vool, meil on tarvilik hulk rahvast seljataga, ja nii nagu teilgi võib olla õpetajaid ka meie hulgas, ja teie näeksite muidugi, et teie hulgas oleks neid rohkem, aga meie näeksime, et meie keskelt. Aga siia tullakse ja öeldakse, vaadake, sinna on nimetatud sotsialist. Mis õigusega nii kõneldakse? Tahaksin teada, miks ei võiks sotsialist olla nimetatud sinna või siia kohale, miks ei võiks Lääne maavalitsuse poolt nimetada õpetajaks sotsialisti, kui sellel on tarvilikud tunnistused ja ettevalmistus olemas — miks ei või teda siis nimetada? Mispärast peab siis õpetajaks tingimata olema mõni tööerakondlane? Kus on see kirjutatud meie põhiseaduses? Meie põhiseadus seda ette ei näe. (K. Päts, põl: Mispärast neid peab nimetama, parem oleks, kui valitakse.) Nimetatakse ainult siis, kui valimine korda ei lähe, ja muidu ei tohi seaduse järgi üldse nimetada. Selle järele valvab juba hariduseministeerium, kus on lugupeetud härra Hünerson, kes teie ridadesse kuulub, ministriks; tema valvab selle järele, et seadust täidetak. Kõik need nähtused Kärdlas ja Läänemaal on läbi uuritud, ja peab ütleva, et Läänemaal on alati raskusi olnud. Seal oli inimesi, kes riigilt said raha kätte, aga lastele toetuseks välja ei andnud, eelmise maavalitsuse päevil. Küll juba hariduseministeerium valvab seaduse järele ja ei ole hariduseministeeriumil uusi nõunikke tarvis härra Schulbach'i näol. Ma arvan, et hariduseministeerium ise tuleb toime sellega, valvab maavalitsuste järele, kas need seadusi õieti täidavad või mitte.

Meil, sotsialistidel, on kohtade peale samasugune õigus kui teistel. Keegi ei saa seda õigust meilt ära võtta. Et sellepärast

kedagi oleks nimetatud, et temal sotsialisti liikmekaart taskus, see on juba pärit sellest vaimust, mis tööerakondlikku voolu kannab. Aga ma ütlen, see ei lähe kellelegi korda, mis liikmekaart ühel või teisel õpetajal taskus on. Isikutunnistused on Eestis kaotatud. Iga tunnistus on soliidne selleks, et tõendada oma isikut. Riigivanem, nagu tema häälekandja „Vaba Maa“ kirjutab, oli isegi nii demokraatlik, et võttis põlumehi, ma kriipsutan alla sõna „põllumehi“, keda siit kõnetoolilt ristis või nimetas Riigivanem lapualasteks, isegi ruunapassiga vastu. Nii et, missugune kaart kellelgi taskus on, missugune tunnistus, see ei muuda asja, vaid inimesed võivad poliitiliselt oma vaate poolest kuuluda sinna või teise voolu, ja ei tohi nende määramisel sellega arvestada, vaid ainult sellega, kas nad vastavad oma kohtadele ja täidavad kõiki nõudeid. Seda viimast seisukohta on silmas peetud ka Läänemaal. Seda tõendab ka see, et valitsusevõimud, kes järelevalvet teostavad, ei ole leidnud midagi, mis ebaseaduslik oleks.

Kui seal ebaseaduslikku sünnib, siis on valitsusevõimude kohustus seda kõrvaldada.

Riigivanem O. Strandman: Lugupeetud Riigikogu liikmed. Kuna härra Johanson viimane kõneleja oli ja minul mõne tema väite peale vastata tuleb, siis algan sellest peale, millega härra Johanson lõpetas. Läänemaa asi mind ei huvita ja arvan, et selle asja kiskumine tänasele arutamisele vist üleliigne oli; mina seda ei puuduta, vaid tahan üldmõtteid, mida härra Johanson esile tõi, oma isiklikust seisukohast valgustada. Võib-olla, et härra Johanson tahab tervet Eestit oma kätte ja oma erakonna kätte kiskuda ja seda õigeks peab. (L. Johanson, stp: Kes on seda öelnud?) Vabandage, Teie peate õigeks, et kõik kooliõpetajad peavad sotsialistid olema, Teie ise põhjendasite seda ja praegu tulete küsima, kes seda öelnud! Siin on $\frac{2}{3}$ Riigikogu liikmetest, kes seda on kuulnud ja võivad tunnistada, et see nii viisi oli öeldud, ka vahelhüüdena. Nüüd korruga tulete küsima, kes seda on öelnud! (O. Gustavson, stp: Asjade käik on iseenesest näidanud, et sotsialistlik partei on olnud see, kes meie algkooli on kaitsnud ja tema tahab selles järjekindel olla. — V a h e l h ü ü d e d.)

Juhataja: Rkl. Gustavson, palun kõnelejat mitte segada. (L. Johanson, stp: Mina ei salga oma ütelsusi.)

Riigivanem O. Strandman: Miks Teie siis vahele segate? Kas „Vaba Maal“ õigus seda öelda oli, seda ei hakka mina jälgima. Tahtsin iseloomustavaid jooni tuua, missugused õpetajad sotsialistid on. Meil istuvad praegu vangimajas raske kuritegevuse pärast inimesed, kes on maalasuvast keskkoolis hariduse saanud, ja nagu teatakse, nende õpetaja on sotsialist olnud. (Pahemalt poolt: Kes see on?) Pooman ja kõik. (O. Gustavson, stp: Et sotsialistlik õpetaja on lapsed kasvatanud kurjategijateks?) Võib otsekohe selgeks teha, kes see on, kuid mina ei ole ette valmistanud, et minul täna sellest kõnelda tuleb, kuid selle fakti teen selgeks. (O. Gustavson, stp: See oli vast radikaalne sotsialist?) Teie võite rääkida kõiksuguseid kõnekäänusid, minul ei ole selle inimese nime täna meeles ja teatan, kui selle küsimuse üles tõstate, siis võin seda edaspidi öelda. Ja ma ütlen, kui praegu Tartu noorsoo keskel on väga levinud „bolshevisaanlik“ liikumine — seal on piir teie ja kommunismi vahel väike —, siis on nad kasvatare saanud ühes koolis, kus ka sotsialistlik õpetaja oli, kes neid niikaugele oli viinud. (Vahelhüüded pahemalt poolt. — L. Johnson, stp: Teil ei ole õigust kõnelda.) Lubage mind ka kõnelda, mul on õigus kõnelda. (Vahelhüüded pahemalt poolt.) Ma pean seda hädaohlikuks, kui terve Eesti kool antakse sotsialistide kätte. Ja ma arvan, kui Eesti rahvas nii kaugele läheks, siis oleks Eesti riigis hädaohht suur. (E. Joonas, stp: Härra Riigivanem, öelge, mille eest tagandati härra Roos?) Sellepärast ta ka tagandati. (Vahelhüüded pahemalt poolt.)

Juhataja: Rkl. Joonas! Ma palun Riigikogu liikmeid korda tähele panna ja istuda rahulikult.

Riigivanem O. Strandman: Härra Oinas, Teie räägite ka kõnetoolilt niisugust juttu, aga koridoris tulete Teie ja ütlete: härra Strandman, Teie olete Riigivanem, ma pean Teid kõnetoolilt arvustama, aga see ei ole Teie vastu isiklikult sihitud. Ma Teid juba tunnen. (Vahelhüüde pahemalt poolt.) Ma ütlen Teile ka midagi, härra Ast. (Vahelhüüded.) Oodake, ärge närviliseks minge, mul on niipalju külma verd, et ma Teid ära kuulan. Teie kardate tõtt ja ei lase mind rääkida.

Härra Ast seletas siin, ja teised ka, et sotsialistid on kõiges paremad demokraatliku riigikorra kaitsjad. Seda näitab, kuidas nad põhiseaduse poolt on. Teised on kõik põhiseaduse vastu. Ma arvan, et see,

mis meil sotsialistid teevad, see on peapõhjus, mis pärast põhiseadusega rahulolematust tekkinud. Kui sotsialistid demagoogiliste väljaastumistega rahvakoosolekutel ja siin Riigikogus põhiseaduslikku korda igal silmapilgul ei kõigutaks, kui nad teiste kohta nii halbu jutte nii avalikult oma koosolekutel ei räägiks, siis ei oleks tõusnud küsimus, kas meil põhiseadust ei tuleks muuta. (Vahelhüüde.) Minul ei ole lehte. Mina olen iseseisev inimene ja ei ole mitu aastat juba lehes kirjutanud. (L. Johnson, stp: Kes need võimud on, kellest kõneles Teie parteikaaslane härra Vilms?) Mis võimud? Vähemalt ei ole härra Vilms minu parteikaaslane. Mis võimudest ta kõneles, seda ma ei tea. Teie leht, „Rahva Sõna“, ütlen siin avalikult, on niisugune leht, et kõiges, mis seal on kirjutatud, mis puutub vähemalt minu isikusse, ei ole ma ühtki õiget sõna leidnud, kõik on puha vale. Niisugust teist lehte Eestis ei ole. (J. Voiman, stp: Siis oleksite Teie ta ammu vastutusele võtnud.) Kui põhiseadust Eestis nii tarvitatakse, nagu Teie seda teete, siis on see põhiseaduse aluse kõigutamine. Kardan, et teie Eestis ka kord niisuguse liikumise välja kutsute, nagu see mujal on sündinud. Ja siis põhiseadust muudetakse ja ollakse sunnitud muutma. (O. Gustavson, stp: Teie olete see, kes teed valmistab sellele.) Mina ei valmista seda. Teie ei austate oma vastast, vaid tõrvate teda igal võimalikul juhul. (L. Johnson, stp: Teie austate praegu vastast!) Mina austan oma vastaseid igal ajal. On loomulik, et Riigivanem peab tasakaalu alal hoidma, kuid sellegipärast olen sunnitud teile tõtt näkku üttelema. (L. Johnson, stp: Meie, kui rahvasaadikud peame Teile tõtt üttelema.) Kui minule kõiksuguste abinõudega kallale kiputakse, siis ütlen igaihele tõtt näkku. Minul kui Riigivanemal ja peaministril on selleks õigus. (J. Voiman, stp: Meie ütleme tõtt näkku.) Härra Oinas pöörab oma kõnes kõik pea peale, mis mina rääkinud olen. Loomulikult rahvasaadikutel ei ole iga sõna stenogrammist meeles, samuti ka teistel, ja sel viisil tehakse demagoogiat. Ma näitan pärast, mis selle tagajärg võib olla.

Kui tahetakse põhiseadust kaitsta, siis peab näitama, kuidas rahvas põhiseadust peab austama.

Omalajal oli teie lehes, „Rahva Sõnas“, lugeda, et diktatuur tuleb maksma panna. (L. Johnson, stp: See oli Teie lehes.) Ei, Teie lehes! (L. Johnson, stp: Teie lehes!) Kas usute, see oli iseseisvuse ajal teie häälekandjas kirjutatud. (Pahemalt

malt poolt: Tehke enne selgeks, siis öelge.) Teie proua poolt, härra Oinas, on seda kirjutatud. (V a h e l h ü ü d e d pahemalt poolt.) Hea küll, teie ütlete, et ei ole, mina ütlen, et on, kas teeme tõeks? Nüüd jääte vait. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) Mispärast härra Oinas nüüd vait jäi, kuna ta enne kallale tungis? (J. V o i m a n, stp: Ega ta niimoodi karjuma ei hakka, kui härra Riigivanem.) Ma ei rääkinud vahele, ma kuulasin vaikselt pealt, aga teie karjute, ja sellepärast karjun ka mina teile.

Loodan, et mul härra Johanson'ile enam vastata ei ole ja temaga läbi olen. (L. J o h a n s o n, stp: Noh!) Te võite ju uuesti tulla. (L. J o h a n s o n, stp: Mis te siis ütlesite?) Ütlesin seda, et valega, demagogiaga ei seata ühtki kooliõpetajat jalule: (J. V o i m a n, stp: Tunnustage neid põhimõtteid.) Mina tunnistan alati, aga Teie provotseerite... (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) Jah, ma olen ärritatud, aga teie ärritate mind üles. Kui teie tarvitate niisuguseid ütelsi ükskõik kelle vastu, siis on see inetu. Teie ütlete, et kaitsete põhiseadust. Kahjuks on meie kohtutelt võetud õigus karistada selle eest, mis Riigikogus on räägitud. Ma olen ise selle paragrahvi kokkuseadmisel juures olnud ja seal on öeldud, et poliitiliste ütelsuste eest ei või vastutust kanda, aga juhataja koputab, kutsub korrale — ja see on kõik. (P a h e m a l t p o o l t: Härra Schulbach tegi samuti.) Kui härra Schulbach seda teeb, siis teeb sama halvasti, kui teie teete, nii et sellega ei maksa end vabandada. (Hulgalised v a h e l h ü ü d e d pahemalt poolt.) Kas see on põhiseaduse austamine, kui mind sõnagi ei lasta kõneleda?

Härra Martna peatus siin töötatöölise küsimuse juures. Ta ütles, et on 10.000. kes toetust ootavad. Ka teised kõnelejad puudutasid seda küsimust. Töötatöölise arv on statistika kuukirjas märgitud, ja ma võin Riigikogu liikmeid tutvustada selle arvuga. Töötatöölise arv — ma ei taha liiga palju numbreid ette tuua, — võtan kolm viimast aastat: 1927. a. jaanuarikuus — 2.888 meest, 1.953 naist; 1928. a. — 2.273 meest, 2.148 naist; 1929. a. jaanuaris — 3.829 meest, 2.500 naist. Veebruarikuus on see arv väikesem olnud, märtsis läheb täiesti alla — 1927. a. — 2.570 meest, 1.835 naist; 1928. a. — 1.484 meest, 1.650 naist; 1927. a. aprillis — 1.736 meest, 1.234 naist; 1928. a. — 953 meest, 1.209 naist; 1929. a. aprillis — 1.572 meest, 1.442 naist. Meie näeme, et aprillikuus eelviimasel aastal see arv siiski tõusnud

on. 1927. a. maikuus oli see arv kokku umbes 1.800; 1928. a. umbes 1.500 ja 1929. a. umbes 2.000. Juunikuus oli see arv 1927. a. 746 pluss 1.161, tähendab umbes 1.900; 1928. a. — 359 pluss 524 on 883; 1929. a. — 380 pluss 730. Juulikuus 1927. a. oli 310 naist ja 419 meest ja 1928. a. — 220 meest, 266 naist ning 1929. a. — 327 meest, 453 naist. Suvekuudel oli see arv tõusnud, septembris 1929. a. oli alla 1.000. Siis oktoobrikuus oli 1927. a. — 1.430 meest, 1.434 naist; 1928. a. — 513 meest ja 1.048 naist ja järgmisel aastal — 1.215 meest ja 1.850 naist. Novembrikuus oli mõlemil aastal: 1927. a. — 2.206 meest, 2.320 naist; 1928. a. — 2.085 meest ja 2.284 naist; 1929. a. — 2.199 meest ja 3.051 naist. Detsembris see arv tõuseb 4.300-ni. 1927.—1928. a. oli kokku 5.140 meest ja 2.630 naist. See on suur arv, 1928. a. oli töötatöölise arv detsembrikuus kõige suurem. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) See on võimalik, seda ma ei tea. Mina avaldan ametlikke andmeid.

1929. a. oli mehi 2.963 ja naisi 3.084. Tänavu aasta jaanuarikuus oli registreeritud mehi 2.978 ja naisi 2.630. Veebruarikuus kohta andmed puuduvad. Märtsikuus oli mehi 1.765 ja naisi 1.810, aprillikuus mehi 1.075 ja naisi 1.141. Seepärast võin ma öelda, et eelkõnelejate poolt siin etteoodud arvud ametlikkude arvudega võrreldes liialdatud on.

Mis sellesse puutub, kas on praegune valitsus sel või mineval aastal töötatöölisele appi tulnud, siis on mineva aasta kohta summad teada, mis on antud, ja need summad on: kulud hädaabitöödeks 1929./30. a. tarvitatud 576.710 krooni, 1928./29. a. — 516.435 krooni, 1927./28. a. — 612.762 krooni ja 1926./27. a. — 525.890 krooni. Meie näeme, et kõik need summad on umbes ühesuurused selle peale vaatamata, et ühel aastal töötatöölisi on rohkem olnud, teisel aastal vähem. Mis tänavu aastasse puutub, siis on Vabariigi Valitsus juba suve algul asunud seisukohale, et töötatöölisele abiandmist tuleb korraldada, et praegune kord ei ole päris õiglane ja registreerimisi ei anna päris täpseid andmeid. On tehtud ettepanek, et töbörsid tulevad ümber korraldada, kuid siin on teatavad raskused olemas seepärast, et puuduvad krediidid. Linnaomavalitsused ei ole hästi vastu tulnud ruumide suhtes töbörsidele.

Mis puutub summadesse, siis on vasta-vatele ministritele kaks nädalat tagasi tehtud korraldus, et nad läbi kaaluksid selle

küsimuse, ja niipalju kui riigi rahaline seisukord lubab, tuleks siis krediiti määrata. Valitsuses on kaalutud küsimust, keda võiks nimetada töötatooliseks ja kust leida allikad, et neile tööd anda.

Mõnel maal on nii korraldatud, et hooajatoölised ei tohi kulutada tervet palka töö ajal, vaid peavad koguma tagavarasid. Kaalutakse võimalust ka Eestis niisugust korda maksma panna. Kaalutakse seda, et kuna riigi rahaline seisukord ei ole hiilgav, siis eelarve-summasid ära kasutades riiklikke töid nii korraldada, et tööd muretseda talvel neile inimestele eeskätt, kes tõesti seda vajavad. Kui tänavu ei peaks selleks krediiti jätkuma, siis ei tuleks nõuda lisakrediiti, vaid tuleb tuleva-aasta krediidi arvel avanssi määrata, et siis tuleva-aasta krediidi arvel töö ette ära teha. Kui niisugune kord meil maksaks, siis ei pruugiks iga aasta otsida, kust meie tööd leiame. (A. O i n a, stp vahelhüüe.) Härra Oinas tahab, et ma töötatoolistest mõne tunni räägiksin. Tema eelmises kõnes on kümme asja, ja öeldakse, mispärast mina sellest ei rääkinud ja mispärast mina teisest asjast ei rääkinud. Ma ei usu, et Riigikogu enamus tahaks, et ma üksipäinis ühest asjast kõneleksin. (A. O i n a s, stp: Aga nõrgajõulistele?) Ma ei ole öelnud, et nõrgajõulistele ei ole abi vaja, aga ma sellest ei taha 10 tundi rääkida.

Siis teine küsimus, mida härra Martna puudutas, nimelt tema rääkis korterioludest ja soovitas laenude tegemist elumajade ja korterite ehitamiseks. Ma arvan, et kui tahetakse laenusid anda, siis tuleb vana seisukorra juurde tagasi tulla, riigikassa arvel laenusid anda, sellepärast et teisi allikaid ei ole ja ei ole mingisugust lootust, et meie välismaalt selleks otsekohe raha saaksime. Välismaaga on katseid tehtud. Minu teada tol ajal, enne kui ma Eestist ajutiselt lahkusin, oli juba katseid tehtud. Saksamaalt, Rootsist, Poolast sooviti laenata, aga kahjuks ei läinud korda tol ajal välismaalt selleks krediiti saada. Nüüd, kus ametlikult Rahvasteliidu finantskomisjoni liikmete poolt on meie esindajat Rahvasteliidus hoiatatud ja öeldud, et teie peate oma eelarvet kokku tõmbama, ärge lootke välislaenu peale, nüüd ei ole põhjust arvata, et selleks otstarbeks välislaenu võiksime saada.

Kahjuks ei ole härra Martnat siin ja ma pean veel ühele küsimusele vastama, mida härra Martna puudutas. Härra Martna rääkis pikalt ja laialt selle kohta, kuidas sõjakohtus kohtualustega halvasti ümber käiakse, kuidas seal väga nõrgad väi-

ted ette tuakse ja sellele vaatamata inimene süüdi mõistetakse. Pean otsekohe ja avalikult sõjakohtu kaitseks välja astuma. Arvan, et kui tahame selle kohta selgusele jõuda, kuidas sõjakohus tegutseb, siis on ettevaatamata ajalehe sõnumite järgi otsustama hakata. Olen sõjakohtus käinud isiklikult kaitsejана ja pean ütleva, et meie sõjakohus, niipalju kui näinud olen, väga tõsiselt oma asja võtab, väga asjatundlikult ja tagasihoidlikult asju ajab. Seepärast seda asutust, kus inimesed öökaupa istuvad, et õigust mõista, maha tegema hakata ajalehesõnumi järgi, seda ma õigustatuks ei pea, ja vaevalt on soovitatav selleks Riigikogu kõnetooli ära kasutada.

Ma lähen nüüd härra Oina kõne juurde edasi. Härra Oinast vihastab nähtavasti kõige rohkem, et ma tsiteerisin Eesti Panga komissari arvamisi. Ma ei tea, aga olen kuulnud, et härra Oina vahekord selle härraga kõige parem ei ole. Ma ei tea, kelle ajal ta sinna määrati. (A. O i n a s, stp: Mis see asjasse puutub?) Ei, see puutub asjasse, sest tahan selitada. (V a h e l h ü ü e.) Kuulge, härrad, kas see on või mitte, aga kui teie erakond kõik oma tugevamad kõnemehed minu vastu saadab, kes ükski soliidseid võtteid ei tarvita, siis ma vastan... (A. R e i, stp vahelhüüe.) Ma tulen Teie soliidse juurde tagasi, härra Rei, ärge saage liiga vara närviliseks. Tahaksin teada, mis andmetel härra Oinas minu peale etteheiteid kallab. Härra Oinas võib ju suur eriteadlane olla, ma ei tea mis alal temal diplom taskus on, aga arvan, et Eestis ei leidu ühtki Riigivanemat, kes kõigi alade otsustamises, mis valitsuses ette kantakse, eriteadlane on. Mina ei loe ennast eriteadlaseks majandusealal; ma ei ole seda kunagi olnud. (V a h e l h ü ü e pahemalt poolt.) „Päevaleht“ võib ju leida, aga ma ajalehtedega rehkendan üldse palju vähem, sellepärast, et mul tahtmist ei ole nendega polemiseerida, ja kui kõigi ajalehtedega polemiseerima hakata, siis ei jäägi enam muud üle. Ma tahtsin peatuda selle juures, kuidas võib Eestis, ehk ta küll väike riik on, Riigivanem töötada. Temal peavad olema teatud spetsialistid, asjatundjad, kes temale asju ette kannavad ja tema valib siis nende hulgast välja need, mis ta tähtsamaks peab, et nendega avalikku arvamist ja Riigikogu informeerida. Teeb neist oma otsused ja nende asjatundjate arvamiste põhjal juhib ta valitsuse politikat muidugi niipalju, kui see valitsusele on vastuvõetav. Niisugust Riigivanemat tuleb ette kujutada, kes kui mitte ei taha täiesti olla diletant, siis tahab olla see, kes asjasse süveneb, ja see

tahtmine on mul ka olnud, kes kõik, mis temale ette kantakse, läbi vaatab, asjatundjate arvamised ära kuulab, ja kui asjaolud on selgunud niipalju, et otsust võib teha, selle järgi ka otsustab, ja see otsus pannakse siis maksma. Loomulik, kui asjatundjad on eksinud või valetateid ja ekslikke teateid andnud, siiski Riigivanem kannab ka selle eest politilist vastutust, aga isiklikult on temale raske niisugust eksimist ette heita.

Härra Oinas ei anna mulle andeks seda, et mina olevat Riigikogus seletanud viljakaitse seaduse puhul, nagu oleksin ma öelnud, et valitsus pidi kahjuks seda täitma. Kas sõna „kahjuks“ parandatud stenogrammis on, seda ma ei tea, ma lugesin vist parandamata stenogrammi, aga seda sõna ma kuulsin härra Oina kõnes, sest ma reageerisin selle peale. Oleks täiesti inetu, kui selle seaduse kohta, mida Riigikogus kaitsesin, ise ütleksin: „Kahjuks pidi täitma“. Seda ei ole minu stenogrammis ega parandatud stenogrammis mahatõmmatult sees, ja seda ei ole ma mitte öelnud. See seadus on Riigikogu poolt vastu võetud, läbi arutatud, ja täna on vist 5, 6 või 7 lugemine. Praegu võib jutt olla ainult sellest, kuidas seda seadust täidetakse, kas hästi või halvasti. See on Riigikogu seadus, Riigikogu poolt vastu võetud, ja peab väljaspool kahtlust olema, et see seadus täitmisele tuleb, valitsus peab seda täitma. Seal on järgmised raskused. (A. Oinas, stp: Sest ei maksa rääkida.) Härra Oinas, kui Teie arvate, et sellest, millest rääkida, ma peaksin alati Teie käest nõu küsima, siis ütlen, et ma ei tarvita Teie nõu. Mina ei ole kunagi Teie käest nõu tulnud küsima, mina ei taha Teie nõu kuulda, ehk oleksite siis nii lahke ja vabastaksite mind sellest. Teie võite minu käest küsida, minuga mitte rahul olla, see on Teie õigus ja selle vastu ei saa mina rääkida, aga mina räägin, mida tahan.

Siis ütlesite Teie, härra Oinas, et praegune valitsus koosseisudega nagu hüsteeriliselt talitab, need asjad kujunevad nagu langetõve haigusejuhtumised. Selle kohta võin öelda, et härra Oinas eksib. Aasta tagasi kandsin ette, et tahame ühendada Kaitse- ja Teedeministeeriumidele alluvate tuletornide teenistuse. See on aasta aega võtnud, kui komisjon on seda asja arutanud, arvestusi teinud, inimeste suhtes kaalunud, kas on kohane kaitsevaelasi üle viia erateenistusse j. n. e. Alles aasta pärast selgus, et niisugused võimalused on, ja on küsimus läbi viidud. Mina ei tea, et siin uisapäisa ja rattu midagi tehtud oleks. Meil on üksikuid asju, kus kaalutakse aasta otsa,

kaalutakse ja kalkuleeritakse. Võiks öelda, et siin on väga aeglane talituseviis, ja meie ei ole mõnda asja suutnud läbi viia, et inimestele mitte liiga teha.

Siis rääkis härra Oinas, et on mingisugune agraarkomisjon, ja Riigivanem ei tea isegi, mis seal tehakse, ei saa vastust anda. Ma ei ole sunnitud vastama kõigele. Ma olen ise loonud selle komisjoni ühes Põllutöoministriga, ma tean, mis need inimesed seal teevad, aga ma ei loe tarvilikuks seda praegu ette kanda, enne kui asi küps. Ärge pange pahaks, aga seda ma tegema ei hakka.

Siis on nüüd õieti suur lahkuminek härrade sotsialistide eneste vahel selle kohta, milline kriis on meil praegu. Härra Oinas seletas, et majanduseteadlased arvavad, et sarnast majanduslikku kriisi ei ole kapitalistlik majapidamine seni üldse veel läbi elanud. Kui see nii on, (Pahemalt poolt: Üsikusid maad...) kui see kriis on üldine maailma kapitalistlikus majapidamises, — sest naturaalmajapidamisest, keskaja korrast meie ei räägi, vaid kapitalistlikust, — siis on loomulik, et see meie peale ei tohtinud, ei võinud jätta oma mõju avaldamata. Ja kui seda kõike praeguse valitsuse süüks panna ja sellepärast seletada, et praegune valitsus kuhugi ei kõlba, kas see ei ole tõe pea peale pööramine. (A. Oinas, stp: Selles ei ole Teid keegi süüdistanud, et Teie ilmamajanduse kriisi olete teinud.) Pean kahjuks tagasi tulema rukkiseaduse juurde. Siin ilmus mõni aeg tagasi ühes kohalikus ajalehes, nimelt „Päevalehes“ teade, et mina olevat seletanud rahaasjanduse komisjonis, et kui kaitseadus sel kujul maksma pannakse, nagu see valitsuse poolt on esitatud, siis meil rukkihinna tõusu ei tule. Sellele vastas teine leht, „Vaba Maa“. (Vahelhüüe.) Kui omavahel niisugune ühendus on, siis minu arvates ei ole sellel suurt vahet. Kuna nüüd sotsialistide kõnelejad oma kõnedes seda küsimust on puudutanud, siis pean tarvilikuks selle kohta siin tõtt päevalgele tuua. See teade, mis ajalehtedes ilmus, on ebatõde. (A. Oinas, stp: Hm!) Ei ole tarvis teha „hm“. Teie kuulate nüüd mind, olen Teid palju rohkem pidanud kuulma. (A. Oinas, stp: Kas liigutada ennast ka ei tohi!) Liigutada võib küll, aga mispärast siis kohe „hm“ öelda. (Vahelhüüe.) Nüüd hakkate kohe valetama. Härra Johanson, ka üks sotsialist peab oma kõneviisi aus olema, ta ei tohi valetada, ja kui ta valetab, siis ei ole ta enam aus. (Vahelhüüe.) „Rahva Sõna“ on minu suhtes seda teinud. (L. Johanson, stp:

„Vaba Maa“ on minu suhtes ka seda teinud.) See võib võimalik olla, härra Johanson, ma ei vaidle selle vastu, mina ei ole kutsutud „Vaba Maad“ kaitsma. (L. Johanson, stp: Loeme homme, vaatame, mis siis „Vaba Maas“ on.) Seda võite teha. Aga ma võin öelda, härra Johanson, et mina ei ole seni isiklikult ühtki sõna Teie kohta kirjutanud ja ei mõtlegi seda teha. Mis te räägite? (Vahel hüüe pahemalt poolt.) Mis „Vaba Maas“ on, seda ma ei tea, ma ei ole tänast „Vaba Maad“ lugenud, sest mul ei ole aega olnud ja sellepärast ei tea, mis seal on.

Ma lugesin Tallinna ajalehed läbi ja vaatasin, mis nad ütlesid minu esinemise kohta rahaasjanduse komisjonis.

Seal öeldakse, nimelt „Kajas“, keda see asi kõige rohkem huvitas, et Teravilja kaitseaduse olevat Riigivanema isiklik töö. Selle üle olevat palju vaieldud, milline kaitsevorm oleks kõige kohasem. Seaduse kaalumisel olevat kinni peetud kahest põhimõttest. Üks neist, et ei ole tarvis leivahinda väga palju tõsta.

Seda räägib järgmisel hommikul „Kaja“, keda see asi kõige rohkem huvitas.

Nüüd, härra Johanson, kas tohib Teiega veidi kahekõnesse astuda. Härra Johanson, kas Teie olete „Päevalehe“ kirjasaatja? (L. Johanson, stp: Ei ole.) Kui Teie ütlete, ei ole, siis usun seda ja sellest enam ma ei räägi ja mul pole põhjust siis Teiega vaielda. (Vahel hüüe pahemalt poolt.) Ütlen, et „Päevalehes“ on selle kohta kirjutus ilmunud, kus tähendatakse, nagu ei oleks ma ühegi sõnaga öelnud, et viljatolli tõstmise tagajärjel tõuseb leivahind. (O. Gustavson'i, stp vahel hüüe.) Lubage mulle nüüd lõpetada, Teil on võimalus sõna võtta, kui Teie sekretäri kohal ei istu, ja võite tulla pärast rääkima. See asi on väga lihtne, ja kes vähegi tahtis aru saada, see pidi aru saama. Meie teravilja kaitse küsimuses oli õieti kaks perioodi: üks oli seaduse vastuvõtmise päevast kuni tegeliku täitmise päevani; ja teine — kui vilja hakatakse kokku ostma. Mõlema aja kohta clid omad määrused. Esimene oli ülemineku ajajärk. Minu seisukoht oli siin, et kui pannakse toll peale sellele viljale, mis ladudes on, siis leivahind otsekohe tõuseb; kui tolli peale ei panda, siis oli lootust, et ilma leivahinna tõusuta läbi saame. Selle üle vaieldi Riigikogus pikemat aega, ning üksikud kõnelejad — härra Jõeäär ühelt poolt ja härra Teemant teiselt poolt — rõhutasid, et tagavaravili tuleks kohe makstada. Kui ma siis ütlesin, et sotsialistid toetavad leivahinna tõusu, siis sai härra

Johanson ägedaks. Lõpuks lepiti kokku, et viljahinna maksustamine jääb fakultatiivseks. Selle järgi on ka jahude ja leivahind Tallinna turul kujunenud järgmiseks: 23. juunil oli leivahind 12,15; 1. augustil 13,45; 1. oktoobril oli 17,18. Rukkileiva hind on pisut tõusnud. Võtame rukkijahu hinna. Juulikuus oli 16,20 lõpupoole ja alguses 18,20. 15. augustil oli hind 18,20, see tähendab sama suur kui juuli alguses. Oktoobris 1. kuni 8. oli rukkijahu hind 20,22 ja 20,24 kg pealt. Nii et see ennustus, et rukkileiva hinnad ei tõuse kuni viljaostu alguseni, on peaaegu täide läinud. Niisugusel puhul, kus rukki eest makstakse 3 krooni kodumaal, kuna välisturul võib 150 senti eest saada, niisugust geenust, kes süsteemi üles leiaks, et leivahind ei kerkiks, vaid endiseks jääks, niisugust geenust küll leida ei ole. Ja kui mina see oleksin, või keegi teine, kes niisuguse kunsttükiga valmis saaks, siis võidaks sellele ausammas püstitada.

Aga nüüd tulen mina selle kuulsa protokollijuurde. Kui „Päevalehe“ artikkel ilmus, palusin mina protokollil välja, see oli 15-realine ja seal oli 2 asja segamini aetud. Mina andsin protesti sisse, ja see viga on nüüd ära parandatud. (L. Johanson, stp: Nüüd parandatud!) Härra Johanson, ega meie siis lapsed ei ole. Kas Teie loete protokolle iga komisjoni koosoleku kohta, mis Teie seal räägite? (L. Johanson, stp: Kahe aasta pärast parandatud.) Mitte 2 aasta, vaid kahe kuu pärast. Peale selle oli see protokoll alles alla kirjutamata, ja selle najal tahetakse nüüd ühte aktsiooni ette võtta, kõigist lehtedest käis teade läbi, et niisugune asi on juhtunud. Teie parandate siin alati oma protokollisid, teete neid ümber, ja nüüd, kus üks asjaajaja on valesti kirja pannud, nüüd selle peale rajatakse üks aktsioon ja leitakse, et see on aus mäng. (L. Johanson, stp: See on vana tõde, et rööpaseadja on süüdi.) Terve komisjon kuulis seda pealt, küsige järele, mis seal sündis. (L. Johanson, stp: Kas mina oleksin seda tsiteerinud, kui ma ei teaks, et see tõde on.) Kui mina oleksin seda rääkinud, siis oleksite Teie oma „Rahva Sõnas“ niisugust lärmi teinud, et terve Eesti oleks täis olnud. (L. Johanson, stp: Ma üldse ei tee lärmi.) Väga rõõmustav. Kui see tuleviku kohta käib, siis ma oleksin veel rohkem rahul. (L. Johanson, stp: Ma mäletan väga hästi, kuidas see oli.) Teil võib väga hea mälu olla, aga ta on vahel veidi iselaadi.

Nüüd tuleksin ma järgmise härra Oina väite juurde. Mul pole tõesti aega ega

tahtmist kõigis punktides temaga vaielda, sest seal on samasuguseid punkte, nagu praegune oli, ja nende juures peatuda ei maksa. Mind huvitas üks küsimus, kuidas on lugu härra Oina kuulsa väitega, kus ta minu nürist mõistusest kõneles. See oli meie teise välislaenu kasutamise küsimus. Kõigepealt lugesin ma stenogrammi läbi. Ma ei taha lugupeetud rahvasaadikute aega raisata oma stenogrammi ettelugemisega, see on kõigile kättesaadav parandamata ja parandatud kujul. Pean aga nüüd tähendama, et ma ei leia oma stenogrammist seda, mida ütles härra Oinas ja ka härra Martna. Mispärast ta seda ütles, seda ma ei tea. Ta ütles, nagu oleksin ma seletanud, et meie Rahvasteliidu laen on kaotsi, veele läinud. Härra Oinas tõi tõendusi, et meie valuuta on kahes pangas... (V a h e l h ü ü e.) Mina ei ole seda öelnud, vaid vastuoksa, andsin õige optimistliku pildi ja ka praegu olen seisukohal, et need pangad on hästi fondeeritud, ja Rahvasteliidus on meie panga seisukorda täitsa normaalseks peetud ning meie inimestele on selle eest tänu avaldatud. Minust on valesti aru saadud... (V a h e l h ü ü e.) Lugege parem minu stenogrammi läbi ja siis valige vahekoht, kes seda otsustab. (V a h e l h ü ü e.) Seda Teie ei taha, siis ei ole midagi parata. (V a h e l h ü ü e.) Kahjuks ei taha ma Teiega läbi käia, siis saatke keegi inimene, kes ettepaneku teeb, ja ma võtan selle vastu.

Härra Oinas ütleb, et Rahvasteliidu kaudu tehtud laenust on tarvitatud ainult 10% ja 90% on välja laenamata. Mina oma juriidilise mõistusega pean selle kohta niipalju ütlemä, et emissioonipangas, kus emissioon ühel kõrgusel, peavad ka tagavarad seisma ühel kõrgusel. Pikalaenu panga laenud sel ajal, kui realiseeriti, on tõusnud. Ei saa loomulikult öelda, et see raha kõik on tulnud välislaenuna otsekohe, et seal võeti Inglismaalt saadud naelsterlingid ja laenati kellelegi välja. Seda ei ole keegi tõendama tulnud. Niipalju on meil ühist majanduslikku arusaamist, et keegi ei tule tõendama, et see nii oli. Siin on hoopis teised summad vabaks saanud ja välja laenatud seetõttu, et Eesti Pank ja Pika-laenu pank ümber korraldati. Mina ei ole kunagi öelnud, et need naelsterlingid võeti ja anti ühele ja teisele. Kui ma seda oleksin öelnud, siis oleks härra Oina karakteristik alus olnud. Kui välislaenu tagajärjel Eesti Pangal suured rahad vabaks said, — mina olen ise selle välislaenu poolt olnud, mina võin Teile öelda, et see laen oli minu algatatud, mina olin see, kes selle laenu üles võttis ja Rahvasteliitu saatis.

(A. Oina, stp vahelhüüe.) Et Rahvasteliidu poole pöörati, selle mõtte tõi härra Scheel Londonist. (A. Oina, stp vahelhüüe.) Inglise panga direktor oli andnud. Ja kui üksikud seltskonnast vastu olid, siis pandi teatav agitatsioon käima, et seda pooldataks. Et mina seda laenu kui niisugust maha tegema hakkaksin, seda ei ole mul kunagi mõttes olnud. Aga et selle laenu tagajärjel suured summad Eesti Pangas vabaks said, et selle laenu tagajärjel meil raha välja läks, see on väljaspool igasugust kahtlust, ja seepärast võiks öelda, et selle laenu tagajärjel meil jällegi, nagu ametlikult ette kantud, krediidi inflatsioon tekkis. (V a h e l h ü ü e.) Laen läks välja, ja tagajärg oli inflatsioon. (V a h e l h ü ü e.) Nii on ka öeldud, aga mispärast teie siis omal viisil neid võõraid mõtteid valesti seletate ja sellega polemiseerite nii, nagu ühel endisel ministril Riigivanema vastu sünnis ei ole välja astuda. (A. Oina, stp vahelhüüe.) Meie võime muidugi kõigi nende küsimuste üle mitu päeva rääkida ja vaielda, sest see on, meil Eestis nii, et ühe seaduse kohta on I lugemine ajalehtedes, teine komisjonis, siis tulevad Riigikogus kõik lugemised, ja pärast korrutatakse seda eelnõu halval või heal juhtumisel 10 aastat, kas seadus hea või halb. Kui seadus on vastu võetud ja selle teostamisele asutakse, siis ei räägita, kuidas teostada, vaid tuuakse näiteid ja räägitakse selle kohta, kas seadus hea või halb. Esitagu juba parem uus muutmise seadus endise kohta. Võite ju ajalehes maha teha, aga Riigikogus üht ja sama alati korrata paisatab liigne olevat, ja vaevalt see midagi sarnast on, mis Riigikogu prestiishi aitaks tõsta.

Ma võiksin lõpetada, aga et Eestis Riigivanem ühtlasi on ka peaminister, kes peab vastutust kandma, siis tahaksin härra Oinala nii mõnelegi asjale vastata. Härra Oinas on väga halvaks panevalt minust kui isikust rääkinud. Nii tehti 4—5 aastat tagasi Riigikogus sealt nurgast (näitab äärmise pahema tiiva kohtadele), nüüd on nähtavasti, kui neid seal ei ole, kui seal nii vaikseks jäänud, see toon sealt nurgast üle läinud siia seina äärde. Aga ma tahaksin teada, missugune õigus on teil nii põlgavalt minust rääkida? Mis olete siis teie Eesti riigis ära teinud, et ennast nii kõrgele seate ja teiste peale ülevalt alla vaatate. Ma olen oma töö teinud ja ausasti teinud. Olen advokaat olnud ja teiste hulgas esimestes ridades seisnud, ja minu advokaadi tegevuse ajal ei ole ühtki kaebust tulnud minu kohta, vaid ma olen sellega

omale leiba teeninud ja ausasti teeninud. Ka Riigikogus olen töötanud ja võib ju siin kihvtitud õhkkonnas, mida teie just kihvtitanud olete, kõiksuguseid insinuatsioone teha, aga neid ei suuda keegi tõeks teha minu kohta, ja ma olen kindel, millal ma ka ei sure, ma suren ausa mehena. Härra Oinas, Teil on suur riigitegevus tagavaraks. Ma ei tea, mis Teie head olete teinud, et Teil õigus on teistele etteheiteid teha ja teistele ülevalt alla vaadata. Selle vastu Teie parteilaste riigitegevus on halvasti lõppenud. Tuletame meelde, kui rasked ajad olid, kui riigi olemasolu eest võitlesime, siis oli see mees, kes praegu mulle kallale tungib, vaenuliste vägede juhataja varjaja. Seni ei ole Eesti riigis tehtud nii, et läinud Riigivanem oleks otsekohe tulnud järgnevale etteheidetega kallale. Seda tegite Teie, härra Rei. Mis tegite Teie, härra Rei, siis, kui oli sõda ja soomlased meile appi tulid? Siis kirjutasite Teie Soome lehes Soome lihunikkudest, kes inimesi tapavad, mille tagajärjel härra Päts Soomelt ultimaatumi sai ja Teie likvideerida tulite. See on Teie riiklik tegevus, sellega Teie uhkustate ja sellepärast arvate, et Teil õigus on teiste peale ülevalt alla vaadata. Mina võin Teie peale ülevalt alla vaadata. Seal oli teie härra Rei. Oli laeva õnnistamine, härra Tõnisson oli seal peaministrina, kindral Laidoner — vägede ülemjuhatajana, Pitka — admiralina, härra Rei aga riigi ja rahva esindajana, kui Asutava Kogu esimees, kuidas tema siis võre taha pandi ja kuidas tema siis meie riiki esindas, see on väga hästi teada; siis see aerodroomi lugu, kuidas sealt ära joosti, ja kuidas lõpuks üks vaene ohvitser pidi kannatama. Kas see on meie riigi prestiihi alalhoidmine? Mis siis teie valitsus õieti on teinud?! Teie valitsus on auto ostnud Riigivanema summadega, mina olen ostnud auto Riigikogu poolt määratud summadega. Mis teie majandusepolitika on? Härra Oinas, mis olete Teie teinud? Teie majandusepolitikast jääb järele ainult pärmivabrik, muud politikat ei ole näinud.

Et härra Johanson konventsioone laiali laotab, mis Genfist pärit, — see on konventsioonide veski, — nagu öeldakse, ega need siis tõepoolest tööliste olukorda ei paranda. Tööliste olukorda saame parandada majandusepolitikaga, tööliste olukorda ei saa parandada konventsioonidega. Majanduseelu peab parandama. Selle parandamisviisi kohta võivad arvamised lahku minna. Kui palju on parandajaid, siis palju ka lahkarvamisi: üks tahab välislaenu abil parandamist läbi viia, teine arvab, välislaenu mitte teha, sest üldse ei saagi praegu

välislaenu teha. Praegu on olukord niisugune, et tuleb äärmiselt kokku hoida, nii-öelda, „püksirihma kokkutõmbamise“ poliitikat ajada. Mitte midagi ei saa teha, sest olukord on raske. Mina ei taha vaenu teha Eesti kahe poole — Põhja- ja Lõuna-Eesti vahel, kuid pean ütleva, et Põhja-Eestis niisugust hädaldamist ei ole. Olen maa-inimene, käin maal ja hakkam varsti ise talu harima ja võin sellepärast öelda, et niisugust hädaldamist, nagu Lõuna-Eestis, meil Põhja-Eestis ei ole. Võib-olla, et siin on omad põhjused. Lõuna-Eesti on rohkem arenenud, tal on kapitali vaja, võib-olla, et puudus on seal suur. Ja loomulik, et tuleb neile inimestele vastu tulla. Ei saa aga öelda, et meil praegu katastroof on. Katastroof võib aga tulla, kui sellest palju räägitakse ja inimeste meeoleolu ärevile aetakse. Praegune riigivõim on katsunud vastu tulla, ja võimalikult vastu tulla. Mineval aastal on korraldatud leivaostmine ja peekonimüük, samuti ka tänavu. Aga riigikassa ei ole põhjatu kott, kust võib võtta niipalju kui tahad. Meie ei ole igatahes siinamaani midagi halba teinud. Võib-olla, et teie loomisvõime on nii suur, et teie leiute uued abinõud, mida praegu vaka all hoiate. Siis teete suure heateo Eesti rahvale, kui teie suudate Eesti rahvale seda selgeks teha, siis pannakse teid valitsema. Aga seniajani, kui teie seda pole selgeks teinud, seda ei tehta. Ma oleksin nõus, ma ei ole kade. Ja kui teie kord olete need, kes Eesti riigi hädaorust paradiisi viivad, siis ma oleksin esimene teie teender. Aga nii kaua, kui teie demagoogiat tahate teha, kritiseerite ja ütlete, et iga kodanlik valitsus, kes teiega ühes ei lähe, kuhugi ei kõlba, nii kaua, kui teie ainult ässitate, on vaevalt loota, et see teil korda läheb. Teie olete võinud poliitilist osa mängida, et kaks erakonda on omavahel tülli läinud. Ma sooviksin, et need kaks erakonda kokku lepiksid, ja et neil ei pruugiks kui vahekohtuniku poole pöörata pahema tiiva poole. Ma ütleksin, Eesti riigile oleks see palju kasulik, kui siin igasuguseid insinuatsioone päevade kaupa kuulata.

Juhataja: Avaldan rkl. Schulbach'i poolt esitatud ülemineku-vormeli:

„Ära kuulates Riigivanema seletused praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta ja sellele järgnenud läbirääkimised, — läheb Riigikogu päevakorras edasi.“

(Hüüded: Lõpetada!) On tehtud ettepanek,

lõpetada koosolek.

(Hääletatakse.) Ettepanek on tagasi lükatud.

E. Kink (stp): Kuna härra Riigivanem pidas tarvilikuks rääkida töötatöolistest, siis ei saa sellest küsimusest ka vaikides mööda minna. Härra Riigivanem tähendas, et katastroofi ei ole tulemas, vaid seda võidakse sünnitada vastutuseta demagoogia tegemisega. Ent need kavad, mida härra Riigivanem küll üksikasjalikult ei seletanud, vaid ainult puudutas, need on sarnased, mis tõepoolest meil seisukorra katastroofini võivad viia. Tööpuuduse lahendamiseks rääkides härra Riigivanem tähendas, et see küsimus on Vabariigi Valitsuses kõne all olnud ja tahetakse seda lahendada tööbörside ümberkorraldamise kava. Mina tunnen seda kava ja pean ütleva, et kui see kava sarnasel kujul pannakse maksma, nagu see on välja töötatud, siis meil eeloleval talvel, kus arvatavasti tööpuudus väikesem ei ole eelmisest, töötatöolistest võib-olla saab tööd ainult üks protsent. Kava on koostatud nii, et kui seal tööline ühe punkti järgi tööd saaks, siis teise järgi ta peab kindlasti välja kukkuma. Seal nõutakse kõigepealt, et inimene peab kohapeal elanud olema vähemalt kaks aastat. See nõudmine ei ole õigustatud. Edasi nõutakse kavas, et isik peab vähemalt 26 nädalat suvel palgatööd tegema, s. o. ümarguselt 6-kuud. Meil lõpevad harilikult hädaabitööd 1. mail ja algavad novembri algul. Järelikult, niipea kui tööline hädaabitöödelt vabaneb, peab ta otsekohe palgatööle saama ja seal vahet pidamata püsima kuni sügiseni. Praeguses olukorras ei leia palgatööd niisugused inimesed, kes talvel hädaabitööd vajavad. Ja lõpuks peab see töötatöoline suvetööd dokumentaalselt tõendama. Kuidas saab aga seda teha tööline, kes päevade kaupa tööl olnud.

Siis ei pääse hädaabitöödele hooajatöölised ja isegi need, kes maale suvistele töödele lähevad. Kes siis lõpuks neile töödele pääseb? Härra Riigivanem vast ütleb! Kes saab hädaabitööle, kui sarnased määrused vastu võetakse? Võin öelda, et tean linna, kus ükski tööline ei pääse tööle.

Kas see on riiklikus elus katastroofi ärahoidmine. Arvan, kui kümned tuhanded inimesed jäetakse saatuse hooleks, kui neilt võetakse võimalused töötamiseks, siis see on katastroof ja riiklikult hädaohtlik!

A. Oinas (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Teadsin seekord ette, kui härra Riigivanemat arvustan, et siis hiljem... (P. Järve, põl: Sauna saate!)

ägeda rahe alla satun, või nagu siin öeldi, sauna saan.

Kui härra Riigivanem Strandman'i käsitada kui isikut — teen seda esimest korda siit kõnetoolilt —, siis pean ütleva, et tunnen härra Riigivanem Strandman'i kui inimest — politikategelast, kes mitte küllaldaselt aru ei saa arvustamisest selles mõttes, et ta ei oska vahet teha selle vahel, kas arvustatakse politikategelast või selle vahel, kas arvustatakse isikut, inimest.

Meie peame demokraatlikus riigikorras möödapääsemata avalikust poliitilisest võitlusest nii aru saama, et kui arvustatakse politikategelast, kellegi poliitilist tegevust, siis selles ei tohi arvustatav politikategelane näha otsekohe oma isiku arvustamist, ei tohi näha, et tema kui inimene alaväärtuslikuks tehakse. Pärast seda, kui lugesin „Vaba Maast“ suurt kiidulaulu Riigivanema, härra Strandman'i, kohta, ütlesin härra Riigivanem Strandman'ile otsekohe, mis mina ja minu parteisõbrad tema politikast arvavad. Ma ei tahtnud sellega kuidagi härra Strandman'i kui inimest alaväärtuslikuks teha. Peab olema võimalik vahet teha politikategelase poliitika arvustamise ja selle vahel, kui politikategelast kui inimest arvustatakse. Võib hukka mõista üht politikategelast tema poliitilise tegevuse pärast, kuid sealjuures teda kui inimest austada. Võib olla hea inimene, aga halb politikategelane. Võib olla väga tark inimene, aga väga rumal politikategija.

Kui Riigivanem härra Strandman leiab, et teda arvustades tema isiku kallale kiputakse, siis pean kahetsust avaldama, et härra Riigivanem Strandman ei ole üle saanud teatavast halvast iseloomujoonest ja poliitilises võitluses näeb liiga isiklikke motiive. Pean ütleva enamgi, et härra Riigivanem ei seisa oma ülesande kõrgusel, kui ta ei suuda vahet teha oma isiku ja riigimehe vahel. See arvustus, mis sihitud tema kui riigimehe vastu, ei ole iseenesest igakord sihitud tema kui inimese vastu.

Meie poliitilise elu halb külge seisab selles, et meil ei suudeta tihtipeale eraldada poliitilist külge isiklikust küljest. Poliitilist tegevust ja seisukohti arvustades ja poliitika üle vaieldes satutakse tihti isikliku viivaenu vahekordadesse. Meil ei suudeta, kahjuks, seda vahet teha, nagu Inglise parlamendis, kus valitsevad samasugused poliitilised lahkkelid kui meilgi, kuid ometi tehakse seal vahet poliitilise külje ja isikliku külje vahel, ja valitsevad seal paremad ja puhtamad isiklikud vahekorrad. (K. P ä t s, põl: Härra Oinas, kas Inglise parlamendis niisuguseid insinuatsioone tehakse kui

meil?) Meil tehakse neid, kahjuks, igal pool. Meie poliitiline elu on sellest halvast toonist läbi põimitud. (V a h e l h ü d e d.)

Halvast toonist kõneleb ka see, kui Riigivanem esineb nii, kui ta Riigivanemana esinema ei peaks. (Riigivanem O. Strandman: Kuulge, härra Oinas, kas ma esimene kord esmaspäeval siin nii esinesin?) Härra Riigivanem pärib minult, kas ta ka esmaspäeval nii on esinenud, et ma võiksin talle etteheiteid teha. Mulle igatahes ei paistnud esmaspäeval midagi erilist isiklikku teravust silma. Riigivanem püüdis siis küsimustest mööda minna, nähtavasti selleks mööda minna, et mitte tekitada teravaid vastolusid, kuid minu arvamise järgi härra Riigivanem eksis sellega ja pidas omale matusekõne, et ta ei tahtnud küsimusi kindlalt käsitada, ei tahtnud küsimusi teravalt üles seada, vaid püüdis neist mööda minna. Sellest oli tingitud osalt ka minu terav arvustus, sest Riigivanem ei tohi laveerida. (Välisminister J. Lattik: Ikka süüdi! Kui ilusasti räägib, siis ka süüdi.) See ei ole ilusasti rääkimine, kui Riigivanem püüab tähtsatest küsimustest mööda laveerida, kannab ette kõnelusi tundmata asjatundjatega, kuid oma seisukohti, valitsuse kindlat joont ei avalda. Võtame näiteks Narva kose küsimuse. Kas oli Riigivanema seisukoht siin kindel ja selge? Kas see seletus, mille Riigivanem andis Teravilja kaitseaduse kohta, oli väärilik valitsuse juhi seletus, kes teab, mida ta tahab, ja kes julgeb vastutada selle eest, mida ta tahab läbi viia.

Härra Riigivanem heitis minule ette, nagu oleksin mina teinud demagoogiat tema suhtes ja tõi tõenduseks, et mina olevat öelnud, Riigivanemale suhu pannud eksliku mõtte, nagu oleks tema öelnud, et Riigikogu olevat „kahjuks“ vastu võtnud Teravilja kaitseaduse. Mina ei ole üldse mõtet avaldanud, nagu oleks Riigivanem öelnud, et Riigikogu on kahjuks Teravilja kaitseaduse vastu võtnud. Sõna „kahjuks“ tarvitasin mina sootu teisel puhul. Mina ütlesin, et Riigivanem selle asemel, et Teravilja kaitseaduse elluviimisest rääkida, kui seaduse elluviimisest, mis just tema mõjutusel Riigikogus läbi läks, kandis asja nii ette, et valitsusel tuli „Riigikogu poolt vastuvõetud“ seadust täita. Mis jaoks Riigivanem seda rõhutas, et valitsusel tuleb täita „Riigikogu poolt vastuvõetud“ seadust? On meil siis veel mõnda teist asutust, kes seadusi vastu võtab? Mis jaoks oli tarvis Riigivanemal alla kriipsutada, et Riigikogu on selle seaduse „vastu võtnud“, mille isaks Riigivanem ennast ühes Majan-

duseministriga nimetas, ja valitsusel tuleb täita seda seadust. Oli see siis õnnelik kõnekään ja kas ei andnud see mulle ja teistele põhjust märkida, et Riigivanem siin, „kahjuks“ ennast nagu tagasi tõmbab, ei julge nagu täit vastutust kanda seaduse eest, mille isaks, nagu mina tähendasin, Riigivanem ennast ühes Majanduseministriga nimetas.

Mis on siin siis minu poolt tehtud demagoogilist? Kas saab härra Riigivanem minule siin kõige väikesematki etteheiteid teha.

Mina tähendasin juba oma seletuse alguses, et nägin ette, millised tagajärjed minu arvustaval kõnel saavad olema. Ma tunnen selleks küllalt hästi härra Riigivanema nõrku ja häid külgi. Üks nõrkus on härra Riigivanemal see, et ta ei saa arvustusest aru, ta näeb arvustuses oma isiku riivamist ja tõenäolikt ka isiklikke motiive ja reageerib sellele kui isiklikult riivatud, ärritatud inimene. See toon, kuidas härra Riigivanem minuga kõneles, ei ole sünnis: minule karjuti, vabandage, et ma nii ütlen, arvan, et härra Esimees lubab seda sõna tarvitada, minule pörutati rusikatega.

Härra Riigivanem tõi esile ühe loo minevikust, see on kuulus Kingissepa lugu. Seega taheti mind teha alaväärtuslikuks, minule vaadati üle pea. Võtan omale siinkohal julguse öelda, et ma tunnen enesel küllalt moraalset õigust sel puhul härra Riigivanemale üle pea vaadata. Härra Riigivanem peaks seda teadma väga hästi, et kui Asutava Kogu valimised möödusid, siis tulid tööerakonna ja sotsiaaldemokraatliku partei tegelased kokku selleks, — need erakonnad võitsid valimistel, — et küsimust kaaluda, kuidas oleks võimalik Nõukogude Venemaaga, kellega oli käimas raske sõda, sobitada rahu. Nõupidamisest võtsid osa ka härrad Piip ja Anderkopp. Rahutegemise võimaluste sondeerimise kohta seati kokku teatav kava. Tööerakonna tegelased pidid sondeerima rahutegemise võimalusi liitlaste pool. Minu ja härra Masik'u ülesandeks jäi sondeerida kommunistide seas, missugused võimalused on rahutegemiseks.

Tol ajal olin Riigikontrolör, mitte sise-minister, nagu väitis härra Riigivanem. Ka siin eksib härra Riigivanem. Kui mina oleksin teadnud, ette näinud minu peale pandud väga piinliku ja raske ülesande tagajärgi, siis võib-olla ei oleks ma seda oma peale võtnud. Kui minule nüüd selle eest, et ma sel ajal kirjeldatud tingimustel kommunistide juhi Viktor Kingissepaga viimase

algatusel kokku puutusin ja temaga mõtteid vahetasin, kuidas suhtuvad kommunistid rahutegemisele, kui minule nüüd selles asjas härra Riigivanem üle 10 aasta möödumisel poomisnööri keerutab, siis luban endal tõsist kahetsust avaldada ja öelda, et pärast kõike seda mina vaatan Teile, Riigivanem härra Strandman, üle pea. (O. Gustavson, stp: See on tööerakonna aus mäng.)

Siit kõnetoolilt rääkides ei ole mina kunagi oma teeneid Eesti riigi ees püüdnud eriti välja paista lasta ja ei julgegi härra Riigivanema teenetega oma teeneid võrdlema hakata, aga mina ei luba ennast siiski nii alahinnata lasta, kui härra Riigivanem seda püüdis teha. Härra Riigivanemal ei ole mingisugust põhjust ega õigust mind niisuguses toonis käidelda, nagu härra Riigivanem mind käitles. Mina olen muu seas pikemat aega ühe tähtsama riigiasutuse eesotsas tegutsenud, ja keegi ei saa öelda, et ma seda tööd olen halvasti teinud.

Tööpuuduse küsimuse kohta tähendas härra Riigivanem, et 1929. a. olevat töötöölisi olnud enam kui 1930. a., ja enam kui varemalt kunagi. Ma vahelhüüdena tähendasin, et eriti suur oli töötatööliste arv 1928. a. detsembris ja 1929. a. jaanuari-, veebruari- ja märtsikuul, mis oli tingitud asjaolust, et uute raudteede ehitamisest kuulda saades Petserimaa töötat inimesed valgusid Petseri tööbörssi, ja töötatöölise hulk tõusis seal enneolemata kõrguseni. Üle 3.000 inimese registreeris end Petseri tööbörssil, mille tõttu tõusis 1928. a. detsembris ja järgnevatel kuudel töötatöölise arv tunduvalt. See suur töötatöölise arv Petseris tingis selle tõsiasja, et läinud aasta talvekuudel oli töötatöölisi arvuliselt enam kui eelmisel ja ka käesoleval aastal.

Juhataja: Kõneleja, Teie kõne on möödas. (A. Rei, stp: Annan oma kõneaja edasi.)

A. Oinas (stp): Käesoleval aastal ei olnud sellast kogunemist Petseri tööbörssil, mis oma mõju on avaldanud ka üleriikliku arvu peale, kuid see ei tähenda, et linnades käesoleval aastal oli vähem töötöölisi. Kui vaatleme töölise arvu suurja kesktööstuses, siis näeme, et siin on käesoleva aasta kõigil kuudel töösolevate inimeste arv olnud väikesem kui möödunud aastal. Ma ei taha sellega öelda, et selles süüdi on ainult praeguse valitsuse politika. Ma juba oma kõnes tähendasin, et majanduseraskuste väga mõjuvaks põhjuseks on ilmamajanduse kriis. Mis puutub viimasesse,

siis olen kaugel arvamisest, nagu oleks praegune Riigivanem ilmamajanduse kriisis süüdi. Aga neist raskustest, mis meile kaela langevad ilmamajanduse kriisi tõttu, tuleb üle saada, neid raskusi vähendada, ja üks põhjustest, miks teravalt arvustasin Riigivanema kõnet, oli see, et härra Riigivanem ei näidanud mingit positiivset teed, kuidas raskustest üle saada, ei rääkinud isegi sellest, kuidas kavatsetakse võidelda tööpuuduse vastu.

Mis puutub sellesse, nagu oleksin mina teinud suuri etteheiteid Riigivanemale just selles, nagu Riigivanem väitis, et tema tsiteeris Eesti Panga komissari aruannet, siis on see täiesti ekslik arusaamine sellest, mis mina rääkisin. Ma ei teinud etteheiteid sellepärast, et härra Riigivanem tsiteeris aruannet, vaid seepärast, et peale aruande tsiteerimise liiga vähe omalt poolt ütles. Loogika oli sootu teine — mitte seepärast etteheited, et aruannet tsiteeriti, vaid seepärast, et peale tsiteerimise midagi olulisemat juurde ei lisatud ega käsitatud teravaid majanduseküsimusi tarvilikus ulatuses ja uuemate andmete varal.

Härra Riigivanem ütles — minul olevat halb vahekord Eesti Panga komissariga. Kust härra Riigivanem selle teadmise on võtnud? Ma ei taha oma isiklike vahekordi ühe riigiametnikuga Riigikogus kuuldavale tuua, kuid pean siiski Riigivanema seletuse vastu tõendama, et minu teada mul ei ole mingisugust halba vahekorda Eesti Panga komissariga. Üldse on see mulle täiesti üllatuslik, et härra Riigivanem võib sellelt seisukohalt suhtuda minu seletustele. Kui Riigivanem veel sagedamini tsiteeriks Eesti Panga komissari aruandeid, oleks mul heameel, sest neist võib leida mõndagi õpetlikku. Arvan ka, et kui härra Riigivanem oleks Eesti Panga komissari aruandeid põhjalikult juurelnud ja kaalunud, oleks vist härra Riigivanema kõne siit kõnetoolilt esmaspäeval olnud sisukam.

Härra Riigivanem püüab oma sõnu välislaenude tarvitamise kohta teisiti tõlgitada, kui neist aru saadi. Tema ütleb, vaadake, ma ei öelnud, et välislaenu summaksid, nimelt Rahvasteliidu abil tehtud välislaenu summaksid, on ebaotstarbekohaselt kasutatud, et neid on ära jaotatud, vaid ütlesin seda laenu tagajärjel vabanenud summade kohta. Kui vaadata stenogrammi, siis on seal selgesti näha, et rääkis härra Riigivanem Rahvasteliidu abil tehtud laenust ja selle laenu summade tarvitamisest. Mul on raske siit kõnetoolilt sõna-sõnalist ja lause-lauselise selgitusetööd selle tõenduseks tegema hakata. Ma võtan vastu

härta Riigivanema ettepaneku mingi vahekohtu korraldamise kohta, kuid mina omalt poolt ei pea tarvilikuks seda algatada, sest et ju mina siin riivatud pool ei ole.

Olen käsitanud Riigivanema kõnet „Päevalehe“ järgi, sest kõnestenogrammi on „Päevaleht“ võrdlemisi vähe kärpinud, ja „Päevaleht“ kuulub pealegi koalitsiooni rühmadele lähedalolevate lehtede hulka. (Riigivanem O. Strandman: „Päevaleht“ ei kuulu. Kuulen esimest korda. „Päevaleht“ on algusest peale öelnud, ärgu Strandman lootku, et temast midagi head „Päevaleht“ toob.) Kui „Päevaleht“ ei ole viimase ajal kiitnud Riigivanem O. Strandman'i, siis ei tähenda see iseenesest seda, et ta praeguse koalitsiooni vastane on. Teie, härra Strandman, ei ole ju see tabu Eesti riigis, koloss, nagu „Vaba Maa“ tahab kujutada, keda arvustada ei tohi ja kes võib aina üle teiste peade vaadata. Ma leian, et Teid, härra Strandman, liiga vähe on tõsiselt arvustatud, Teile suhtutakse ekslikult seisukohalt, mis püsib alates 1924. aastast. 1924. a. tegite Teie tööd, millist meie teataval määral toetasime, mida Teie ilma meie toetuseta üldse ei oleks saanud teha. (Riigivanem O. Strandman: Täiesti õige.) Teie valitsus, kes tahtis Eesti Panka saneerida, püsis ainult sel teel, et meie, sotsialistid, seda tegevust toetasime ja isiklikult ka see rkl. Aleksander Oinas, kes oli sel ajal Riigikontrolör, keda Teie täna nii halvaks panevalt käsitasite. Kuid lubage, see asjaolu, et Teie teiste toetusel omal ajal midagi teinud olete, ei anna Teile õigust olla arvamisel, et Teie oleksite, nagu mingisugusel kõrgel puutumatul pjedestaalil, olete see Kalev, kes tuleb „Eesti riigi elule mõistust pähe panema“. (Riigivanem O. Strandman: Kas mina selle kirjutasin?) Arvan, et see kiidulaul Teile „Vaba Maa“ poolt peaks piinlik olema ja et see oli Teile karuteeneks, härra Riigivanem. (Riigivanem O. Strandman: Väga piinlik!) Kuid „Vaba Maa“ on ju Teie häälekandja, tema kirjutab selleks, et Teid toetada, ta teeb seda Teie heatahtlikul suhtumisel, lubage mul siis teda tsiteerida. (Riigivanem O. Strandman: Mina juba ütlesin seda Teile praegu avalikult, et see mulle piinlik on.) Usun, et see Teile piinlik on, sest et sarnane kiitus ei peaks aset leidma. Igatahes Teie Riigivanemana praeguse valitsuse eesotsas oma politikaga ei vääri seda kiitust. See oli minu kõne sisu ja mida mina otsekoheleht öelda tahtsin, ilma et minul Teie kui inimese vastu pruugiks olla, tarvitseks isiklik olla.

Välislaenu küsimusele tagasi tulles tule-

tan lühidalt seda meelde, millest kõneles härra Riigivanem. Härra Riigivanem märkis seda, et esimene välismaalt saadud summa, Venemaalt saadud kullatagavara, ei kandnud tarvilikku vilja, ja läks üle Rahvasteliidu abil tehtud laenu tarvitamise käsitamisele. Tema seab küsimuse üles, mis kasu oleme sellest laenust saanud. Tema ütleb, et ta on mitme inimese käest küsinud, „kas on märgata laenu jaotamise tagajärjel suuremat edu“. Härra Riigivanem oli seega arvamisel, et selle laenu summa jaotati ja üksikjagused teatavatele majandusealadele välja anti. Kuid nii see tegelikult ei olnud, nagu mina seda näitasin, vaid laenu ei jaotatud üldse mitte peale selle, et 1 miljon naelsterlingit anti Eesti Pangale ja 350 tuhat naelsterlingit Pikalaenu pangale. Muud jaotust ei olnud, ja „jaotatud“ summad on 90% ulatuses alles. Leidis aga aset teiste summade jaotus, mida valitsusel võimalik oli saada Riigikogu poolt maksmapandud seaduste alusel, need olid hoiusummad ja deposiitsummad. Pean tähendama, et Riigivanem tänagi eksib, kui ta arvab, et valitsus „jaotas“ ja välja laenas välislaenu abil vabanenud summasid. Mitte kõik summad ei vabanenud välislaenu tagajärjel, vaid suurem osa summasid vabanes vastavate seaduste alusel. Kas välislaenu tehti või mitte, riigi hoiusummasid ja deposiitsummasid võis valitsus tarvitama hakata alles siis, kui vastav seadus maksma pandi. Nii et kõik summad, mis vabanesid ja välja laenati, ei olnud tingitud välislaenust, vaid Riigikogu poolt vastuvõetud seadustest.

Mis puutub koosseisude koondamise küsimusse, siis härra Riigivanem tsiteeris minu sõnu pahandatult, nimelt et koosseisude koondamine tuletavat meelde langetõbise haiguslangemist. Mispärast ma nii ütlesin? Ma ütlesin seda sellepärast, et ajalehtede teate järgi on Majanduseministeeriumi poolt välja läinud ringkiri, mis ette kirjutab jällegi kiires korras koondamise kavad kokku seada ja võrdlemisi suure ulatusega. Minu arusaamise järgi niisugused ringkirjad, mis alles siis välja saadetakse, kui juba ilmselt selgub, et riigikassal on raske ots-otsaga kokku viia riigi eelarvet, on nagu hädahüüded, mis välja saadetakse uppuvalt laevalt. (Riigivanem O. Strandman'i vahelhüüe.) Neid ajalehte teateid ei ole lükatud ümber, ja minul oli õigus juhtida tähelepanu sellele, et sellane kramplik koondamine ei ole loomulik, kui tahame oma riigiasutusi orgaaniliselt arendada ja koondada. Selleks võeti ju vastu seitsme ministeeriumi seadus. Mispärast oli asi vahepeal otsekui ära unus-

tatud? Niisugune tegutsemine, otseku unest ärkamine ja siis rabistamine, ei ole õige. (V a h e l h ü ü e.) Vabandage, mina ei ole saanud niisugust ringkirja. Minu ministriks olemise ajal ei ole ministeriumide eelarvide koostatud. (T. K a l b u s'e, öter vahelhüüe.) Mina töötasin riigi eelarve koostamiseks kaks nädalat hommikust õhtuni ministeriumide juhatajatega ja pearaamatupidajatega, et tarvilikke kärpimisi kätte saada, ja saingi kätte. Kuid ei lasknud mitte ametnikke ülepeakaela lahti. (K. P ä t s, põl: Härra Oinas, seda teeb iga minister iga eelarve juures.) See on loomulik. Läänud aasta kevadel tõstsin küsimuse üles, et Majanduseministeriumis 7 osakonda või valitsuse asemele kujundada 4 osakonda, sest endine jaotus ei olnud otstarbekohane ja ministril oli raske tegutseda 7 osakonnaga. Praegune Majanduseminister viis selle kava teisiti läbi, ta kujundas kolm alajaotust. Minu veendumuse järgi ei olnud see küllalt läbi kaalutud, kuid jäägu see teiseks korraks. (K. P ä t s, põl: Ega see 7 ministeriumi seadus kõige õnnelikum ei ole.) See on teine asi. Aga meie peame riigiasutusi püüdma korraldada orgaaniliselt, et mitte hoolimata ametnikke lahti lasta, alles siis, viimsel minutil, kui riigikassal selgub, et eelarve-summadega kitsas käes.

Mis puutub komisjonisse, kes peab põlumajanduse edendamise kava välja töötama, siis ei saa ma aru, milles need etteheited seisavad, mis härra Riigivanem minule tegi. Mul kui Riigikogu liikmel peaks olema ju võimalusi küsimusi ette panna ja nende vastamata jätmisest järeldusi teha, — antud juhul võib-olla ei ole härra Riigivanemal teada komisjoni koosseis ja muud asjaolud. Kuid see on nii pisike asi, et selle asja pärast tulla siia ja rusikat pöürada, demagoogiast rääkida ja et meie, sotsialistid, põhiseadust kangutame, siis on see ometi sääsest elevandi tegemine.

See on ka õieti kõik, mis härra Riigivanem leidis minule ette heita ja mis teda „põhjustas“ teravale isiklikule kallaletungile. See on kõik, mis andis härra Riigivanemale põhjust suure häälega rääkimiseks demagoogiast, mis võivat Eesti riigile kahju teha j. n. e.

Lugupeetud Riigikogu liikmed, meie, sotsialistid, pidasime oma kohuseks — ja seda pidasin ka mina oma kohuseks kui Riigikogu liige — juhtida tähelepanu sellele, et meie riigielu ei või nii edasi minna. Ma ei oleks tõsine rahvasaadik, kui ma oma kohust ei täidaks. Minu veendumus on see, et majandusepolitiika peab meil teist-

suguseks kujunema. Meie peame ülesehitavat politikat taotlema, mitte aga ainult elu kokku suruma ja piirama end tollimüüriaga. Sellega ei tõsteta rahva valmistuse- ja ostujõudu.

Härra Riigivanem reageeris kõigele sellele kombel, et see uueks põhjuseks on mulle öelda härra Riigivanemale, et kui niisugune Riigivanem on riigivankri eesotsas, siis see küll hea ei ole riigile.

A. R e i (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra Riigivanema kõne tuletab meelde vana Rooma vanasõna: Jupiter, sa oled vihane, tähendab, sul ei ole õigus! Õieti on see inimlikult arusaadav, et Riigivanem on rõõpast välja langenud. Kaks päeva on teda arvustatud õige valjult, — vaevalt on ükski Riigivanem enne niisuguse arvustamise osaliseks saanud. Peaaegu kõik arvustajad olid sotsialistide ridadest, välja arvatud üks arvustaja tema endistest mõtteosalistest. Seepärast leidis härra Riigivanem paraja olema sotsialistidele kallale tungida. Kuulsime härra Riigivanemat rusikaga pöürutamas, kuid sotsialistliku rühma kõnelejate asjalikkude väidete ümberlükkamist kuulsime meie kahjuks vähe, nende kohta oli Riigivanemal väga vähe öelda. Ja see, mida härra Riigivanem sotsialistide vastu ette tõi, oli tema kui vana juristi suust väga imelik kuulda. Nii tõi Riigivanem ette, et olevat üks õpetaja-sotsialist, — kes ja kus ta on, seda Riigivanem kahjuks ei teadnud, — ja selle endistest õpilastest olevat mitu inimest vangis. Kui see ka nii peaks olema, ja isegi kui üle poole selle õpetaja õpilastest peaks vangis olema, — mis saab üks õpetaja sinna parata, kui tema õpilaste hulgas halbu inimesi on olnud? Enne oleks ikka vaja ära näidata, kas see õpetaja on kaassüüdlasena vastutusele võetud. Iga mitte-juristki peaks aru saama, et sarnane süüdistus sotsialistliku õpetaja vastu enam kui nõrk on. Siis toodi ette, et sotsialistid püüdvat diktatuuri poole. Ma arvan, härra Riigivanem peaks ometi niipalju informeeritud olema poliitiliste erakondade püüetest ja teadma, et sotsialistlik erakond mitte diktatuuri poole ei püüa, vaid demokraatia poole. Selles seisabki sotsialistide terav lahkuminek kommunistidest, kes peavad sotsialiste oma kõige suuremateks vaenlasteks. Siis ütles härra Riigivanem veel, et sotsialistide tegevus tegevat vajalikuks põhiseaduse muutmise, ja et see sotsialistide teene olevat, et lapuallikumised rahva keskel maad võtavad. Eriti süüdistati „Rahva Sõna“, et see külvavat valeteadetegega meie Riigivanema

üle. Kahjuks aga olid kõik need süüdistused paljasõnalised, sest ühtki näidet ei toonud härra Riigivanem ette, mis asjus on tõe pea peale pööratud ja milles on teda valega üle külvatud. Ma ei taha mitte kinnitada, et „Rahva Sõna“ kirjutused alati ja igas asjas niisugused on, nagu mina isiklikult neid näeksin, et nad igast arvustusest kõrgemal seisaksid, aga ma julgen öelda, et „Rahva Sõnale“ kuidagi ei saa ette heita, et tema poliitilises võitluses rohkem ebaausaid võtteid tarvitaks kui teiste erakondade lehed. Kui härra Riigivanem tahaks õiglane olla, siis peaks tema tunnustama, et „Rahva Sõna“ ei ole kunagi tarvitanud insinuatsioone tollimajade kohta j. n. e. milliseid teistest lehtedest on leida võinud. Meie, sotsialistid, ei loe seesuguseid mürgitatud nooli kohasteks ega õigeteks võitluseabinõudeks. Mida meie teeme, on ajalik poliitiline selgitusetöö ja arvustus. Seda meie teeme järjekindlalt, ja mina näeksin heameelega, et meie arvustus oleks veel palju põhjalikum. Kui Riigivanem seda arvustust võtab isikliku haavamisena, siis on mul küll õigus uuesti meelde tuletada vanasõna: Jupiter on vihane, tähendab, ta on eksinud.

Härra Riigivanem arvas heaks siin ka isiklikke asju puudutada ja selle üle pahandada, kui halvasti siin inimestega ümber käidavat, laimatavat ja teotavat. Ometi aga luges härra Riigivanem võimalikuks minu kohta öelda, et mina olevat Soome lehtedes kirjutanud Soome lihunikkude üle. Lubage öelda, härra Riigivanem, kui Teie tulate niisuguste etteheidetega, siis uurige enne järele, kuidas asi on, ja siis tulge alles rääkima. Ei ole mina üheski Soome lehes ega kusagil mujal kirjutanud Soome lihunikkudest. See on kõik pea peale pööratud, ja kui mina tohiksin omale lubada rkl. Oina sõnu tarvitada, siis ütleksin ma, et see on häbi, kui Riigivanem tuleb nii kergemeelselt oma poliitilistele vastastele süüdistusi kaela loopima.

Peale muu kõneles härra Riigivanem veel, et mina olevat hipodroomilt ära põgenenud, ja nimetas veel miskit keerulist lugu miski laeva õnnistamisega, millest ma õieti midagi aru ei saanud, mida mulle taheti ette heita. Minule kui Riigikogu esimehele oli saadetud aukutse ühele tseremoniile. Minu arvates on lugu nii, et kui kedagi kuhugile kutsutakse, siis peab hoolt kantama, et külalise jaoks ka koht olemas on. Kuna hipodroomil minu jaoks kohta ei olnud, siis ei olnud ju muud teha, kui ma pidin ära minema. (V a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t .) Kui sellest minule ettehei-

teid tehakse, siis peab küll väga riigivanemalik arusaamine olema.

Kui härra Riigivanem lõpuks heaks arvas kõrvuti seada oma valitsust minu valitsusega, siis lubatagu öelda, et minu valitsusest ei ole keegi ära põgenenud ja siia kõnetooli kaebama tulnud, et valitsus on kõik oma lubadused täitmata jätnud, nagu see praeguse Riigivanema valitsuse ajal on sündinud. Kuidas rahvas võrdleb Teie ja minu valitsuse tegevust, seda näitavad tulevased valimised. Küllap siis näeme, kelle kasuks see otsus langeb. Minu valitsus ei ole see, kes leivahinna kõrgele ajab, vaid see on Teie valitsus. Minu valitsus ei ole, kes kõrgete keelutollidega tõstab elukallidust, vaid see on Teie valitsus. Kui härra Riigivanem esineb siit kõnetoolilt niisuguste süüdistustega, nagu näiteks Soome lihunikkude asjus, siis võin mina öelda, et niisugune Riigivanem on kõige vähem kvalifitseeritud selleks, et siit kellelegi moraali lugema hakata.

L. J o h a n s o n (s t p): Austatud Riigikogu liikmed! Härra Riigivanem leidis põhjust ka minu üle kurjustada ja suuremaks süüks pani mulle, et mina nõudvat konventsioone. Aga härra Riigivanema seisukohalt ei saavat tööliste seisukorda parandada seadustega. Konventsioonid sõlmitakse meie valitsuse poolt, ja ka praegu, kus härra Strandman Riigivanemaks on, ka praegu võetakse neist konverentsidest osa, kus sõlmitakse konventsioone. Terve rida konventsioone on vastu võetud rahvusvahelisel konverentsil, kus on ka Eesti riigi esindajad olnud, ja kõik esindajad on nende konventsioonide poolt olnud. Need konventsioonid võetakse vastu selleks, et tööliste seisukorda parandada. Aga neid ei viida täide. Kui vaatame praeguse Riigivanema töökava, siis leiame, et seal sotsiaalküsimustes on täiesti tühi koht. Ainult on loetletud kutse- ja tööõnnetuste puhul kindlustamine või toetuse andmine. Ainult see on loetletud, aga seda ometi ka ei ole tehtud. Aga, mu härrad, ka seda, mis tööprogrammis, mis teie ise olete välja kuulutanud, ka see läheb lahku neist sõnadest, mis täna ütlesite. See on väga kahju, et meil sotsiaal-seaduseandlus ei arene, aga see saab ükskord arenema.

Siin puudutati minu tsitaati Riigivanema seletuse kohta Teravilja kaitseseaduse arutamise puhul. Neid tsitaate ma ei võtnud algprotokollist, vaid oma märkmikust, kuhu vastaval koosolekul sisse kandsin. Kui see ajalehes ilmus, siis võrdlesin, vaatasin järele ja leidsin, et see kokku läheb.

Ja protokoll läheb ka sellega kokku. Ajalehed ei võta ka harilikult mitte protokollidest, vaid ajalehtedel on oma kirjasaatjad, muu seas „Päevalehel“ on kirjasaatjad. Ka ajalehtedes on see arvamine olnud, et härra Riigivanem siiski seda öelnud, et tema tahab asja nii juhtida, et leivahind ei tõuse. Tähendab, on üks üldine arusaamatus. Sekretär on nii aru saanud, mina olen nii aru saanud, teised terve rida on nii aru saanud. Kui seda üldist arusaamist õiendatakse, peame seda uskuma, sest seda ütleb härra Riigivanem.

Kõiki seletusi kokku võttes, mis siin ette toodud, pean tähendama, et praegust valitsust ei ole arvustanud üksi opositsioon, kellelt seda õigust ära võtta ei saa ja kes nüüd oma seisukohta karva väärtki ei muuda seepärast, kui Riigivanem tarvilikuks peab väga palju tooni tarvitada ja sarnaste väidete välja tulla, millega ei tohiks esineda. Siin on arvustatud valitsust ka valitsuse erakondade keskel. Tuletame meelde härra Tõnisson'i arvustust, mis siiski pidi ka valus tunduma ja mis siiski pidi läbilõike andma tervest seisukorrast, mis meil praeguse valitsuse ajal tekkinud. Neid arvamisi, mis meil, sotsialistidel, on, jagab suur osa Eesti seltskonnast. Kui siiski pole sellest järeldusi tehtud, siis on siin jällegi oma erilised kaalutlused, kuna siis on võimud pandud tegutsema, kellest kõneles teie endine silmapaistev tegelane rkl. Vilms, kelle kohus oleks siin kui rahvasaadikul lähemalt seletada neid võimusi.

Meie seisukohta kõige selle viha ja vaenu peale ja ähvarduste peale vaatamata, mida olete meile isalikult osaks lasknud saada, ei muuda ja võtame kokku need mõtted, mis meie oleme avaldanud, ja need, mis on kuuldavad valitsuse ridades ja mis seltskonnas avalikuks tulevad, ja meie anname sellele niisuguse kuju:

„Ära kuulates Riigivanema seletuse praeguse poliitilise ja majandusliku seisukorra kohta, leiab Riigikogu, et Vabariigi Valitsusel puuduvad loovad kavad riigi majanduseelu tervendamiseks, kuna esimese-

järgu tarbeainete tollide üleskrivimisega, raudteetariffide tõstmisega, leivahinna kalliks ajamisega j. n. e. on Vabariigi Valitsus hoolimatult suurendanud elukallidust, süvendades sellega majanduslikku kitsikust, ja läheb päevakorras edasi.“

Riigivanem O. Strandman (fakt. märk.): Ma konstateerin, lugupeetud Riigikogu liikmed, heameelega tõstiasja, et 1919. a. kevadel tööerakond ja sotsiaaldemokraadid omavahel otsustasid sondeerida, kas mitte rahu teha võimalik ei ole. Ma isiklikult pöörasin tol ajal härra Pätsi poole, kes peaministriks oli, ja ta andis mulle selleks luba, et ma välisministeeriumi kaudu võisin ühendusse astuda meie saadikutega ja nende arvamist ära kuulata. Ma ei eita, et ka härra Oinal seal ülesandeid ei oleks olnud, aga et temale ülesandeks eriliselt oleks tehtud kadunud Viktor Kingissepaga ühendusse astuda ja ühendust pidada, nagu tegelikult avaldus, seda ma küll ei mäleta. (A. Oina, stp vahelhüüe.) See viis igatahes kutsus üldise rahulolematuse välja.

A. Oinas (stp, fakt. märk.): Asjaliku märkusena tähendan Riigivanema seletustele, et küsimust kaalus Äsutava Kogu selleskohane komisjon ja leidis, et mind ei saa süüdistada selles, milles härra Riigivanem mind täna süüdistanud. Sellest komisjonist võtsid osa ka tööerakonna tegelased.

L. Johanson'i motiveeritud ülemineku-vormellükatakseta-gasi.

A. Schulbach'i lihtülemineku-vormel (lhk. 1685) võetakse vastu.

(Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja: Tehakse ettepanek, lõpetada koosolek.

(Hääletatakse.) Ettepanek on vastu võetud. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 0.15 min.

Õige.

Kinnitan.

Koosoleku sekretärid (allkirjad).

Koosoleku juhatajad (allkirjad).